

**T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE
YATIRIMLARI**

Danışman

Prof. Dr. S. Rıdvan KARLUK

Aydın SARI

Yüksek Lisans Tezi

Eskişehir

1995

**Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane**

ÖZET

Dünya devletleri günümüzde sosyal ve ekonomik yönden daha sıkı ilişki içerisinde. Yabancı sermaye bu ilişkiyi sağlayan ve kuvvetlendiren faktörlerden biridir. Gelişmiş ülkeler az gelişmiş ülkeleri ve üçüncü dünya ülkelerini kalkındırmak amacıyla bu ülkelere kredi açmakta ve yatırım yapmaktadırlar.

Az gelişmiş ülkelere yatırımların büyük bir miktarı çok uluslu şirketler yoluyla olmaktadır. Çok uluslu şirketlerle gelen yabancı sermayenin karını arttırmak, ucuz üretim faktörlerini kullanarak maliyetlerini düşürmek ve pazar payını arttırmak gibi amaçları vardır.

Sermaye birikimi yetersiz olan az gelişmiş ülkelerde yabancı sermaye ye günümüzde ilgi artmaktadır. Bu da yabancı sermayeye yapılan eleştirileri azaltmıştır. Kapalı ekonomi politikaları uygulayan küçüklü büyüklü bir çok ülke dışı açılma politikalarının yoğunluk kazanması ile yabancı sermaye yatırımlarına daha olumlu yaklaşmaktadır.

Yurt dışında yatırım yapacak ülkeler yatırımlarını gerçekleştirecekleri ülkelerde daha seçicidirler. Politik istikrarı uzun süreli kılabilen ülkelere yatırım yapmak eğilimindedirler. Türkiye'de yabancı sermayenin geçmişi eskilere dayanmakla beraber geçmişte olduğu gibi günümüzde de istenen yabancı sermaye düzeyine ulaşamamıştır. Çeşitli ülkeler yabancı sermayeyi kendilerine çekmek için bir çok alternatifler kullanırken Türkiye'de istenen politikalar ve teşvikler sağlanamamıştır.

ABSTRACT

Recently, countries in the world try to do social and economical integration. Foreign Direct Investment (FDI) is one of the tools of accomplishing this task. The developed countries invest in the developing and the third world countries to establish welfare in those economies.

The goal of these investments is not only to help the countries to stabilize their economies, but also to gain market shares, increase profits and decrease their costs, due to the low wages and other factors.

In Turkey, Foreign capital history goes back to last century, but so far, Turkey has not yet reached the desired level of foreign capital investments. This was because of the lack of political and economical stabilization in Turkey.

In the first chapter, the theoretical frame of the foreign direct investments has been drawn. In the second chapter the history of the foreign direct investments in Turkey was pointed out. In the last chapter the effects of the foreign direct investments in Turkey's macro economical variables were discussed.

İÇİNDEKİLER

TABLolar.....	IV
GRAfİKLER.....	VI
GİRİŞ.....	I

BİRİNCİ BÖLÜM

YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1. YABANCI SERMAYENİN TANIMI VE KAPSAMI.....	3
1.1. Yabancı Sermayenin Tanımı	3
1.2. Yabancı Sermayenin Kapsamı	4
2. YABANCI SERMAYE HAREKETİNİN NEDENLERİ.....	6
2.1. Sermayenin Verimliliği.....	7
2.2. Yeni Pazar Yaratmak	7
2.3. Hammaddeye Ulaşmak	9
2.4. Rekabet Üstünlüğü Elde Etmek	10
3. YABANCI SERMAYE HAREKETİNİ ETKİLEYEN UNSURLAR...	12
3.1. Risk Faktörü	13
3.2. Kredibilite Faktörü	19
3.3. Ucuz İşgücü Faktörü	22
3.4. Sendikalaşma Oranı Faktörü	23

4. YABANCI SERMAYE HAREKETİNİN SONUÇLARI	25
4.1. Yabancı Sermaye Veren Ülke Açısından Sonuçları	25
4.1.1. Ekonomik Sonuçları	25
4.1.1.1. İstihdam Etkisi	27
4.1.1.2. Ödemeler Bilançosuna Etki	27
4.1.2. Siyasal Sonuçları	29
4.2. Yabancı Sermaye Alan Ülke Açısından Sonuçları	30
4.2.1. Sermaye Birikimi Katkısı	31
4.2.2. Ödemeler Dengesi Etkisi	33
4.2.3. Teknoloji ve İşletmecilik Bilgisi Etkisi	35
4.2.4. İstihdam Etkisi	39
4.2.5. Bölgesel Kalkınmaya Etkisi	40
4.2.6. Verimliliğe Etkisi	42

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE

1. TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYENİN GELİŞİMİ	45
1.1. Atatürk Dönemi	47
1.2. Çok Partili Dönem	49
1.3. Plânlı Dönem	50
1.4. 24 Ocak 1980 Kararları Işığında Yabancı Sermaye Yatırımları	51
1.5. Günümüzde Durum	54
2. TÜRKİYE'YE GELEN YABANCI SERMAYENİN SEKTÖREL VE ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI	59
2.1. 1980 Öncesi Gelen Yabancı Sermayenin Sektörlere ve Ülkelere Göre Dağılımı	60

2.2. 1980 Sonrası Gelen Yabancı Sermayenin Sektörlere ve Ülkelere Göre Dağılımı	64
---	----

3. TÜRKİYE'YE GELEN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKEYE GİRİŞ ŞEKİLLERİ..... 73

3.1. Garantisiz Ticarî Borçların Tasfiyesi Çerçevesinde	73
---	----

3.2. Şirket Evlilikleri (Joint Venture) Çerçevesinde	74
--	----

3.3. Çok Uluslu Şirketler Çerçevesinde	79
--	----

3.4. Yap-İşlet-Devret Çerçevesinde	82
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1. TOPLAM YATIRIMLAR ÜZERİNE ETKİLERİ.....	87
--	----

2. TOPLAM ÜRETİM ÜZERİNE ETKİLERİ.....	93
--	----

3. MİLLİ GELİR ÜZERİNE ETKİLERİ.....	97
--------------------------------------	----

4. İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİ.....	100
-----------------------------------	-----

5. DIŞ DENGE ÜZERİNE ETKİLERİ.....	104
------------------------------------	-----

5.1. İhracata Etkileri	106
------------------------------	-----

5.2. İthalata Etkileri	110
------------------------------	-----

6. VERİMLİLİK ve REKABET GÜCÜ ÜZERİNE ETKİLERİ.....	112
---	-----

SONUÇ.....	119
------------	-----

YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	I VII
-----------------------------	-------

T A B L O L A R

<u>No</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa No:</u>
1	Moody's ve Standart and Poor's'un Verdiği Notların Derecelendirilmesi.....	19
2	Türkiye'nin Kredi Notunun 1991-94 Yılları Arasındaki Durumu.....	57
3	6224 Sayılı Kanun Kapsamında 1980 Yılına Kadar Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye.....	61
4	6224 Sayılı Yasaya Göre Türkiye'de Faaliyette Bulunan Firmaların Sektörel Dağılımı	63
5	1980 Yılından Sonra İzin Verilen Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı (Milyon \$).....	66
6	6224 Sayılı Kanun'a Göre Türkiye'de Faaliyette Bulunan Firmaların Ülkelere Göre Dağılımı (Aralık 1984)(Milyon TL)	70
7	30 Sayılı Kanun'a Göre Türkiye'de Faaliyette Bulunan Firmaların Ülkelere Göre Dağılımı (Aralık 1984) (Milyon TL)	71
8	Yabancı Sermayenin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı	85
9	Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla, Milyar TL).....	89
10	İmalat Sanayinin Sabit Sermaye Yatırımlarından Aldığı Pay	90
11	İmalat Sanayideki Sabit Sermaye Yatırımları (Milyar TL).....	91
12	1980 ve 1992 Yılları Arasında Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (%)	94
13	1995 Yılında İzin Verilen Yabancı Sermayenin İlk İki Aylık Performansı	97
14	Yıllar İtibariyle İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (Milyon \$)	99
15	500 BBF ile YSK'lı Firmaların 1993 Göstergeleri (Milyon TL).....	111

16 500 Büyük Sanayi Kuruluşu ve Yabancı Sermayeli Kuruluşların Ortalama Verimlilikleri	114
17 Bazı Ülkelerde Ulusal Teknolojik Yetenek Göstergeleri (Bilim ve Teknoloji)	115

GRAFİKLER

<u>No</u>	<u>Grafik Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1	1980- 1994 Yılları Arasında İzin Verilen Ve Gerçekleşen Yabancı Sermaye Girişi (milyon \$).....	67
2	6224 Sayılı Kanuna Göre Faaliyette Bulunan Firmaların Sektörel Dağılımı.....	67
3	1990-93 Yılları Arasında Yabancı Sermaye İhraç Eden Ülkelerin Dağılımı	68
4	6224 Sayılı Kanuna Göre Faaliyette Bulunan Firmaların Ülkelere Göre Sayısal Dağılımı.....	68
5	Yabancı Sermayenin Ülkelere Göre Dağılımı.....	72
6	1990-93 Yılları Arasında Dünya'daki Yabancı Sermayenin Yatırım Yapma Yolları.....	76
7	Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (1995)	88
8	İmalat Sektöründeki Sabit Sermaye Yatırımları	92
9	1980 ve 1992 Yılları Arasında Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı	95
10	1990-1993 Yılları Arası Dünyadaki Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı.....	96
11	Türkiye'de Sanayide Saat Ücretleri (Eylül 93-94).....	103
12	BBF ve YSK 1991-1993 Yılları Arasında Yapmış Oldukları İhracat Miktarlarının Karşılaştırılması (1000\$)	111

GİRİŞ

Bütünleşmenin bütün uluslarda hızlı ve yoğun yaşandığı günümüzde adeta ulus devlet kavramını ortadan kaldıracak şekilde sosyo ekonomik birleşmeler yaygınlaşmıştır. Bu bütünleşmeye katkıda bulunan araçların başında yabancı sermaye yatırımları gelmektedir. Gelişmiş ekonomiler refahı dünyaya yaymak ve üretimi arttırmak amacıyla az gelişmiş ülkelerde yatırım yapmaktadırlar. Bu yatırımların amaçları tâbi ki sadece bu değildir. Aynı zamanda çok uluslu şirketler kârlarını arttırmak, maliyetlerini düşürmek, ucuz üretim faktörlerini kullanmak amacıyla da yurt dışında yatırım yaparlar. Bu yatırımlar dünya kaynaklarını etkin bir şekilde kullanma ve rekabeti artırma bakımından olumlu katkılar sağlar.

Yabancı sermaye yatırımlarının gelişmiş ülke ekonomilerine yapmış oldukları katkılarının gelişmekte olan ülke ekonomilerine katkılarından daha fazla olduğu eleştirisi vardır. Buna rağmen, sermaye birikimi yetersiz olan az gelişmiş ülkelerde yabancı sermayeye günümüzde ilgi günden güne artmaktadır. Kapalı ekonomi politikaları uygulayan büyüklü küçüklü ülkeler bu gün dışa açılma politikalarının yoğunluk kazanması ile beraber yabancı yatırımları ülkelerine çekmek için yarış halindedirler.

Türkiye bazı dönemlerde yabancı sermayeden uzak kalmakla beraber her dönemde yabancı yatırımlara olumlu yaklaşmıştır. Bizde üç bölümden oluşan çalışmamızda Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarını incelemeye çalışacağız.

Çalışmanın birinci bölümünde, yabancı sermaye yatırımlarının tanımı yapılmış, bu yatırımların bir ülkeden diğer bir ülkeye hareketinin nedenleri ve bu hareketliliği etkileyen faktörler belirlenmiştir. Sermaye hareketinin ülke ekonomilerine etkilerinin sonuçları verilerek, ve yabancı sermaye yatırımlarının teorik çerçevesi anlatılmıştır.

İkinci bölümde, Türkiye'de yabancı sermaye yatırımları ele alınarak yabancı sermayenin Türkiye'deki tarihsel gelişimi dönemler itibariyle incelenmiştir. Gelen sermayenin ülkelere ve Türkiye'deki sektörlere göre dağılımı ortaya konulmuştur. Bununla birlikte yabancı sermayenin ülkeye giriş şekilleri incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye ekonomisinin makro ekonomik değişkenlerinden gayri safi millî hasılaya, toplam yatırımlar, ödemeler dengesi ve diğerleri üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1. YABANCI SERMAYENİN TANIMI VE KAPSAMI

1.1. Yabancı Sermayenin Tanımı

Yabancı sermaye yatırımları ve özel yabancı sermaye yatırımı olarak bilinen terimler arasında uluslararası ekonomi literatüründe önemli bir fark yoktur. "Özel" kelimesi, devleti değil serbest yatırımları belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Yabancı sermaye ile kastedilen ise sermayenin ülke sınırları dışından geldiğini vurgulamaktır¹. Yurt içinde birikmiş tasarruf, üretim ve deneyimlerin çeşitli sebeplerle, kendi ülkesinin sınırlarını terk ederek yurt dışındaki bir ekonomiye katılan faktörlere yabancı sermaye denmektedir. Yabancı sermayenin yabancılık özelliği, onun yabancı bir şahsa ait olduğundan değil, Türkiye'de yerleşik olmayan bir şahsa ait olmasından gelmektedir².

Sermaye yatırımları demekle ilk olarak akla kısa vadeli yatırımlar gelmektedir. Yabancı sermaye yatırımlarından kastedilen sadece daha verimli (kazançlı) kaynaklar arayan kısa vadeli sermaye hareketleri değildir. Portföy şeklinde gelen yabancı sermayenin aksine doğrudan yatırımlar ülkelerce daha fazla istenmektedir.

Aynı zamanda yabancı sermaye yatırımlarını direkt üretime yansıyan teknoloji, işletme bilgisi ve deneyimleri biçiminde yatırımlar olarak algılamamız gerekmektedir. Başka bir tanımlama ile, bir ülkede yerleşik kişi veya kuruluşların ülke sınırlarının dışında servet edinmelerine uluslararası yatırım veya yabancı sermaye adı verilir³. Yabancı

¹ S. Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomi, Teori Sistem Kurumlar*, 2. b., Bilim Teknik Yayınevi, 1987, s. 48.

² Daim Demircan, *Türkiye'de Yabancı Sermaye*, İstanbul, 1977, s. 7.

³ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat Teori, Politika, Uygulama*, 9. b., İstanbul, 1993, s. 564.

sermayeyi büyük şirketler yoluyla gelen sermayeler biçiminde tanımlamak gerekirse tanımımız şu şekilde olacaktır.

Yabancıların -ki bunlar genellikle çok uluslu şirketlerdir- az gelişmiş ülkelere gelip tek başlarına veya millî sermaye ile ortaklaşa olarak bir işe girişmelerine yabancı sermaye yatırımı denilmektedir⁴.

2

1.2. Yabancı Sermayenin Kapsamı

Yabancı sermaye, uluslararası genel olarak iki değişik yolla yatırımlarını diğer (dış) ülkelere götürebilmektedir. Bunlardan ilki portföy yatırımları şeklinde diğeri doğrudan yatırımlar şeklinde olmaktadır. Portföy yatırımları temettü ve faiz gibi mali servet elde etmek için yatırımcıların yabancı bir ülkeye ait menkul kıymetlerin; uluslararası sermaye piyasalarından satın alması ile gerçekleştirilir. Portföy yatırımları kısa vadeli yatırımlar olup yatırım yapacakları ülkenin ekonomik istikrârını ve elde edeceği kârı düşünür. Ayrıca bu yatırımlar risk almada isteksizdir. Portföy yatırımlarının göz önünde tuttuğu bu unsurlar sonucunda yabancı yatırımcı elindeki kaynaklarını yönlendirecektir⁵. Bu unsurlardan biri ortadan kalktığında veya önemi azaldığında yabancı sermaye ülkeyi terk edecektir. Bu anlamda yabancı sermaye, yatırım yapacağı ülkede, bu ülkede çıkarılan hisse senedi ve tahvillerin uluslararası sermaye piyasalarından gerçekleştirilen portföy alımları şeklindeki yatırımlarından oldukça farklıdır⁶.

Çalışmamızda doğrudan yatırımları ele alacağız. Bir çok ülkede ve Türkiye'de tartışıldığı gibi yabancı yatırımların ülkeye sağlamış olduğu yararları ve zararları belirtmeye çalışacağız. Yabancı sermayeyi dönemler şeklinde belirtirsek sermaye hareketleri en çok kullanılan ayırım, kısa-dönemli ve uzun-dönemli olan sermaye hareketleri şeklinde yapılan sınıflama şeklinde olacaktır. Burada sınıflamanın dayandırılabilceği objektif bir kriter mevcuttur. Eğer olgunlaşma dönemi veya kredinin geri ödenme süresi bir yıldan kısa ise sermaye hareketi kısa vadelidir. Eğer bu süre bir

⁴ Tuncay Hacaloğlu, *Yabancı Sermaye ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Uygulaması*, Uzmanlık Tezi, Ankara, Eylül 1983, s. 10.

⁵ Kadir D. Şatıroğlu, *Çok Uluslu Şirketler*, Ankara Üniversitesi, SBF Ya. No. 536, Ankara, 1984, s. 113.

⁶ S. Rıdvan Karluk, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İ.T.O., Ya. No. 13, İstanbul, 1983, s. 13.

yıldan fazla ise veya sermayeyi elinde bulunduran insan bakımından bir hisse senedi veya bir tapu niteliğinde ise, sermaye hareketi uzun dönemlidir⁷.

* Doğrudan yatırım bir ülkede bir firmayı satın alma veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi sağlama veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırma yoluyla o ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte "teknoloji", "işletmecilik bilgisi" ve "yatırımların kontrol yetkisi" ni de beraberlerinde getiren yatırımdır.

Portföy yatırımlarından farklı olarak doğrudan yatırımlar, ülkeler arasında sermaye transferlerinin bir piyasa işlemi olmadan bir ülkeden diğerine aktarılması şeklinde olmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını büyük miktarda çok uluslu şirketler gerçekleştirmektedir. Günümüzde dolaysız yabancı sermayeyi getiren, belli bir merkezden yönetilen ve aynı anda çeşitli dünya ülkelerinde üretimde bulunan dev firmalardır⁸.

Ulusal firmaların çok uluslu şirketlerin büyüklük ve genişliğine ulaşabilmeleri için ulusal sınırlar içerisinde sürdürdükleri yatırım ve yayılma stratejilerini ülke dışında da uzantılar aracılığı ile daha ileri ve dinamik bir şekilde devam ettirmeleri zorunludur. O halde çok uluslulaşmada firmaların yatırım ve tüketim faaliyetleri daha esnekleşerek boyut değiştirmekte, esas itibariyle firmanın yatırım ve genişleme model ve politikası değişmektedir⁹.

Çok çeşitli ülkelerde faaliyet gösteren bu firmalar kârlı alanlara, pazar yakınlığını sağlamak, ucuz işgücünden yararlanmak rekabet avantajını kazanmak gibi çok çeşitli sebeplerden dolayı yabancı ülkelerde yatırıma yönelmektedirler.

* Bunun yanında doğrudan yatırımlar da gideceği ülkede bazı şartlar aramakla beraber yatırımı gerçekleştirdikten sonra yatırımdan vazgeçmesi veya yatırımı geri çekmesi portföy yatırımları kadar kolay değildir. Çünkü doğrudan yatırımlar gittiği ülkede yeni bir üretim tesisi kurmakta ya da var olanı devralmaktadır. Dolayısıyla yatırım geri çekilmek istendiğinde bir portföy yatırımı kadar kolay hareket edilememektedir. Doğrudan yatırımlar bir sermaye transferi olmakla birlikte teknoloji sevk ve organizasyon aktarımı da sağlamakta, bu sebeple işletmelerin sadece kuruluş ve teçhizatların finansmanı olarak

⁷ Charles P. Kindleberger, Uluslararası İktisat, çev. Necdet Serin, 2. cilt, Ankara, Doğan Yayınevi, 1970, s.101.

⁸ Seyidoğlu, a.g.e., s. 567.

⁹ Şatıroğlu, a.g.e., s. 113.

değerlendirilmemektedir. Doğrudan yatırım bu rolünden dolayı işletmecilik ustalığı (managerial skills) ve know-how'ı da beraberinde getirmekte, ayrıca rekabet faktörünü de ülkeye sokmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde doğrudan yatırımlar, hisse senedi ve tahvil ihraç etmek, tanınmış hisse senedi ve tahvilleri uluslararası piyasalarda satmak ve çeşitli kısa vadeli kredi araçlarından yararlanmak şeklinde ortaya çıkan diğer uluslararası sermaye hareketlerinden ayrılmaktadır¹⁰.

2. YABANCI SERMAYE HAREKETİNİN NEDENLERİ

Yabancı sermayenin birçok rizikoları gözönüne alarak kendi vatanından ayrılmasının çok değişik sebepleri vardır. Hiç bir sermaye sadece başka ülkelerin sermaye ihtiyaçlarını karşılamak, dolayısıyla bu ülkeleri ve halklarının hayat standardını yükseltmek amacıyla kendi öz vatanını terk etmez¹¹.

Şirketlere bu açıdan bakıldığında çok uluslulaşmayı gerektiren sebepler yabancı sermayenin başka bir ülkeye göçü ile paralellik göstermektedir. Genel olarak belirtmek gerekirse, üretimi ana ülke dışındaki bölgelerde gerçekleştiriminin nedeni bu yolun tek ülkedeki üretime göre daha kârlı olmasıdır¹².

Sermayenin ülkesinden ayrılmasını zorunlu kılan sebepleri kısaca şöyle sıralayabiliriz.

- Ana vatanına oranla daha fazla kâr edebilmek
- Yeni pazarlar aramak ve ele geçirmek
- Mevcut piyasaları muhafaza edebilmek
- Hammadde sağlanmasında kolaylıklar sağlamak
- Ana vatanındaki çeşitli mevzuatı beğenmemek
- Daha verimli bir üretim ümit etmek
- İhracat ve ithalat esnasında gümrük engelleri ve diğer engellerle karşılaşmamak

¹⁰ Karluk, a.g.e., s. 15.

¹¹ Erol Zeytinoglu, **Türkiye'de Yabancı Özel Sermaye Yatırımları ve Ekonomiye Yararlı Olması İçin Düşünülen Tedbirler**, İ.T.O, Ya.No, İstanbul, 1967, s. 19.

¹² Seyidoğlu, a.g.e., s. 564.

- Vergi rejiminin ağırlığından kurtulmak

Sermayenin kendi vatanından ayrılmasını gerektiren sebepleri daha da çoğaltmak mümkündür¹³. Fakat yabancı yatırımcıların en çok aradıkları unsurları göz önüne alarak sermaye hareketini belli başlıklar altında sınırlayacağız. (5)

2.1. Sermayenin Verimliliği

Uluslararası ticaret teorisinde doğa, emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin bazı ülkelere kıyasla nisbî olarak daha verimli olduğu gösterilmiştir. Bu halde, daha verimli olan üretim faktörlerinin marjinal verimliliği de daha yüksek olacaktır. Verimlilikteki bu fark, dış yatırımın bir nedeni olmaktadır. Dünyada yerleşmiş ve endüstri bakımından gelişmiş ülkelere sermaye nispeten bol bir faktördür ve bunun için de, endüstri bakımından gelişmekte olan ülkelere, olduğundan, daha az bir üstünlüğe sahip olacaktır. Az gelişmiş ülkelere sermaye nispeten kıt bir üretim faktörüdür ve marjinal verimi de daha yüksektir. Gelişmiş ülkelerdeki yatırımcılar tasarruflarını, kendi ülkelerinde ümit ettikleri yatırımlardan daha fazla gelir sağlayacak genç ve az gelişmiş ülkelere transfer etmek eğilimindedirler. Faiz hadlerinde ve temettülerde meydana gelen bu farklar, 19. yüzyılda ABD'ye büyük çapta yabancı yatırımları çekmiştir. Bu süre içinde geniş demir yolu şebekesi kurulmuş ve ülke kaynakları gelişmeye başlamıştır. İngiliz sermayesi ABD'ye akın etmeye başladıktan sonra da daha hızlı bir gelişme meydana gelmiştir. ABD'deki yatırım gelirleri, İngiltere'de sağlanacak miktarlardan daha fazla olmuştur¹⁴.

2.2. Yeni Pazar Yaratmak

Firmaların faaliyet gösterdiği pazarlar, firmaların büyüme için yetersiz durumda ise, bu firmaların ölçek ekonomilerine geçmelerine talep yetersizliği neden olmaktadır diyebiliriz. Bu talep yetersizliğini ortadan kaldırmak için firmalar yeni pazarlar bulmak zorundadırlar.

¹³ Zeytinoğlu, a.g.e., s. 19.

¹⁴ Harry G. Brainard, *Dış Ticaret Teorileri*, çev. Osman Tekok, A.I.I.A. Ya. No. 84, Ankara, 1975, s. 96.

Uluslararası şirketlerin dünyaya yayılışında rol oynayan etkenlerden ikisinin "pazar genişletmek" ve "çeşitli ülkelerin sahip olduğu olanaklardan (ucuz ve bol işgücü, hammadde vs.) yararlanmak" olduğu konusunda kuşku yoktur. Ancak, bu iki etkenden her birinin diğerine göre ne kadar önemli olduğu konusu oldukça tartışmalıdır. Eğer, UŞ (uluslararası şirketler) esas olarak pazarlarını genişletmek için dışarı açılıyorsa, bu halde, şirket daha çok içinde çalıştığı ülkede yerel satışlarını geliştirmeye ağırlık verecek, oradan başka bölgelere ihracat yapmayı ikincil amaç olarak görecektir. Yani, bu halde UŞ'in temel ilkesi "ürettiğin yerde sat" olacaktır. Oysa, eğer UŞ esas olarak başka ülkelerin sahip olduğu ucuz işgücü, hammadde, enerji, vs. gibi kaynaklarını kullanarak üretim maliyetlerini düşürmek ve böylece kendi ana vatanı ve diğer ülke pazarlarına bu ülkeden ihracat yapmak amacıyla dışarı gidiyorsa bu takdirde temel ilkesi "maliyetler bakımından en elverişli ülkede üret ve oradan dünyaya sat" olacaktır¹⁵.

Az gelişmiş ülkeler ekonomik, sosyo kültürel ve politik yapıları nedeniyle ortalama ve marjinal tüketim eğilimleri yüksek olan toplumlardır. Düşük hızda da olsa artan millî gelir, ulaştırma ve haberleşme imkânlarının gelişmesinin bir sonucu olarak, az gelişmiş ülkeleri kapalı olmaktan çıkarır, bu nedenle az gelişmiş ülkelerde millî gelir tasarruftan çok tüketime gider.

Çünkü bu ülkelerin tüketim beklentileri kalkınma ve milli gelir artışlarıyla reklam faaliyetlerinin artan bir fonksiyonudur. Zira, tüketim bu ülkelerde bir sosyal statü kazanma aracıdır. Böyle olunca, "gösteriş için tüketim" ve "yükselen beklentiler" dürtüleri harcamalara, dolayısıyla yatırımlara yön ve şekil veren, daha doğrusu onların boyutlarını belirleyen determinantlar olarak karşımıza çıkar¹⁶. Nüfus bakımından da büyük olan bu tür ülkeler geniş pazarlar yaratmaktadırlar. Büyük ve tüketim talebi yüksek bu tür pazarlara yatırım amacıyla UŞ gelmektedir.

Şirket hedef pazarları çeşitli kriterler bakımından test ederken elbette pazar büyüklüklerine, ülkelerin GSMH'larına, GSMH artış hızı gibi ekonomik göstergelere bakacak, vergi ve sair teşvikler ile kamu alımlarında, kamu projelerinde tercihli imkânlar

¹⁵ Nuri Yıldırım, **Kapitalizmin Gelişim Sürecinde Yeni Aşama Uluslararası Şirketler**, İstanbul, 1979, s. 109.

¹⁶ Şatiroğlu, a.g.e., s. 186.

tanınması gibi yatırımın kârlılığını arttıran ya da maliyetini hafifleten düzenlemeleri değerlendirecektir. Yabancı şirketlerin geldikleri ülkede karşılaştıkları çeşitli güçlüklerle karşı yabancı şirketin markasından, patent ile korunan teknolojik üstünlüğünden, pazarlama ve yönetimdeki becerisinden, daha ucuz finansman kaynaklarına ulaşabiliyor olmasından, diğer bazı pazarlara tercihli giriş imkânlarının bulunmasından ya da ölçek ekonomilerinden kaynaklanan avantajları var ve bunları kullanabiliyorsa kendisini yabancı ülkelerin firmaları karşısında avantajlı konuma getirebilecektir.

Tersine, bu üstünlüklerini ortaya koyamıyorsa örneğin bu ülkede patent koruması yoksa, ya da ticari markasının taklidinin yasal yaptırımını yoksa yerli şirketler karşısındaki dezavantajları avantajlarını aştığından bu ülkeye yatırım yapmayacaktır. Öte yandan bir şirket ihraç pazarlarında yerli rakipleri karşısında rekabet avantajını kaybetmiş ve bu nedenle pazar payı kaybediyorsa o pazara doğrudan yatırım yapmak durumunda kalabilir. Ya da firmanın üretim teknolojisi artık patent koruması taşımayacak bir yaşa gelmiş, ürün standart bir ürün haline gelmişse, bu takdirde yabancı pazarlarda yatırım yapmaya ve bu pazarlarda var olan düşük işgücü maliyeti gibi maliyet avantajları kullanma yoluna gidebilir.

Ancak bugünkü dünya rekabet ortamı içinde bu şekilde bir yabancı yatırım kararı daha çok gelişmekte olan ülke pazarlarına yönelik olarak ve genellikle küçük ölçekli firmalar tarafından gerçekleştirilmektedir. Uluslararasılaşmanın bugün ulaşılmış olduğu düzeyde büyük ölçekli firmalar üretim yerlerini önce yerli pazardan başlayan daha sonra dış pazarlara doğru gelişen bir coğrafi sıralama içinde belirlememektedirler¹⁷.

2.3. Hammaddeye Ulaşmak

Her ülke üretimde kullanılan girdileri temin etmek açısından yeterli zenginliğe sahip değildir ve bu nedenle üretim için gerekli girdilere yönelirler. Hammadde kaynakları yeryüzüne dengeli biçimde dağılmış değildir. Hammadde kaynaklarının işletilmesine yönelik yatırımlar madenlerde olduğu gibi bu kaynakların bulunduğu yerlere kurulur.

¹⁷ Hasan Güleşçi, "Yabancı Yatırımcıyı Cezbetmenin Yolları", *Ekonomik Forum*, Yıl:2, Sayı:5, 15 Mayıs 1995, s. 16.

Geleneksel dış yatırım nedenleri bununla ilgilidir. Geçen asırda ve bu asrın başlarında ana ülke sanayilerinin ihtiyacı olan hammaddelerin sağlanması için, Batılı şirketler yatırımlarını bu kaynakların bulunduğu az gelişmiş ülkelere yapmışlardır. Ancak yine de şu sorun ortada duruyor: Hammadde kaynakları neden yerel firmalar tarafından değil de yabancı şirketler tarafından işletilmiştir? Bunun cevabı yabancı firmaların sahip oldukları büyük sermaye, ileri teknoloji ve yöneticilik bilgisi gibi özelliklerle ilgilidir¹⁸.

Büyük sermaye faktörlerinin verimli ve kârlı kullanılmaları, ABD'de olduğu gibi, endüstri ülkelerinde yığın üretim yapan endüstriler için devamlı hammadde kaynaklarına dayanır. Alüminyum üreten bir üreticinin boksit'e ihtiyacı vardır. Bir çelik fabrikasında demir cevherine, bir petrol rafinerisinde petrole ve bir kauçuk fabrikasında ise, ham kauçuğa ihtiyaç vardır. Gerekli hammaddelere duyulan ihtiyaç da, böylece birçok endüstrilerin yabancı ülkelerde kaynak sağlama merkezleri kurmalarına neden olmuştur.

Bu duruma bir örnek olarak, Labrador'daki demir cevheri yataklarının işletilmesi gösterilebilir. Superior Gölü civarındaki yüksek dereceli demir cevheri yatakları tükenmeye başlarken, çelik endüstrileri başka kaynaklar aramaya koyuldular. Labrador'da büyük yataklar keşfedildi ve bu yatakların işletilmesi ABD'de ve Kanada'daki finansman şirketleri ve çelik firmaları tarafından beraberce ele alındı. Bu proje büyük miktar dolar yatırımını gerektirmiş ve yatırımın önemli bir kısmı çelik şirketlerinin iştiraklerinden oluşmuştur. Harcamaların çelik şirketleri tarafından yapılmasının nedeni, bu firmaların kendi ülkelerinde olduğundan daha fazla kâr ümit etmeleri ve kendi fabrikalarının çalışmasını mümkün kılacak yeterli miktardaki demir cevheri yataklarına sahip olmalarının önemli görülmesidir¹⁹.

2.4. Rekabet Üstünlüğü Elde Etmek

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan iki olgu önümüzdeki yüzyıla da damgasını vuracaktır. Bu olgulardan birincisi, dünya ekonomisinde ülkeler arası lider olma yarışını belirleyen rekabetçi gücün elde edilmesi, korunması ve geliştirilmesi çabalarıdır.

¹⁸ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası Finans*, İstanbul, 1994, s. 301.

¹⁹ Brainard, a.g.e., s. 96.

İkincisi ise, uluslararası rekabetçi güç ile ortaya çıkan küreselleşme (globalleşme) eğilimi ve yaklaşımıdır. Bu yaklaşım; küresel pazarlar, küresel tüketiciler, küresel markalar, küresel firmalar ve küresel endüstrileri ortaya çıkarmıştır. Bu kısımda, uluslararası rekabetçi güç ve bu gücü belirleyen faktörler üzerinde durulmaktadır.

Son yirmi yılda ulusların ve endüstrilerin uluslararası düzeydeki rekabetçi gücü, yönetici ve politikacıların önemli ölçüde ilgisini çekmiştir. Rekabetçi gücün artması veya azalması hem toplumları hem de o toplumda faaliyet gösteren firmaları yakından etkilemektedir. Firma düzeyinde konu irdelendiğinde, rekabetçi ürün ve hizmetler ortaya koyamayan firmaların, yaşamını devam ettirmedikleri ve büyüme amaçlarını gerçekleştiremedikleri görülmektedir. Uluslararası pazarlara açılarak bu pazarlara yerleşmede ve pazar payını korumada yalnızca "Rakiplerle mücadele etmek" yeterli olmamakta, "Etkin bir şekilde rekabet edebilmek" de gerekli görülmektedir.

Toplum düzeyinde ise, rekabetçi gücün kaybı veya azalması ile bireylerin yaşam standardının düşmesi söz konusu olabilmekte ve rekabetçi gücün azalması o ülkenin ekonomik, teknolojik ve politik alandaki liderliğini ve etkinliğini de tehlikeye sokabilmektedir.

Ekonominin uluslararasılaşması sonucu ortaya çıkan küresel pazarlar, küresel tüketiciler ve küresel bilimler, markalar, yöneticileri hem kendi ulusal pazarlarında hem de dış pazarlarda rekabet etme işlevi ile baş başa bırakmaktadır.

Rekabetçilik, değişik şekillerde tanımlanabilmektedir. Rekabetçilik bir ülkenin/firmanın global strateji ile dünya pazarlarında rekabet edebilme yeteneği olarak tanımlanabilmektedir. Diğer tanımlarda ise ülkenin ticaret dengesinin farklılık vermesi, düşük işçilik maliyetleri, rekabetçi olmanın bir göstergesi olarak ifade edilmektedir. Ancak bu tanımlar hem yanıltıcıdır ve hem de yeterli değildir. Günümüzde bir ulusun "uluslararası rekabetçi gücü"nden ziyade belli endüstrilerde veya sektörlerdeki rekabetçi gücünden söz etmenin daha yerinde olacağı görüşü hakimdir.

Endüstriler/firmalar için rekabetçi üstünlüğü veya gücü korumada ya da kazanmada önemli olarak görülen faktörler şöyle sıralanmaktadır:

-Ürün, servis kalitesi

- Verimlilik
- Yenilikçilik
- Global düşünme biçimi ve alışkanlığı
- Esnek üretim sistemleri ve tam zamanında üretim
- Pazarlama hünerleri (ürün/hizmet pazara sunmada çabukluk).

Firma hedefleri, stratejileri, organize olma şekilleri ve iç pazarın yapısı ulusal rekabette üstünlüğü belirleyici öğelerdendir. Organizasyon becerileri ve yönetimin tutumları (örneğin, seyahate, yeni dillere, yeni yönetim şekillerine karşı ilgi ve tutum gibi) firmanın ulusal ve uluslararası pazarında rekabet gücüne kavuşmada etkili olarak görülmektedir²⁰.

3. YABANCI SERMAYE HAREKETİNİ ETKİLEYEN UNSURLAR

Az gelişmiş ülkelerde yabancı sermaye yatırımlarına karşı bir isteksizlik ve bu yatırımlara karşı bu ülkelerde şöyle bir inanç vardır: Kapılar açılacak olursa bütün yabancı sermayeler yurt içine girer ve yabancı sermayenin özellikle memleketlerdeki zengin tabii kaynaklara yöneldiğini, bu durumun ise memleketi bir koloni haline getireceği şeklinde az gelişmiş ülkelerde bir düşünce vardır²¹.

Sermaye göçü çok değişik şartlar aramakla beraber sermaye girişini etkileyen unsurlar ülkelerin isteyerek yaptıkları engellemeler veya istemeden yaptıkları engellemelerden etkilenebilir. Sermayelerin yabancı ülkelerde aradığı şartları şöyle bir tasnife tabi tutmak mümkündür:

- Yatırım yapılacak memleketin iç politik istikrârının ve dış siyasetinin elverişli olması.
- Can ve mal emniyetinin bulunması.
- Normalin üstünde kâr imkânlarının var olması

²⁰ Erol Kutlu, **Dünya Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F. Eskişehir, 1995, s. 217.

²¹ Zeytinoglu, a.g.e, s. 19.

- Yabancı sermayenin hukukî emniyeti ile geri dönebilme imkânları ve kolaylıklarının sağlanması.

- Kâr ve faiz gibi yabancı sermaye kazançlarının transfer imkânları ve kolaylıklarının bulunması.

- Yabancı teknik ve idarecilerin seyahat ve çalışabilme kolaylıkları.

- Özel teşebbüsler üzerine baskı yapan ağır vergi yükünün bulunmaması.

- Çift vergi sisteminin uygulanmaması.

- Üretimi ve işletmeyi güçleştiren ve aksatan kontrollerin mevcut olmaması.

- Kontrollerde ve kuralların uygulanmasında yabancı sermayelere ayrı işlem yapılmaması ve yabancı sermayeli işletmelerin mahallî işletmelerden farklı tutulmaması.

- Devlet ve devlet işletmelerinin özel teşebbüs işletmeleri ile eşit olmayan şartlarla rekabete girişmemesi.

- Yabancı sermaye ile yabancı personele, yatırım yapılan ülke halkının kötü gözle bakmaması²².

Yukarıda saydığımız sebepler yabancı sermayenin bir ülkeye girişini etkiler. Bu sebepleri çoğaltabiliriz. Fakat girişi etkileyen sebepleri kısaca risk, kredibilite, ucuz işgücü ve sendikalaşma oranı başlıkları altında toplayabiliriz.

3.1. Risk Faktörü

Risk faktörü, yabancı sermayenin hareketliliğini kısıtlayan ve isteksizliğe neden olan faktörlerin başında gelmektedir. Kısa dönemli ve uzun dönemli yatırımlarda risk faktörünün özellikleri, farklılıklar göstermektedir. Kısa dönemli yatırımlarda risk, yatırımcının aradığı kazanç faktörünü hemen etkilediğinden ilk plânda hesap edilmektedir. Risk belirsizliği azaltıldığı oranda yabancı yatırımcının yatırım isteği artmaktadır. Sermaye akışı, yatırımlar için bazı özel riskler içerirler, kredi miktarı hakkındaki bilgiye güven olmayabilir ve yabancı yatırımcılara yönelik hukukî sistemde yabancıları bir sözleşme

---

²² Zeytinlioğlu, s. 19.

yapmaya zorlamak hemen hemen imkânsız olabilir. Yabancı sermaye, öncelikle finansal riski dikkate alır. Finansal risk, sermaye hareketlerine getirilen serbestî veya kısıtlamalar ve kambiyo denetlemeleri ile ilgilidir. Yabancı sermayenin doğrudan veya portföy yatırımları olarak yurt içine giriş, geri dönüş, kârların transferi gibi konulardaki serbesti önemlidir. Özel yabancı yatırımların kamulaştırılması veya geri dönüşünün engellenmesine dikkat edilir. Dış borç ana para ve faiz ödemeleri ile ticarî satıcı kredileri ve banka kredilerinin geri ödenmesindeki serbestî, finansal riski azaltır²³.

"Daha sonra döviz kuru problemi vardır; yabancı hisse senetleri bir döviz kurundan satın alınabilir. Fakat bir devalüasyon veya yabancı paradaki değer kaybı, fonlar geri getirildiğinde büyük kayıplar emmesi anlamına gelebilir. Eğer örneğin bir Amerikalı, İngiliz poundu 2.80\$ değerinde iken İngiliz hisse senetleri almışsa ve elinde 1967' nin hafta sonuna kadar bu hisse senetlerini elinde tutarsa, parite 2.40\$a düştüğü zaman yatırımcıya maliyeti dolar olarak değerlendirildiğinde paranın %15'i kadar bir maliyeti olmuştur. Döviz kurlarındaki böyle bir değişikliği tahmin zor veya imkânsız olduğu için yabancı hisse senetlerine yatırım yurt içi yatırımda var olmayan riski içerir"²⁴.

Portföy teorisi bize zamanla ters bağlantılı olan tahvillere yatırım yapılmasını söyler, belirli bir kazanç, daha az risklerle elde edilebilir veya daha yüksek gelir aynı seviyedeki risk ile elde edilebilir. Böyle dengeli bir portföyü elde etmek için iki şekilde sermaye akımına ihtiyaç duyulabilir. Örneğin A hissesi (B hissesi ile aynı kazanç oranlı, fakat daha az riskli) diğer bir ülkede bulunması mümkün olabilir. B hisse senedi de (gelirleri A hisse senedi gelirleri ile ters orantılı olan) bir başka ülkede var olabilir.

İlâve olarak politik riskler artabilir, eğer yabancı hükümet yabancı sermaye yatırımlarına karşı ayrımcılık yapmaya karar verirse kamulaştırma da olasıdır ve ayrımcı vergiler yaygınlaşır. Yabancı sermayenin bir ülkeye gelişini etkileyen en önemli faktörlerden biri de, politik istikrârdır. Bu faktör ülkeden ülkeye farklılık göstermesine rağmen, yatırımcılar açısından önemli olan güvenli bir ortamda kazanmaktır. Bundan dolayı yatırım kararlarını verirlerken, yatırımcılar bu faktörü ayrıntısıyla incelerler.

²³ "Standart and Poors'un Notunu Beklerken," *Para*, 1995, s. 29.

²⁴ James C. Ingram and Robert M. Dunn, *International Economics*, 3 rd ed., New York, 1993, s. 233.

Politik faktörler yatırım kararlarını bir çok yönden etkiler. Bunlardan birincisi, sermayenin kaynağı olan ülkedeki ekonomik politikaların, iktidarda bulunanların politik ideolojilerine göre şekillenmesidir. İkincisi, sermaye ithalatçısı ülkede göze çarpan politik ideolojilerin, yatırım yapma ile ilgili kararlarda etkili olmasıdır. Üçüncüsü ise, uluslararası çevrenin bir parçası olarak yatırımcılar, kendilerinin yabancı olma pozisyonlarını uluslararası yasalar, anlaşmalar ve Birleşmiş Milletler ile kuruluşlarının hareketleri sonucunda koruyacak güvenceleri de göz önünde bulunduracaklardır²⁵.

Bu da ekonomik riski etkiler. Ekonomik risk, öncelikle ülke ekonomisinin kullandığı dış borçlarla ilgili sorumluluklarını yerine getirip getirmeyeceğini ölçer, ülkenin dış borçlarını geri ödeme kapasitesini gösterir. Bununla ilgili olarak dış borç tutarının GSMH'ye oranı, dış borç servisinin (ana para ve faiz ödemeleri) GSMH'ye oranı, toplam dış borcun döviz gelirin oranı, dış borcun dış satım oranı, uluslararası rezervlerdeki gelişmeler, cari işlemler açığı, enflasyon hızı ve kamu kesimi dengesi gibi göstergelere bakılır²⁶.

Maliyetleri düşürmek ve dolayısıyla kârlılıklarını arttırmak isteyen bu yatırımcıları sermaye ithalatçısı ülkeler, uygulayacakları maliye ve ekonomi politikalarıyla çekebilirler. Bunun için, yabancı sermayeyi teşvik edici politikaların uygulanması gerekmektedir. Ancak uygulanacak bu teşvik politikaları yalnız başlarına yabancı sermayeyi çekmeye yetmeyecektir. Zira yatırımcıların yatırım yaparlarken göz önünde bulundurdıkları özelliklerden biri de ülke ekonomisinin istikrârlılığı ve elverişliliğidir²⁷.

Böylece yatırımcılar (piyasa bilgilerinden ve sezgileriyle) geri dönme oranını ve büyük olasılıkla hangi hisseleri satın alacakları kararına vamişlardır. Farklı şahıslar aynı hisseler için farklı tahminlere beklentilere sahip olabildikleri için her bir ülkedeki bazı yatırımcıların diğer ülkedeki hisseleri almanın daha iyi olacağını düşünmeleri mümkündür. Bu uluslararası portföy yatırımlarının ek bir iki özelliğini açıklamayı gerektirir.

Uluslararası portföy yatırımlarında temel güdü, yurt dışında daha yüksek gelir kazanmaktır. Bu yüzden bir ülkede oturanlar eğer hisselerin gelirleri diğer ülkede daha

²⁵ Suat Tekin, **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED, Ya. No. 33, İstanbul, 1988, s. 230.

²⁶ Standart and Poors'un notunu beklerken, **Para**, 1995, s. 29

²⁷ Tekin, a.g.e., s.230.

yüksekse diğer ülkenin hisse senetlerini satın alırlar. Bu gelir, maksimizasyonunun basit ve direkt sonucudur ve uluslararası geliri eşitleme eğilimindedir. Heckscher-Ohlin temel modeline (iki ulus) göre sermaye üzerindeki gelir daha yüksek, tüm olarak sermaye işgücü oranı daha azdır. Bir ülke sakinleri eğer bunlar gelecekte yabancı şirketlerin kârlılığının yurt içi şirketlerden daha büyük olacağını ümit ediyorlarsa diğer ülkenin hisselerini satın alabilirler (basitleştirmek için burada daha büyük işlemlerin ve tutulan yabancı hisselerle ilişkili maliyetleri göz önünde bulundurmuyoruz).

† Uluslararası portföy yatırımları, yurt dışında daha yüksek gelirin avantajını elde edebilmek için oluşur ve gidebileceği yere kadar gider. Buradaki problem ise modelin, önemli unsurları açıklamaz bırakmasıdır. Model, absorbe edilmiş iki yönlü sermaye akışları için geçerli sayılamaz, bunun anlamı eğer ulusal bir kâğdın geliri diğer ulusun kâğdının gelirinden daha az ise bu sermaye yatırımının ilk ulustan diğer ulusa akışını anlatabilir fakat aynı anda direkt zıt sermaye akışları için sürekli değildir. Bu da gerçek dünyada absorbe edilir.

Uluslararası iki yönlü sermaye akımını açıklamak için risk unsuru tanımlanmalıdır. Bu, yatırımcıların sadece geri dönüş oranı ile değil aynı zamanda yapılmış olan yatırımlardaki risk ile de ilgilendiklerini gösterecektir. Hisse senetlerindeki risk, senetteki değer tümüyle kaybolması ve pazarın değişkenliğini de içerir. Hisse senetleri ise, risk iflas pazar değerinin daha değişken olmasını ve beklenen gelirin daha az olasılıkta olabileceğini içerir. Bu sebeple yatırımcılar belirli bir risk seviyesi için gelirini maksimize ederler ve genellikle gelirleri daha yüksek ise daha fazla risk kabul ederler.

Hisse senetlerini ele alalım ve ortalama oranlarla ilgili gelir değişikliğini risk ile ölçelim. Örneğin, A ve B gibi geri dönüş oranları ortalama %30 olan iki hisse senedi düşünelim fakat A hisse senedi için gelirin %20 veya %40 olması ve B hisse senedi için %10 veya %50 olma olasılığı %50, %50 dir. Hisse senedi B, açık olarak hisse senedi A dan daha risklidir. İki hisse senedinin de geliri aynı olmasına rağmen yatırımcılar risklerini minimize etmek için A hissesini almalıdırlar.

Bununla beraber eğer A hisse senedinin geliri düşerken B hisse senedi yükselir ve tersi olursa (Vice Versa) iki hisse senedini elde tutmak yatırımcıya ortalama %30 geliri

daha az riskle sağlar (gelirdeki değişim tersine negatif olarak korelasyonlu ise). Bu, A hisse senedini riskinin B hisse senedi riskiyle dengelendiğini gösterir. Sonuç olarak A ve B hisse senetlerini içeren portföy riski büyük ölçüde düşürülmektedir.

Portföy teorisi bize gelirleri birbirleri ile ters yönlü olan kağıtlara yatırım yapmamızı söyler. Belirlenmiş olan gelir daha az riskle elde edilir veya daha yüksek gelir bir bütün olarak portföy için aynı derecedeki risk ile elde edilebilir. Yabancı kâğıtların gelirleri büyük bir olasılıkla yurt içi kâğıt gelirleri ile ters yönlü bağlantılıdır. Yurt içi ve yabancı kâğıtlar içeren bir portföy sadece yurt içi kâğıtlara sahip portföyden daha az riske sahip olabilir. Böyle dengeli bir sermaye akışı gerçekleşebilir. Örneğin, eğer hisse senedi A (ortalama geliri aynı olan fakat B' den daha az riskli olan) bir ülkede bulunabiliyorsa hisse senedi B (A ile ters bağlantılı) de öbür ülkede mevcut ise birinci ülkenin yatırımcısı B hisse senedi de almalıdır (ikinci ülkeye yatırım) ve ikinci ülke yatırımcısı da A hisse senedini almalıdır (birinci ülkeye yatırım). Dengeli bir portföy elde etmek için risk çeşitlendirmesi de iki yönlü uluslararası portföy yatırımlarını anlatmaktadır.

Doğrudan yatırımların güdeleri genellikle portföy yatırımlarının güdeleri ile aynıdır. Bu, daha yüksek gelir kazanmak ve riski çeşitlendirmektir. Ancak uluslararası güçlü oryantolu firmaların ihracat yolu ile veya yabancı üretim ve/veya satış mağazaları yolu ile daha fazla kârlı olduğu ve daha az değişken olduğu saptanmıştır.

Bu sebepler uluslararası portföy yatırımlarını açıklamaya yeterli iken ancak doğrudan yabancı yatırımlara bağlı olarak temel bir soruyu cevapsız bırakıyorlar. Bu, bir ulusun yaşıyanları niye başka bir ulustan borç alır, kendi ülkelerinde gerçek yatırım yapmazlar ve doğrudan yurt dışı yatırımlarını kabul ederler sorusunu anlatamaz. Tüm bunlardan sonra bir ulusun sakinlerinin, yerel durumlar ile ilgili daha bilgili bir durumda olduğu kabul edilir ve bu sebeple yabancı yatırımcılara karşı rekabet avantajı bulunur. Bunun için çeşitli nedenler vardır. En önemlisi birçok büyük ortaklıkları (genellikle monopolcu ve oligopolcu piyasalarda) genel olarak eşsiz üretim bilgisine ve/veya kolayca ve kârlıca yurt dışı durumlarda kullanılabilecek yönetim yeteneğine sahiptir ve firma bunlar üzerinde direkt kontrolü elinde tutmak ister. Böyle durumlarda, firma doğrudan yurt

dışı yatırımı gerçekleştirecektir. Bu, yatay entegrasyonu içerir veya yurt dışında üretilen mal yurt içinde de üretilmektedir.

Örneğin, IBM belirli bir bilgisayar teknolojisi üzerinde doğrudan kendi kontrolünü elde etmek ister fakat bu teknoloji yurt dışında kolayca kopye edilebilir. Öyle ki yabancı pazarlara ihraç ürünlerinden daha iyi hizmet verir (yerel durumları adapte ederek). IBM yabancı üreticilere lisans vermeyi istemiyor. Çünkü kendi ticarî sırlarını ve patentleri üzerinde tamamen kontrolü elinde tutmak istiyor servis ve kaliteyi sürekli veriyor. IBM yabancı üreticiler ile lisans anlaşmaları için görüşmeler isteğinde olsa bile, hızlı teknolojik girişim alanında bu kesinlikle olmazdı.

Bu durum temel olarak Gillette, Toyota ve daha bir çok çok uluslu firmalar için aynıdır. Ve bu gelişmiş ülkelerdeki bir çok doğrudan yabancı yatırımların arkasındaki güdüdür. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının diğer bir nedeni, tarifelerden ve diğer ithalatı kısıtlayıcı engellerden veya doğrudan yabancı yatırımları cesaretlendirmek için verilen devlet desteklerinden yararlanmak için başka bir ülkeye gitmesidir. Daha önceki örnekler ABD'li firmaların Avrupa Birliğinde yaptığı yatırımların önemli bir nedenini oluşturur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının diğer bir olası nedeni yabancı ülkedeki oligopolu piyasaya girmek, böylece kârdan pay almak, taahhüt edilen yabancı firmayı satın alarak ileride rekabet edeceği firmadan korunmak ve ihracat piyasalarını kaybetmemektir²⁸.

Herşeyden önce bir şirketin yabancı bir ülkede doğrudan yatırım yapması için yatırım kârlılığının gittiği pazarda daha yüksek olması gerekir. Ve bu kârlılığın hemen bir ya da birkaç yıl için değil uzun dönemde yüksek olması gerekir. Yabancı yatırımcı bu mukayeseyi yalnız kendi yerli pazarı ile değil aynı zamanda alternatif diğer pazarlarla da yapmakta ve ona göre bir seçim yapmaktadır.

Yine şirket yabancı ülkelerde yapacağı yatırımlarda risk faktörünü de dikkate almakta ve yatırımlarının uzun dönem ortalama getirisini en yüksek ve ortalama riskini en düşük tutacak bir yatırım yeri dağılımını gerçekleştirmeye çalışmaktadır²⁹.

---

²⁸ Dominik Salvatore, *International Economics*, 4 th ed., Newyork, 1993, s. 356.

²⁹ Hasan Güleşçi, a.g.e., s.16.

3.2. Kredibilite Faktörü

Firmaların yatırımları, çeşitli istatistik kurumlarınca takip edilmektedir. Bu kuruluşların başlıcaları Moody's ve Standart and Poor's rating şirketleridir. Moody's Investor's Service 4000 müşterisiyle borçlanmak isteyen ülke ve şirketlerin kaderine hükmediyor³⁰.

Moody's, uluslararası piyasalardan borçlanmak isteyen şirket ve ülkeleri, bu borcu geri ödeyebilme kapasitelerine göre değerlendiriyor ve sonucu belli bir notla bildiriyor. O ülke ya da şirkete borç vermek isteyen finansörler de bu nota göre hareket ediyor. Buna rating (sınıflandırma) deniyor. Moody's'in dünya piyasalarındaki güvenilirliği o kadar yüksek ki, 1993 Mayıs'ında, İtalya'yı değerlendirip notunu indirdiğinde, İtalyan Lireti piyasalarda büyük değer kaybetmişti³¹.

Moody's'in 1909 yılında ABD Demiryolları'nın çıkardığı tahvillere A, B ve C diye notlar atmasıyla şirketleri değerlendirmeye başladı. Moody's ve Standart and Poor's'un ülkelere ve şirketlere verdiği notların derecelendirilmesi şu şekilde olmaktadır.

Tablo:1 Moody's ve Standart and Poor's'un Verdiği Notların Derecelendirilmesi

Moody's	Standart and Poor's		
Aaa	AAA	En yüksek derece	1
Aa	AA	Yüksek derece	2
A	A	Orta üstü derece	3
Baa	BBB	Orta derece	4
Ba	BB	Ortanın altı derece	5
B	B	Spekülasyona açık	6
Caa	CCC-cc	Zayıf derece	7
Ca	C	Yüksek derecede	
C	D	spekülasyon	

Kaynak: **The Economics of Money Banking and Financial Markets**

³⁰ "Dünya Finansmanının İki Barometresi," **Milliyet**, 15 Ocak 1994.

³¹ "Dünya Finansmanının İki Barometresi," **Milliyet**, 15 Ocak 1994.

Moody's ve Standart and Poor's Raiting kuruluşlarının yaptığı derecelendirmeye göre bazı şirketlerin durumu gösterilmiştir. Sıralamaya göre;

1 Johnson and Johnson; Genel Electric; IBM

2 Mobil; New York Telephone Co; Sears; Roebuck

3 Westinghouse; Coca-Cola; Dow Chemical

4 Chrysler; Philadelphia Electric Co; Detroit Edison Co

5 Holiday Inn; Union Carbide; Republic Bank Corp

6 TWA; Zale Corp; United Cable TV Corp

7 Gulf State Utilities Co; First City Bank Corporation of Texas; American Continental Corp³².

A notunu alan tahvillerin faiz ve ana para geri ödemesi aşağı yukarı kesin garantili, B'ninki şüpheli, C'ninki çok şüpheli olarak derecelendirilmiştir. Bu notlar zamanla bütün dünyada tanınan simgeler haline dönüştü. Moody's'in not karnesine göre Aaa, Aa, A bir ülkenin aldığı borcu rahatlıkla geriye ödeyebileceğini gösteriyor. Baa, Ba alan ülkeler yine sağlam yatırım yapılabilir ülkeler arasında. Ancak bu ülkelerin gelecekte bazı pürüzler çıkartabileceği de varsayılıyor. B ile başlayıp C' ye kadar uzanan notlar ise kötü. Çünkü bu notları alan ülkeye yapılacak yatırımın spekülatif olacağı varsayılıyor.

Kredi notunun düşmesi, hisse senedi piyasasıyla ilgilenen yabancı yatırımları da etkiler. Uzun vadeli düşünen yabancı yatırımcılar, dış borç kullanma imkânının azalmasıyla yurt içindeki faiz oranının yükseleceğini ve dolayısıyla borsaya olan ilginin azalacağını hesaplar³³.

Standart and Poor's ile birlikte dünyanın önde gelen iki raiting şirketinden biri olan Moody's'in ülke ya da şirket hakkında yaptığı değerlendirme ve verdiği not, büyük önem taşıyor. Raiting şirketleri, genelde borç veren kuruluşlar için borç isteyenlere ilişkin

---

³² Frederic S. Mishkin, **The Economics of Money Banking and Financial Markets**. Clombia: 2 nd ed. Clombia University Published, 1989, s. 142.

³³ Tayfun Devocioğlu, "BBB'miz Bir Çıt Daha Düşerse", **Milliyet**, 13 Mayıs 1993

analizler yapıp, raporlar hazırlarken Moody's'de kendisi hakkında değerlendirme yapılmasını isteyen şirketler de not alabiliyor.

Wall Street'te faaliyet gösteren Moody's'de raiting yaptırmak isteyen şirketin ya da ülkenin şirketten hiç bir şeyini saklamaması gerekiyor. Ancak, Moody's'in verdiği notu, sadece matematiksel işlemlerle saptanıyor. Yapılan analizler ve elde edilen sonuçlar ülkeye, şirkete ve koşullara göre değişebiliyor. Moody's'in analiz yaparken aldığı ölçütler ise şöyledir:

Döviz : Sınava giren ülkenin özel veya kamuya ait borçları ile bu borçları ödeyebilecek döviz kapasitesine sahip olup olmadığı inceleniyor.

Sanayi : Ülkede sanayinin ağırlığı, dış rekabetteki gücü, istikrâr ve borçlanma düzeyi göz önüne alınıyor.

Finansal Yapı : Ülkenin veya şirketin geleceğe yönelik finansal projeleri değerlendiriliyor. Ayrıca şirketin kendi sektörü içinde ve genel olarak ekonomideki yeri inceleniyor.

Yönetim Kalitesi : Ülke veya şirketin yönetim stratejisi karar alma yeteneği değerlendiriliyor.

Borç Ödeme Yeteneği : Şirketin nakit akışının nasıl işlediği, borcun ödenmesinde karşılaşılabilecek güçlükler inceleniyor.

Moody's'de bütün bu analizler sonucunda çeşitli notlar veriliyor. Moody's'in değerlendirmesine göre, uzun vadeli borçlarda en yüksek notu Aaa olurken A lar azaldıkça borçların ödenmesinde pürüz çıkabileceği öngörülüyor. Moody's kısa vadeli değerlendirmelerde ise harf yerine "prime" (P) deyimini kullanıyor.

Moody's değerlendirmesine göre orta dereceli bir not olan B notu ile de borç verebileceklerin yatırım yapabilecekleri varsayılıyor. Ancak borç alan ülke ya da şirketin bazı güçlüklerle karşı karşıya olduğu da vurgulanmış oluyor.

Ba ile başlayıp C'ye kadar giden notlar ise kötü olarak kabul ediliyor. Bu notları alan şirket ya da ülkeye yatırım yapmanın spekülâtif olduğu belirtiliyor. Moody's'e göre en

kötü olan C notu ise borç alanın gelecekteki durumun tamamen şüphe altında olduğu anlamına geliyor.

3.3 Ucuz İşgücü Faktörü

Uluslararası yatırımları ülkelere çeken cazibelerden bir tanesi de çeşitli ülkelerin sahip olduğu ucuz işgücüdür. Uluslararası çalışmanın firmaya sağladığı önemli bir avantaj, dünya kaynaklarından dünya düzeyinde yararlanma diyebileceğimiz çeşitli ülkelerin sahip olduğu enerji, hammadde, işgücü ve sermaye faktörlerinden yararlanma imkânıdır³⁴. Çok uluslu şirketlerin, kârlarını, maliyetleri düşürerek yükseltme arzuları doğaldır. Maliyet düşürücü dolaysız yatırımlar birkaç şekilde olabilmektedir. Bunlardan ilki, çok uluslu şirketin temel hammaddelerin bulunduğu ülkeye gitmesidir. Çeşitli maden ve petrol çıkarma ile meyva suyu sanayileri örneklerinde olduğu gibi maliyet düşürmek için çok uluslu şirketler, hammaddelerin bulunduğu ülkelere gitmişlerdir.

Maliyet faktörleri içinde diğer bir neden de, çok uluslu şirketlerin ucuz işgücünün bulunduğu yerlere gitme eğiliminde olmalarıdır. Özellikle elektronik sanayide faaliyet gösteren çok uluslu firmalar ucuz işgücünün bulunduğu ülkelere kaymışlardır. Burada dikkat edilmesi gerekli nokta ucuz işgücünün ne olduğudur. Çünkü verimi düşük olan, bu nedenle de ücreti düşük olan işgücü ucuz işgücü sayılamaz. Ancak verimi yüksek fakat ücreti düşük işgücü ucuz sayılabilir. Çok uluslu şirketler özellikle bu duruma dikkat etmektedirler³⁵.

Emek, yoğun ve standartlaşmış teknoloji kullanan endüstri veya kesimlere ya işçi ücretlerinin ucuz olduğu az gelişmiş ülkelere kaydırılmakta ya da ucuz göçmen işçi getirilmektedir. Böylece standart teknoloji kullanan kesimlerde emek maliyeti düşerken, tüketim canlanmaktadır. Emek ihraç eden ülkelerde ise işsizlik ödemeler dengesi sorunları hafiflemektedir³⁶.

³⁴ Yıldırım, a.g.e., s. 237.

³⁵ M. Erol İyiboçkurt, *Uluslararası İktisat*, U.Ü. Güçlendirme Vakfı Yay. No.66, Bursa, 1992, s. 133.

³⁶ Akın İlkin, *Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1979, s. 319.

Az gelişmiş ülkelerde ucuz işgücü oluşumunun çeşitli nedenleri vardır. Az gelişmiş ülkelerin çeşitli demografik, ekonomik ve siyasal özelliklerinden dolayı ucuz işgücü yaratılmaktadır. Az gelişmiş ülkelere ilişkin ekonomik ve yapısal özellikler makro ekonomik büyüklüklerce ölçülebilir. Buna göre az gelişmiş ülkelerin makro ekonomik özellikleri şu şekilde olmaktadır. Bunlar, kişi başına düşük gelir; dengesiz gelir dağılımı; tüketim yapısı içinde gıda maddelerinin ve zorunlu ihtiyaçları gideren malların payının yüksek olması; düşük tasarruf oranı; düşük yatırım oranı; işgücü başına düşük sermaye teçhizatı gibi göstergelerdir³⁷.

Hızlı nüfus artışı, az gelişmiş ülkelerin en önemli özelliğidir. Hızlı nüfus artışı yeterli istihdam yaratılamaması sonucunda işgücü arzını, talebinden daha hızlı arttırmaktadır. Arzın büyüklüğü nispetinde işgücü ucuzlamaktadır. Az gelişmiş ülkeler bu ucuz işgücü potansiyelleri ile yabancı yatırımcıya cazip gelmektedir. Yurt içinden daha büyük oranlarda kâr arayan yabancı yatırımcı düşük maliyet-ucuz işgücünden kaynaklanan bu durumdan yararlanmak isteyecektir. Ayrıca eski teknolojisini kullanma imkânı olduğu için bu gibi ülkelerde yatırım yapacaktır.

3.4. Sendikalaşma Oranı Faktörü

Ekonomik, yasal veya politik faktörler olarak tartışılan bir çok konu aslında sermaye ithalatçısı ve ihracatçısı ülkelerin sosyal değerlerinin ve kültürel durumlarının bir ifadesidir. Bununla beraber yatırımcıların yatırım kararları alırken sermaye ithalatçısı ülkelerde bu faktörlere ek olarak bazı faktörleri de göz önünde bulundurmaları gerekecektir. Sermaye ithal eden bir ülkedeki kültür yapısı yabancı sermayeye karşı koyma veya izin verdikten sonra kontrol etme şeklinde bir etkide bulunabilir. Sendikalaşma oranı yüksek olan ülkelere yabancı sermayenin yatırım yapma isteği azalmaktadır.

Bunun nedeni güçlü sendikaların varlığı geçerli ücretin yüksek tutulması anlamına gelmektedir. Ücretlerin yüksek olması maliyetleri arttıracığı için yatırım isteğini azaltacaktır. Sendikalaşma oranının yüksek olması ile birlikte grev ve lokavt gibi çalışma

³⁷ Ergül Han, *Az gelişmişlik ve Kalkınma Ekonomisi*, Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kütahya, 1991, s. 19.

saatlerini azaltıcı etmenlerin devreye girmesine neden olmaktadır. Çalışma saatinin kısılması işçinin verimini azaltıp maliyetini arttıracığından istenmeyen bir olgudur. Sendikalaşma oranı ile yatırımlar arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Emek verimliliği, üretkenlik, yani çalışan başına katma değer bir ülkede ne kadar yüksekse yatırımların da o ülkeye o kadar akma olasılığı fazladır. Kişi başına katma değerın büyüklüğünü de işçinin kalifiye olması, ülkede alt yapının yeterli ve istikrarlı olması, iş barışı, kullanılan girdilerin maliyeti, kredi maliyeti v.b. değişkenler belirliyor³⁸.

1980'deki özgürleşme sürecinde koşullar en az düzeye indirildi, üretim kesimi, hisse payı vb. biçimdeki kısıtlamalar büyük ölçüde kaldırıldı. ÇUŞ'un dolaysız yatırımları çoğunlukla makine-donanım, gayri maddi haklar, know-how biçimde oluyor, parasal sermaye biçimde değil; çok zaman yerli bankalar gereken krediyi sağlayabiliyor. Bunların kendi ülkeleri dışında yatırım yapmalarının çeşitli nedenleri var. Bir kere, emek-yoğun mallar ya da bir nihai malın emek-yoğun parçaları için ücretlerin daha düşük, sosyal giderlerin daha az ve işçi haklarının daha kısıtlı olduğu ülkeleri tercih ediyorlar. Bu olgu, firma-içi-ticaret yoluyla, Gelişmekte Olan Ülke (GOÜ)'lerin 1970'li yıllardan itibaren büyük çaplı mamul ihracatçısı olmalarının bir nedeni oldu. İstihdamın belirtilen özelliklere sahip GOÜ'e kayması ise, Merkez'de "sanayinin yer değiştirmesi" diye anıldı. Ancak mikro-elektronik devrimin üretimde emek payını giderek azaltması, bu nedenle GOÜ'e yapılan dolaysız yatırımları azalttı³⁹.

---

³⁸ Mustafa Sönmez, "Önce Rantiye, Sonra Sanayici", **Ekonomik Forum**, Yıl:2, Sayı:5, 15 Mayıs 1995, s. 6.

³⁹ Gülten Kazgan, "Dış Sermaye Spekülasyonu Tercih Ediyor", **Ekonomik Forum**, Yıl:2, Sayı:5, 15 Mayıs 1995, s. 18.

4. YABANCI SERMAYE HAREKETİNİN SONUÇLARI

4.1. Yabancı Sermaye Veren Ülke Açısından Sonuçları

4.1.1. Ekonomik Sonuçları

Bir ulus yabancı bir ülkede net yatırımcı olmasını sağlayacak ekonomik bir kalkınma safhasına ulaştığında, çözümünü güç bir kamu politikası problemi doğuran bir çelişki ile karşılaşır. Devamlı bir dış yatırım programı uygulayabilmek için sermaye ihraç eden ulusun, bir ihraç fazlasına sahip olması gerekir; ödemeler dengesinde ayarlama yapıldıktan sonra da sermaye aralıksız yurt dışına çıkabilir. Fakat dış yatırımların önemli nedenlerinden biri, gelirlerin dışta ülke içinde olduğundan daha yüksek olduğudur ve yatırımcı da yatırımının karşılığında elde ettiği faizleri kullanmak ister. Dış yatırımlarda elde edilen gelirler ancak, bir tek yolla yatırımı yapan ulusa transfer edilebilir. Bu da - eğer yatırımcı yabancı ülkede oturmak istemiyorsa - ithalatla olur.

Yabancı yatırımların genişlemesiyle ithalat şeklinde tekrar ülkeye (ABD) dönmek üzere, gelir hacminde bir artış görülür. Bu koşullar altında bir ulusun ihracat fazlası sağlayabilmesi için tek yol, yabancı yatırımlar seviyesini yıllık faiz ve temettü ödemelerinden yüksek tutmaktır. Bu durum sonucunda bir kedinin kendi kuyruğunu yakalayabilmesi için etrafında dönmesi gibi içinden çıkılmaz bir daire meydana gelir. Buna bir hal çaresi bulmak için de devlete başvurulur. Bu yöndeki bir baskı yabancı ithal mallarıyla rekabet etmekte olan yerli malların üreticileri tarafından gelir. Bu durum böylece bir kamu politikası problemi halini alır. Çelişme şudur: Acaba, millî endüstri yabancı rekabete karşı yeni ve daha yüksek gümrük tarifeleriyle mi korunmalıdır? Yoksa, ithalat serbest bırakılıp yabancı yatırım senetlerini ellerinde bulunduranlar mı bu yatırımlardan yararlandırılmalıdır?

Krediyi veren bir ulusun takip edeceği uygun politika serbest ticarettir. Çünkü yabancı yatırımlardan ancak bu şekilde yararlanılabilir. 1914'ten önce, Büyük Britanya, bir süre için kredi veren ve serbest ticaret taraftarı olan ülke idi. Birçok yıllar bu ulusun dış ticaret hesaplarında ithalatının ihracatından çok fazla olduğu görüldü. Aradaki fark ise

deniz aşırı ülkelere yaptığı yatırımlardan sağladığı gelirleri temsil ediyordu. Bu durumun sonucunda Büyük Britanya o zamana kadar olduğundan çok daha yüksek hayat standardına ulaşmıştı. Diğer yönde ABD, I. Dünya Savaşı'ndan sonra kredi veren bir ülke durumuna gelince millî endüstri karşısında yenilgiye uğradı ve yüksek gümrük tarifeleri koyarak yabancı yatırımlardan sağlanan gelirlerin ülkeye dönmesini engelledi.

Daha yakın bir geçmişte Büyük Britanya'da bir ulaştırma politikası uygulamaya başlanmış, bununla bazı maddelerin gümrük tarifeleri indirilmiş ve denizaşırı gelirlerin önemli bir kısmının ülkeye dönmesini sağlayacak kadar devlet tarafından dolar garantisi konmuştur. Yukarıda belirtilen çelişkiyi gidermek için bu programın akılcı bir program olduğunu söylemiyoruz; daha çok son on yıl veya yirmi yıl içinde bu program o zamanki koşullara göre barışçı bir program olarak yapılmıştır. Bunun yanı sıra diğer politik ve ekonomik görüşlere de yer verilmiştir⁴⁰.

Bir ekonomi uzun süreli dış ödünçler verebilmek/ve dış yatırımlarda bulunabilmek için önemli yıllık tasarruf varlığına sahip olmalıdır. Dış yatırımlara uzanmak ancak iç yatırımlar karşılandıktan sonra mümkün olabilir. İç tasarruf dışa yönelecek kadar çoğalmış olmalıdır. Dış yatırımlar için en cesur sermaye sahipleri ülkeler arası büyük ünitelerdir. Yani bazı kartel ve tröstlerdir; bunların kuruluş gayesi ve varoluş sebebi esasen dış yatırımlara girişmektir.

Sermaye ihraç edebilmek için bir de bunun dışa transferi mümkün olmalıdır ki bu şartın gerçekleşmesi için cari ödemeler bilançosunun normal olarak fazla "kalan" vermesi gerekir. Aksi halde yani devamlı surette açık veren bir bilanço karşısında düzenli ve önemli miktarlarda sermaye ihracı sürdürülürse kambiyo güçlükleri doğar ve hükümet müdahaleye ve sermaye ihracını yasaklamaya veya kısıtlamaya mecbur kalabilir.

Bu şartlar gerçekleştikten sonra tasarruf sahiplerinin içerde değil dışarda yatırım veya plasman yapma arzu ve iradesini göstermeleri de gerekir. Bu ise tasarruf sahibinin dış yatırım rizikoları ve kâr şansları üzerinde bilgi edinmesine bağlıdır. Bu türlü bilgileri tecrübeli bankalar ve milletlerarası borsalar verebilir. Böyle bankalar ve borsalar ancak

---

⁴⁰ Brainard, a.g.e., s. 109.

çok önceleri sanayileşmiş ve dışa açılmış ülkelerde ve şehirlerde (Londra, Paris, Zürih vs.) bulunur. İşte bu sebeplerle dış yatırımlara girişebilen milletler sayılıdır⁴¹.

4.1.1.1. İstihdam Etkisi

Bir taraftan çok uluslu şirketlerin ana ülkenin istihdamını azaltıcı, buna karşılık yabancı ülkelere giden bağlı şirketlerin gittikleri ülkede istihdamı arttırıcı rol oynadıkları belirtilmektedir.

Gönderen ülkenin sendikaları, işsizliği arttırabileceği endişesiyle çok uluslu şirketlerden şikayet ederler. İddialara göre çok uluslu şirketler ucuz işgücünün bulunduğu ülkelere giderek ana ülkedeki ücretlerin yükselmesini engellerler. Halbuki diğer bazıları ise, çok uluslu şirketlerin gittikleri ülkelerde daha çok mal satarak ana ülkenin gelirini ve istihdamını da arttırdıklarını belirtmektedir. Bu karşılıklı iddialar dikkatli bir şekilde gözden geçirilirse, kısa dönemde sendikaların iddiaları doğru olsa bile, uzun dönemde merkez-ana ülkenin refahının artması da söz konusudur.

Yabancı sermayeyi kabul eden ülkede çok uluslu şirketler istihdamı arttırsa bile, bu her zaman söz konusu olmayabilir. Çünkü bazen ana şirket, bağlı şirket kurup inşa etmez, onun yerine kurulu bir şirketi alabilir. Ayrıca çok uluslu şirketler gittikleri ülke elemanlarını şirketlerde yüksek dereceli mevkilere getirmeye pek yanaşmamaktadırlar. Bu da ana ve çok uluslu şirketi kabul eden ülke arasında sorun olmaktadır⁴².

4.1.1.2. Ödemeler Bilançosuna Etki

Merkez-ana ülke açısından ödemeler dengesi kısa dönemde sermaye çıkışı nedeniyle olumsuz olarak etkilense bile, uzun dönemde dış yatırımın ihracatı arttırması ve kâr transferi nedeniyle olumlu olarak etkileneceği açıktır. Çünkü, bağlı şirketler kurulunca malzeme, teçhizat ve hammaddeleri ana ülkeden alarak merkez ülkenin ihracatını arttırırlar. Bunun yanında çok uluslu şirketlerin ana ülkeye kâr transferi de uzunca bir süre devam eder.

⁴¹ Vamık Toprak, **Milletlerarası İktisat Ders Notları**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974, s. 184.

⁴² M. Erol İyibozkurt, **Uluslararası İktisat**, U.Ü. Güçlendirme Vakfı Yay. No.66, Bursa, 1992, s.136.

Çok uluslu şirketler gittikleri ülkenin ödemeler dengesine de etki ederler. Kısa dönemde bu etki oldukça fazladır. Çünkü çok uluslu şirketin gelişi ile sermaye girişi olmuştur. Fakat uzun dönemde çok uluslu şirketin ana ülkeye sermaye transferi ile ödemeler dengesine etkisi de azalır⁴³.

Ülkeden çıkan özel sermayenin ana ülkelere yaptıkları kâr ve kazanç transferleri hesaba katıldığında olumsuz gibi görülen sonuç, olumluya dönüştürülebilir. Yani, çok uluslu şirketlerin dış doğrudan yatırımlarına iki yönlü bakılması gerekir; hem ülkeden çıkan sermaye miktarına, hem de bu çıkış nedeniyle ana ülkeye yapılan gecikmeli (lagge) transferlere. İkisinin karşılaştırılması genellikle ana ülke ödemeler bilançosu lehine sonuçlar verir. Bu, ülkeden çıkan sermayenin ödemeler bilançosu üzerine doğrudan etkisidir.

Dış doğrudan yatırımların ana ülke ödemeler bilançosu üzerindeki asıl olumlu etkisi dış ticaret dengesinde kendisini göstermektedir. Zira çok uluslu şirketlerin dış açılmaları ve dış üretim birimleri geliştirmeleri oranında merkez ülkeye bağımlılıkları da artmaktadır. Çoğu dış üretim birimleri aramal ve hammadde olarak ithalatını ana ülkede bulunan merkez şubeden ya da öteki yan kuruluşlardan yapar. Dış kuruluşların üretimleri şirket bütünlüğünden ve ana ülkeden yapacakları ithalata bağlıdır. Bu tür aramaları ve input bağımlılığı ana ülke ödemeler bilançosunun pozitif net vermesi sonucunu doğurur.

Öte yandan, dış uzantıların aramaları konusunda merkez ülkeye bağımlılığı yanında sermayenin bileşimi yönünden de bağımlılığı vardır. Başka bir ifadeyle, çok uluslu şirketler, nakdi sermaye transferi yanında ana ülkede üretilmiş malları da aynı (fiziki) sermaye olarak dış kuruluşlara transfer etmektedir. Bu uzun dönemde ana ülke GSMH' sını ve istihdamı olumlu yönde etkilediği gibi ihracat olarak işlem yapıldığında bu tür transferler ödemeler bilançosuna pozitif net katkılarda bulunur⁴⁴.

⁴³ İyibozkurt, a.g.e., s. 137.

⁴⁴ Şatıroğlu, a.g.e., s. 200.

4.1.2. Siyasal Sonuçları

Yabancı yatırımlar çeşitli ülkelerdeki firmalararası müzakereleri kapsadığından bir işlemin politik yönleri ekonomik kuvvetlerin etkisinden daha kuvvetli olabilir. Başka bir deyişle dış borçların hepsi ekonomik sebeplerle yapılmaz. Dış borçlanmada uluslararası politika, yönetici bir kuvvet olabilir. Bir devlet kendi etkinliğini iki şekilde hissettirebilir: Özel finansal işlemleri teşvik eder veya etmez yahut da doğrudan doğruya dış borç verme işlemlerine girişir.

Kamu politikası ve uluslararası özel finansal işlemlerle ilgili olarak ABD kendisiyle diplomatik ilişkileri olmayan ulusların senetlerinin kendi ülkesinde satılmasını iyi karşılamayacağını belirtmiştir. Diğer durumlarda ise, hükümet dışarıya sermaye akışını, özel yatırımcıların dış yatırımlardan elde edecekleri gelirleri tekrar ülkeye getirmek istedikleri takdirde, kendilerine dolar sağlamak için garantiler tanımak suretiyle teşvik etmiştir. Çeşitli özel yatırımlar havası yaratmak için de endüstrinin millileştirilmesi, döviz kontrolü tedbirleri ve diğer tedbirler gibi farklılaşmayı önlemek amacıyla yatırım anlaşmaları müzakerelerine girişmiştir.

Bu tedbirler, kamu politikasının uluslararası sermaye akımını etkileyen dolaysız yollardan bazılarıdır. Bu politikaların neler olduğu ve nasıl yönetildiği çoğunlukla politik duruma bağlıdır. Dış borçlanmalar, devletlerin kendileri tarafından yapıldığında, yabancı yatırımların politik yönleri açıkça ortaya çıkarsa da, politik görüşlerin ekonomik faktörlerden daha ağır bastığını zannetmemek gerekir. Eğer, bir ulusun kendi dış politika amaçlarına uygun geliyorsa, bazı devletlere büyük miktarlarda ve liberal koşullar altında krediler tanınabilir.

Diğer yönden, politik durumlara uygun değilse, bu devletlere verilen krediler durdurulabilir. ABD, II. Dünya Savaşı'ndan beri politik etkilerinin belirli olduğu diğer devletlere krediler açmıştır. Örneğin İhracat-İthalat Bankası (Export-Import Bank) Yugoslavya'ya 1947'de Sovyetler Birliği'nden koptuktan sonra 1949' da bu ülkenin Batı ile olan ticaretinin yeniden uyumunu sağlamak amacıyla kredi verdi⁴⁵. Uluslararası sermaye hareketlerinin politik nedenleri çeşitli şekillerde meydana gelmektedir.

⁴⁵ Brainard, a.g.e., s. 97.

- İç politikada istikrârsızlık, sermayeye güven vermeyen davranışlar, özellikle özel teşebbüse ve servete karşı açık bir düşmanlık sermaye sahiplerini endişeye sevk eder ve sermayenin dış ülkelere kaçmasına yol açar.

- Devletlerin uzun vadeli politik amaçları, dış sermaye yatırımlarında ekonomik amaçlar kadar, çok kez politik düşünce ve amaçlar da hakim olur. Dış ülkelerdeki teşebbüslere katılmak, yatırım yapmak, ödünç vermek XIX. yüzyıl sermaye hareketlerinde görüldüğü gibi politik amaçların gerçekleşmesi, diğer bir deyişle, sermaye gönderilen memleketin politik hayatına karışmak, kendi memleketleri lehine uygun bir politik atmosfer teşkil etmek, sömürge elde etmek gibi amaçlar da güdülmüş olabilir⁴⁶.

Politik risk, bir ülkede yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleşmesi açısından oldukça önemli bir değişken olarak gözükmektedir. Politik risk, yabancı sermaye kurumları açısından yatırım bulunan ve yatırım yapılacak olan ülkelerde ortaya çıkarak mevcut durumu etkileyip değişiklikte bulunabilecek nitelikte olacak politik olayların sonuçlarıdır. Ortaya çıkan gelişmeler sonucunda yabancı kurumları sınırlayan belli önlemler alınabilir, bu önlemler yatırımların devletleştirilmesi, kâr transferinin engellenmesi veya hisse paylarının değiştirilmesi olabilir.

Yukarıda belirtilen olayların sebepleri çok çeşitlidir. Ülkenin politik yapısındaki değişimler, ülkeler arası anlaşmazlıklar, sosyal yapıda ortaya çıkan bozukluklar dolayısıyla beliren baskılar şeklinde sıralanabilir⁴⁷.

4.2. Yabancı Sermaye Alan Ülke Açısından Sonuçları

Yabancı sermaye yatırımları, ev sahibi ülke ekonomisi üzerine çok yönlü katkılarda bulunmaktadır. Bunları, yabancı sermayenin sosyal katkıları ve ekonomik katkıları şeklinde sınırlayabiliriz. "Teorik yönden doğrudan yatırımların yatırım yaptıkları ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde yaratmış oldukları etkileri daha iyi kavrayabilmek için

⁴⁶ Hasan Olalı, *Dış Ticaret Teorileri ve Politikası*, 2. Baskı, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir, 1972, s. 56.

⁴⁷ Erkin Erimez, *Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*, YASED, Yay. No.33, İstanbul, 1988, s. 126.

yatırımların üretim, istihdam, gelir, fiyat, ihracat-ithalat, ödemeler dengesi, ekonomik gelişme ve genel refah gibi ekonomik etkilerinin bilinmesi gerekir."⁴⁸

Yabancı sermayenin ev sahibi ülkeye nisbî yararları ve maliyetleri hakkında önemli tartışmalar vardır. Doğrudan yatırımlarda temel tartışma sermaye paketi hakkındadır. Teknik ve idarî kaynaklar genellikle ev sahibi ülkenin yurt içi millî gelirini yatırımcıya dönen kârdan daha çok artmaktadır. Bu artış daha yüksek millî gelir, daha yüksek işçi geliri veya daha düşük fiyatlarca ortaya çıkar⁴⁹.

4.2.1. Sermaye Birikimi Katkısı

Yabancı sermaye, ev sahibi ülkenin sermaye birikimine ve üretim kapasitesine dolaysız bir katkıda bulunur⁵⁰. Yabancı sermaye ev sahibi ülkeye ki bu ülke az gelişmiş bir ülke ise sermaye kapasitesinin artması yanında yeni teknoloji ve yatırımlar yoluyla üretim kapasitesini artırır. Özellikle sınaî ürün ihracatı, ekonomide üretim, pazar ve benzeri alanların daha da modernleşmesine yol açar. Sınaî ürünlerin uluslararası pazarlara girmesi maliyet, kalite, pazarlama ve rekabet koşulları bakımından yararlar getirir⁵¹. Özellikle yabancı sermayenin gittiği ülke az gelişmiş bir ülke ise yatırım sonucunda üretim kapasitesi artacaktır.

Özel yabancı sermayenin az gelişmiş ekonomilerce davet edilmesinde rol oynayan ana etkenlerden birinin, az gelişmiş ekonomilerdeki iç tasarruf ve dış ödeme yetersizliği olduğunu belirtmiştik. Mesele bu açıdan değerlendirildiğinde özel yabancı sermaye, az gelişmiş ekonominin büyük ihtiyaç duyduğu sermaye birikimine yardımcı olmaktadır⁵². Veya tasarruf yetersizliğinden kaynaklanan sermaye azlığı bu ülkelere gelen sermaye sonucunda ihtiyaç biraz olsun giderilmiş olmaktadır. Gerçekten az gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin temeldeki sorunu ve hedefi daha çok, daha çabuk ve daha dengeli bir şekilde büyüebilmek, dolayısıyla gelişebilmektir. Sermaye ise günümüzde bu amaç için gerekli olan en önemli üretim faktörüdür. Tipik az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke

⁴⁸ Karluk, *Türkiye'de ...*, s. 20.

⁴⁹ "Foreing Private Investment in Developing Countries", IMF, Occasional Paper, No, 33, January, 1985, s. 9.

⁵⁰ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat Teori, Politika, Uygulama*, s. 578.

⁵¹ Han, a.g.e., s. 209.

⁵² Erol Manisalı, *Gelişme Ekonomisi*, İ.Ü. Yay. No.2446, İstanbul, 1978, s. 169

ekonomisi yapısına baktığımızda, karşımıza çıkan en belirgin gerçek, sermayenin diğer üretim faktörleri işgücü ve toprağa nazaran çok daha kısıtlı olmasıdır. Bu kısıtlılığın en önemli nedeni ise içsel (yerli) sermaye oluşumunun düşük seviyede olmasıdır. Yerli sermaye oluşumu, birincil olarak ülkedeki kişi başına düşen millî gelir ile belirlenir. Gelişmekte olan ülkelerde ise kişi başına düşen millî gelir düşük olduğundan, sonuçta sermaye oluşumu de temel olarak kısıtlı kalmaktadır.

Buna ek olarak yine gelişmekte olan ülkelerde marjinal tüketim eğiliminin (kişi başına millî gelire oranlandığında) gelişmiş ülkelerdekinden daha fazla olması sonuçta marjinal tasarruf eğiliminin de düşük olmasına; dolayısıyla yatırım için gerekli sermaye oluşumunun yetersiz düzeyde kalmasına yol açmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde görülen gelire oranlanmış marjinal tüketim eğiliminin yüksek olmasının iki önemli nedeni vardır. Bunlardan birincisi söz edilen kişi başına millî gelir düzeyinin zaten düşük olmasıdır. İkinci neden ise gelişmekte olan ülkelerde sosyal mobilizasyonun ekonomik gelişmeden yüksek olmasıdır. Bunun anlamı, toplumsal yükseliş taleplerinin mevcut olan ekonomik kapasite ile karşılanamamasıdır. Ekonomik olarak bu durum ifadesi ise marjinal tüketim eğiliminin yüksek olmasıdır.

Bunun yanısıra bir başka önemli olgu da gelişmekte olan ülkelerde devletin ekonomideki büyük ağırlığı ve yüksek katılımıdır. Temel olarak ülkedeki düşük seviyeli millî gelir dolayısıyla, özel yatırım ülkedeki yüksek toplumsal yükseliş ve gelişim taleplerine karşılık verememektedir. Bunun sonucu toplumsal taleplerin politik alanlara taşınması ve özel sektör tarafından tatminkâr bir seviyede gerçekleştirilemeyen ekonomik gelişme ve mobilizasyonun devlet ve kamu sektörü yolu ile gerçekleştirilmesinin denenmesidir. Devlet mekanizması kendisi iyi çalışır olmadığından önemli bazı sorunlar getirmektedir⁵³. Sermaye birikimini yurt içinden sağlayamayan ülkeler, ihtiyaç duydukları sermayeyi dış ülkelere borç alarak veya yabancı sermayeden yararlanarak sağlayacaklardır.

---

⁵³ Ayhan Akman, **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED, Yay. No.33, İstanbul,1988, s. 25.

4.2.2. Ödemeler Dengesi Etkisi

Yabancı sermaye yatırımlarının ihracata yönelik olmak gibi herhangi bir özelliği bulunmamakla birlikte, böyle bir yarardan söz edilmesinin nedeni, yabancı sermayeye yatırım izinleri verilirken, ihracat yapmasının şart koşulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak yabancı sermaye teşebbüslerinin bağlı oldukları ana şirketler, ihracatı metropoldeki asıl tesislerden yapmayı tercih etmektedirler.

Bunun yanısıra yabancı sermaye yatırımının, ithalatı ikâme etmesinden söz etmek mümkündür. Bilindiği gibi az gelişmiş ülkelerin bir özelliği de ihracatının ithalatı karşılayamaz durumda olmasıdır. Yabancı sermayeyi ülkeye davet ederken, ithal edilen malları üretmek şartıyla yatırım yapmaları sağlanarak, ithal ikâmesine yönlendirmek her zaman mümkün olmamaktadır⁵⁴.

Doğrudan yatırımlarda kullanılan dış girdiler, kâr transferleri vs. ödemeler dengesini olumsuz yönde etkilerken, üretilen mal ve hizmetlerin ihracı ve yatırımın sağladığı ithal ikâmesi olumlu yönde etkileyecektir. Olumsuz etkiler arasında, yabancı sermaye yatırımlarının yarattığı gelir artışının uyardığı ithal talebi genişlemesi, tasfiye ya da bütünüyle yerli firmaya dönüşme durumunda ortaya çıkan bir defalık sermaye transferleri de sayılabilir. Burda da olumlu katkılar "fayda", olumsuz katkılar "masraf" olarak yorumlanıp, bir fayda/masraf oranı kurularak aynı yöntem kullanılabilir⁵⁵.

Yabancı sermaye yatırımlarının dış ticaret üzerindeki etkileri ev sahibi ülkenin ödemeler bilançosu üzerinde çeşitli etkiler yaratır. Önce fabrika kurmak için ülkeye gelen ilk kurucular, doğrudan yatırım sermayesi bir defaya mahsus olmak üzere ev sahibi ülkenin ödemeler dengesine olumlu bir etkide bulunur. Yatırım, üretime başladığı zaman, gerek ihracat yoluyla ve gerekse ithal ikâmesi şeklinde ödemeler dengesine katkıda bulunmaya devam eder. Diğer taraftan doğrudan yatırımı gerçekleştiren şirket, hammadde ve diğer girdilerin üretimini devam ettirebilmek için bunları ithal etmek zorundadır. Bu ithalat, şüphesiz ev sahibi ülkenin ödemeler dengesinde olumsuz etki yaratır.

⁵⁴ Hacaloğlu, a.g.e., s. 2.

⁵⁵ Erdoğan Alkin *Ulaşlararası Ekonomik İlişkiler*, İstanbul, 1990, s. 211.

Ayrıca şirketin yabancı üretim faktörlerine ödemiş olduğu faktör gelirleri, ev sahibi ülkenin dış dengesini olumsuz yönde etkileyebilir. Yine, şirket tarafından mahallî olarak yaratılan yüksek gelir, marjinal tüketim meyline de bağlı olarak ev sahibi ülkenin ithalatını uyarabilir. Son olarak yabancı sermayeli şirket ev sahibi ülkede üretimini durdurduğu zaman, yine bir defaya mahsus olmak üzere ülkeye getirmiş olduğu sermayeyi ülke dışına çıkaracağı için, ödemeler dengesi üzerinde olumsuz bir etkide bulunabilir.

Bu açıklamalarımızdan sonra, cebirsel olarak doğrudan yatırımların ödemeler dengesine olan katkı ve maliyetlerini gösterebiliriz.

$$\text{Ödemeler dengesine katkı} = K + X + S$$

K, ev sahibi ülkeye yapılan ilk sermaye akışı; X, bağlı şirket tarafından gerçekleştirilen ihracat, S, ithal ikâmesidir.

$$\text{Ödemeler dengesine maliyeti} = (R'' + F') + (M + M') + D$$

Burada R'', ülkeden çıkan kâr transferleri; F', yabancı üretim faktörlerine ödenen bütün ödemeler, M', marjinal tüketim meyline bağlı olarak mahallî yüksek gelir tarafından uyarılmış ithalat; D, yatırımda meydana gelebilecek herhangi bir çözülmeyi ifade etmektedir.

Buradan, doğrudan yabancı yatırımın ev sahibi ülkenin ödemeler dengesine olan net fayda/maliyet oranını şu şekilde bulabiliriz:

$$\frac{K + X + S}{(R'' + F') + (M + M') + D}$$

Uzun dönemde, yatırımların ödemeler dengesi üzerindeki etkisini millî gelir etkisinden ayrı olarak düşünmek imkânsızdır. Bunun neden böyle olduğunu aşağıdaki denklem ile gösterebiliriz:

$$X - M + \text{GSMH} - (C + I_d + G)$$

Denklemdede X, ihracat; M, ithalat; GSMH, gayrisafî millî hasıla; C, dahili tüketim harcamaları; I_d , dahili yatırım harcamaları; G, devlet harcamalarını göstermektedir. Denklem kısaca, ihracatın ithalattan fazla olması durumunda gayrisafî millî hasılının dahilî mal ve harcamalarından daha büyük olduğunu ifade etmektedir. Bu büyüklük, ihracat fazlası kadardır. Şüphesiz bunun aksi de geçerlidir (vica versa).

Kısa dönemde doğrudan yatırımlar, ödemeler dengesinde bir açığa sebep olabilir. Bunun nedeni, ev sahibi ülkedeki üretim faktörlerinin yeteri kadar hareketli (Mobil) olmamasıdır. Ekonomi yabancı sermayeli şirket için gerekli olan döviz harcamalarını finanse etmek için ihracat sağlayabilmek amacıyla dahilî pazar için üretimden, ihracat üretimine veya ithal ikâmesine hemen kayamaz. Kısa dönem boyunca şirketin faaliyetleri sebebiyle mal ve hizmet ithalatında net bir artış meydana gelebilir. Bu da, ödemeler dengesinde devam eden açık yaratır. Bu durum ev sahibi ülke ekonomisinin "yapısal fleksibilite" noksanlığından ileri gelir ve bu noksanlık ödemeler dengesine uyumu önleyebilir. Diğer bir deyişle, kısa dönemde yabancı sermayeli şirket, kendisinin millî hasılaya olan katkısından daha fazla tüketimde bir artış meydana getirebilir⁵⁶.

UŞ'lerin içinde çalıştıkları ülkelerin ödemeler dengesine net etkilerinin ne olduğunu görebilmek için, bu şirketlerin, ülkenin ihracat ve ithalatına yaptıkları dolaylı ve dolaysız katkılarla, sebep oldukları sermaye giriş (doğrudan yatırım, dış borçlanma vs. şeklinde) ve çıkışlarını (dışarı kâr aktarımları) royalti ödemelerini, borç ve faiz ödemelerini vs. incelemek gerekir⁵⁷.

4.2.3. Teknoloji ve İşletmecilik Bilgisi Etkisi

Doğrudan yabancı sermayenin yatırım yaptığı ülkede, ülke ekonomisine ve rekabet gücüne en olumlu ve önemli katkısı, beraberinde teknolojiyi getirmesiyle

⁵⁶ Karluk, *Türkiye'de ...*, s. 25.

⁵⁷ Yıldırım, a.g.e., s. 206.

olmaktadır. Kavramlardan özellikle "teknoloji" ile "teknolojik yenilik" (teknolojical innovation) terimleri önemlidir.

Yabancı sermaye az gelişmiş ekonomiye, belirli bir teknoloji de beraberinde getirmektedir. Az gelişmiş ekonomiler sermaye birikimi kadar teknolojik seviye yetersizliği sorunu ile de karşı karşıya bulunmaktadır. Uygulanacak bilinçli bir politika ile yabancı sermayenin teknolojik gelişmeye katkı yapması sağlanabilir⁵⁸.

Genel anlamda teknoloji, malların üretimine uygulanabilen bilgi (knowledge) kümesi ve yeni malların yaratılması olayıdır. Bu sebeple teknoloji, malların üretim süreci ile yakından ilgilidir. Yeni teknolojinin kaynağı, üniversite laboratuvarlarında, sanayide ve devletin araştırma kurumlarında gerçekleştirilen bilimsel araştırmalar olmaktadır. Teknoloji ile yenilik, teknolojiye dönüştürülmüş olan araştırma ve buluşların yeni ürünlere uygulanması veya eski ürünlerin üretiminin gerçekleştirilmesidir. Bir anlamda yenilik (innovation), yeni üretim fonksiyonlarının bulunmasıdır.

Yenilik, bir çok kişinin ayrı ayrı çalışmasını gerektiren bir faaliyettir. Teknik araştırma, geliştirme, üretime uygulanış, pazarlama denemesi ve pazar araştırması gibi. Bütün bu faaliyetler ve bunların birbirleri ile olan ilişkileri ise yenilik sistemi içinde düşünülmelidir⁵⁹.

Yabancı sermaye yatırımı gerçekleştiren ülke, gittiği ülkenin sosyal ve ekonomik yapısına göre teknoloji geliştirmek veya sahip olduğu teknolojiyi değiştirmekten kaçınmaktadır. Bu durumda yabancı sermaye ile birlikte teknoloji transferi yönetici ve yetişkin işgücünü ve fiziksel sermaye donanımını da beraberinde getirmektedir. Gelişmiş ülkeler arasındaki teknoloji alışverişinde her ülke belli ölçüde hem alıcı hem de satıcı durumunda iken, gelişmekte olan ülkelerin her zaman alıcı durumda olmaları, uygun teknoloji seçiminde pazarlık güçlerini ortadan kaldırmaktadır.

Yabancı sermayeli şirketler, uluslararası düzeyde yeni teknolojilerin yayılmasına katkıda bulunmaktadır. Yabancı sermaye ile birlikte teknolojinin de ev sahibi ülkeye girmesi yerli girdilerin kullanılması, yerli işgücünün eğitim ve yetiştirilmesinin sağlanması

---

⁵⁸ Manisalı, a.g.e., s. 169

⁵⁹ Karluk, a.g.e., s. 31.

ile birlikte ölçek ekonomilerinin ortaya çıkması ev sahibi ölke ekonomisine olumlu katkılar sağlayabilmektedir.

Ekonomik kalkınma sürecinde önemli dar boğazlardan biri olan teknoloji sorununa çözüm, ancak faydalı teknolojiyi seçme yeteneğine sahip olunacak girişimlerde bulunarak ve teknoloji ithalinde, ölkenin ekonominin yapısına uygun kullanılabilir teknolojilerin seçimi ile mümkündür.

Yabancı sermaye ile birlikte ithal edilen teknoloji, özellikle gelişmekte olan ölkeler açısından cazip gibi görünse de, ölke şartlarına uygun teknolojinin ev sahibi ölkeye girişi dolaylı olarak olumsuz etkiler yaratabilmektedir.

Teknolojinin üretime ve uluslararası yayılmasında monopol gücü bulunan sanayileşmiş ölkelere ait firmalara da, teknolojik, yönetsel ve pazarlama bilgisi gibi birtakım gelir yaratıcı üretken üstünlükler mevcuttur. Firmalar bu üstünlüklerini, büyümek ve optimal kâra ulaşabilmek için firma içinde bir ara girdi olarak kullanmak amacıyla içselleştirme ve çok uluslu bir yapı içerisinde, yabancı ölkelerde üretim birimleri kurma eğilimine girmektedirler. Ayrıca gelişmekte olan ekonomilerde sermaye maliyetinin pahalı olması ve devletin genellikle ithal ikâmesine dayalı bir sanayileşme modelini benimsemesi ve yerli üretimi teşvik için koyduğu (gümrük tarifeleri gibi) bazı sınırlamalarda, yabancı müteşebbisin yatırım yapma eğilimini güçlendirmektedir. Haliyle firma değişik pazarlara açılmakta ve eksik rekabet ortamında girdiği pazarla orantılı bir şekilde büyümektedir.

Bu oluşumlar çerçevesinde, yabancı sermayeli firmaların gelişmekte olan ölkelere ve bu ölkelerin kamu ve özel sektör kuruluşlarının sınırlı kaynakları ile geliştireceği ve ithal edeceği teknoloji ile kıyaslanmayacak nitelikte teknoloji transfer imkânları söz konusudur. Nitekim teknolojik açıdan ileri bir düzeye gelmenin iki yolu vardır. Bunlar:

A. Düşey yol: Teknolojiyi ölke içinde geliştirmek ve üretmek

B. Yatay yol: Teknolojiyi dışardan satın almak yani teknoloji transferi

Gelişmekte olan ekonomilerin kısa dönemde kalkınabilmeleri için ihtiyaç duydukları bazı ara ve yatırım malları ile teknoloji ve işletmecilik bilgisini "düşey yol" şeklinde, ithal ederek kapatmaya çalışmak, " Teknolojileri tekrar keşfe uğraşmaktan daha kârlı bir çözüm yoludur. Buluşu yapanın korunması geleneksel olarak patentlerle sağlanır.

Ama bu, her zaman mümkün değildir. Kimi ürünler ve neredeyse bütün hizmetler için patent almak imkânsızdır. Alınsa bile, patentler kesin koruma sağlayan bir savunma değildir. Taklitçiler, ellerinde o buluşun başka bir çeşitlemesiyle çıkagelirler. Mansfield, patentli ve başarılı buluşların %60'ının dört yıl içinde başka şirketlerce taklit edildiğini bulguladı⁶⁰. Yabancı sermaye yatırımları da bu çözüm yollarının en belirgin ve etkili teknoloji transfer kanallarından birisi olup, diğerlerine nazaran üretim yetenekleri açısından, hız kalite ve kapsam olarak çok ileri boyutlara sahiptir.

Teknoloji transferinin bir başka şekli olan doğrudan yatırımlar, teknolojinin başkasına devredilmesinden ya da bırakılmasından çok, teknoloji sahibi firmanın doğrudan doğruya teknolojiyi kendisinin kullandığı bir yatırım yoludur. Öte yandan teknik bilgi akımı, şirketin ekonomik alanı dışına sızmamaktadır. Bu durumda, uluslararası teknoloji transferi, teknolojinin devri, elde edilmesi gibi dar anlamda bir transferden çok, teknik bilgi akımlarının uluslararası düzeyde yapılmasını içermektedir. Bu transfer şeklinde, teknoloji ithal eden firmanın bu teknoloji üzerinde egemenlik kurması söz konusu değildir.

Diğer taraftan ekonomik gelişme sürecinin kalbi, harcamadır. (Daha geniş anlamda Ar-Ge Programlarına yeterli fonları ayırarak, teknolojiyi çok üretebilir, rekabet edebilir, hale getirebilme kabiliyetidir.) Öyle ki, kalkınma sürecinin ana unsuru, sermaye birikiminden çok teknolojinin elde edilmesidir. Yatırım ise sermaye ve teknolojiyi ekonomi içine dahil eden önemli bir araçtır. Sermaye birikimi ve teknolojiyi birbirlerine bağlantılı ve rasyonel bir şekilde yatırıma dönüştürebilme kabiliyeti de çağımızda çok uluslu şirketlerde mevcuttur.

Bununla birlikte, yabancı firmalar iç piyasada yerli (ithalatla sağlanmış) ürün kalitesini de yükseltmekte ve kalite kontrol, belgelendirme, standardizasyon gibi uluslararası piyasalarda geçerli olan teknikleri de getirmektedir. Fakat bu aşamada getirilen teknoloji açısından iki önemli husus belirlemektedir. Bunlar:

1. Transfer edilen teknolojilerin ne ölçüde, iç piyasa koşullarına ve gereksinmelerine adapte olabileceği,

---

⁶⁰ Cem Kozlu, *Türkiye Mücizesi için ... Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri*, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, Gen. Ya. No: 335, Ankara, 1994, s. 192.

2. İlgili teknolojilerle uluslararası piyasada ne ölçüde rekabet edebileceği, şeklindedir. Çünkü teknolojinin üretimi ve uluslararası yayılmasında monopol gücü bulunan yabancı sermayeli firmalar, mevcut teknolojilerin getirisini maksimumlaştırmak amacıyla olduklarından yeni teknolojik gelişmeleri de bizzat yapmak ve denetimlerinde bulundurmaya zorundadırlar. Bunu sağlamak için de eski teknolojileri, kendi teknolojileri bulunmayan az gelişmiş ülkelere aktarmaktadırlar. Çünkü bu teknolojiler ne kadar eski olursa olsun bu ülkeler için yeni sayılırlar. Böylece ömrü uzatılan eski teknolojiler bu şirketlerin elinde birer yayılma aracı durumuna gelmektedir. Ayrıca bu yolla transfer edilen teknolojinin "Sermaye Yoğun" üretim tekniğini getireceğinden, teknik gelişmelerle birlikte, istihdamın reel yapısındaki (kısa dönemde nicel, uzun dönemde ise nitel) değişmelerin de hesaba katılması gerektiği unutulmamalıdır⁶¹.

4.2.4. İstihdam Etkisi

Yabancı sermayenin, az gelişmiş ülkelerin istihdam sorununa ne ölçüde katkıda bulunabileceğini tartışmadan önce, yabancı yatırımın geliş şekli ve üretim yapacağı sektöre göre bir ayırım yapmak yerinde olur. Eğer yabancı sermaye mevcut bir yerli şirketle birleşerek veya satın alarak geliyorsa ilâve bir istihdam yaratılması söz konusu olmayacaktır. Ayrıca yabancı sermaye doğal kaynakların işletilmesi için maden sektörüne geldiğinde, yaratılacak istihdam teknolojik gelişmelerin bu sektörde de girmiş olmasından dolayı sınırlı kalabilecektir. Endüstri kelimesine gelen yabancı sermayenin ülkenin istihdamına olumlu bir katkıda bulunabileceği söylenebilir. Ancak burada kullanılan teknolojinin, emek veya sermaye-yoğun olması yatırımın istihdam etkisinin geniş veya sınırlı kalmasını belirleyecektir⁶².

⁶¹ Halil Uçar, **Üretim teknolojisinin yenilenmesinde dış yatırımlarının rolü**, YASED, Ya. No.37, İstanbul, 1990, s.8.

⁶² Levent Terliksiz, **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED, Yay. No.33, İstanbul, 1988, s. 241.

4.2.5. Bölgesel Kalkınmaya Etkisi

Yatırım malı olarak giren yabancı sermaye; bu durumda, gelişmiş ekonomideki firma, ya az gelişmiş ekonomide yerli firma ile ortaklık kurarak, veya yalnız başına az gelişmiş ekonomide yatırımlara girişerek üretim faaliyetinde bulunur. Giren yabancı sermaye az gelişmiş ekonomiye belirli bir teknolojiyi de getirmiş olur⁶³. Bu bakımdan yabancı sermayenin millî gelir üzerindeki etkilerini direkt ve endirekt olarak sınıflayabiliriz.

Ülkeye teknoloji transferi, yeni iş alanları ve bu sayede işsizliğin azalması direkt etkilerdir. Ne var ki, bu etkilerin olumlu ya da olumsuz olabilmesi borç veren ülkenin takınacağı tavırlara paralel olacaktır.

Yabancı sermaye yatırımları yurt içindeki diğer kuruluşların da verimliliğini artırabilir. Yan sanayiler yaratarak istihdama etkide bulunabilirler. Bu etkileri de endirekt etkiler olarak adlandırabiliriz⁶⁴.

Az gelişmiş ülkelerin çözmek zorunda oldukları temel sorunlardan biri de, ülkenin coğrafi bölgeleri arasında mevcut bulunan ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi farklılığını azaltmaktır. Bu zorunluluk bir çok az gelişmiş ülkede, sorunun, bölgesel kalkınma planları içinde ele alınması sonucunu yaratmıştır. Açıktır ki, tarihi sosyal ve ekonomik nedenlerle ülke içinde bazı bölgelerin diğerlerine nazaran geri kalması yalnızca az gelişmiş ülkelere özgü bir olgu değildir. Endüstrileşmiş olarak tanımlanan bir çok ülkede de bölgeler arası sosyal ve ekonomik bakımdan gelişmişlik düzeyi farkları bulunmaktadır. Ancak bu fark az gelişmiş ülkelerde daha belirgin, sosyal ve ekonomik sonuçları bakımından kalkınma çabalarını daha fazla olumsuz yönde etkileyecek niteliktedir.

Yabancı şirketler, yatırım yapacakları ülkeyi seçerken dikkate aldıkları, vasıflı işgücü, alt yapı hizmetleri, hammadde kaynakları, pazar büyüklüğü, sosyal ve politik iklimin uygunluğu gibi faktörleri, belli bir ülkenin belli bir bölgesinde yatırım yapmaya karar verirken de dikkate alacaklar ve üretilen malın özelliğine göre, yatırım yapılacak

---

⁶³ Manisalı, a.g.e., s. 167.

⁶⁴ Terliksiz, a.g.e., s. 241.

bölgeyi seçmede bu faktörlere belli ağırlıklar verceklerdir. Yabancı yatırımcının amacı, yukarıda değinilen faktörlerin üretim maliyeti yönünden en uygun olduğu bölgede yatırım yapmaktır. Yatırım yapıldığı ülke hükümeti ise, ekonominin kalkınması açısından, yabancı yatırımdan en fazla faydayı sağlamak için, çeşitli malî ve ekonomik teşvik tedbirleri ile bu yatırımları ülkenin sosyal ve ekonomik yönden daha geri olan bölgelerine kaydırmak isteyecektir.

Burada üzerinde durulmak istenen nokta, teşvik tedbirlerinin yabancı yatırımcıları ve özellikle çok uluslu şirketleri, ülkenin geri bölgelerine çekmekte ne derece etkin olduğu veya yabancı yatırımcıların teşvik tedbirlerine ne ölçüde duyarlılık gösterecekleridir. Verilecek teşvik tedbirlerinin yabancı yatırımcının yalnızca bu bölgede yatırım yapması nedeniyle yüklendiği ilave maliyet farkını değil, fakat belirli bir süre için katlanacağı belirsizlik maliyetini de karşılamalıdır. Verilecek teşvik tedbirlerinin etkinliğinin de her yatırım için aynı olmayacağı açıktır. Örneğin, sermayenin yoğun olarak kullanıldığı bir yatırımda, yabancı şirketin teşvik tedbiri olarak yatırım indirimine, diğer teşvik tedbirlerinden daha fazla duyarlılık göstermesi beklenebilir.

Çok uluslu şirketlerin tekelci özelliği, belli bir ülkede elde ettikleri teşvik tedbirlerini yalnızca o ülkedeki yavru firmanın kârını değil, fakat ana şirketin kârını maksimize etmekte de araç olarak kullanmalarına neden olabilir. Örneğin, ana şirketin yabancı ülkelere yaptığı teknoloji satışlarını, vergi bağışıklığı elde etmiş yavru şirketi aracılığı ile yaparak, bağlı olduğu ülkedeki vergi yükünü azaltması veya yatırılan sermayeye göre vergi bağışıklığı sağlayacak yavru şirketin, ana şirketten ithal ettiği sermaye mallarının fiyatlarını yüksek göstererek bağışıklılık oranını artırması mümkündür.

Smith'e göre; çok uluslu şirketler vergi öncesi kârlarını maksimize etmek isteyeceklerinden vergi bağışıklığı yoluyla sağlanacak teşvikler bu şirketler üzerinde etkili olamayacaktır. Gerçekte çok uluslu şirketlerin yatırımlarını, gelişmiş ülkelerde geri bölgelere kaydırmaları olasılığı az gelişmiş ülkelere nazaran daha fazladır. Bu olasılık

verilen teşvik tedbirlerinin niteliğinden değil, fakat az gelişmiş ülkelerin çok uluslu şirketler karşısındaki pazarlık güçlerinin zayıf olmasından ileri gelmektedir⁶⁵.

4.2.6. Verimliliğe Etkisi

Verimlilik evrensel bir kavramdır. Üretimin sermayenin ve emeğin olduğu her yerde ve hepsinde verimlilik olgusu varolagelmıştır. Verimlilik için yapılagelen genel tanım şudur: Birim, emeğe düşen üretim. Ya da girdi artışlarına dayanmayan üretim artışı. Bu tanımın teknik anlatımı şöyle oluyor:

A' Son dönem verimlilik düzeyi

A İlk dönem verimlilik düzeyi

A'/A oranına ilişkin olarak yapılan değerlendirmeler şunlardır:

Yıldırımın görüşü: Üretim artışının girdi artışı ile açıklanamayan kısmı

Solow: Teknolojik gelişme haddi ya da üretim fonksiyonundaki kayma

Kendrick: Toplam faktör verimliliğindeki değişme

Domar: Artık-Residual

Abramovitz: Cehaletimizin ölçüsü

Görülüyor ki verimlilik kavramına ilişkin çeşitli yaklaşımlar var olmakta; ancak, ortak "tanımlama" henüz yapılamamaktadır⁶⁶.

Verimlilik, üretim fonksiyonundan üretilmektedir. Üretim fonksiyonu, üretim teorisinden soyutlanamaz. Üretim teorisi de büyümeyi tanımlamakta ve onun çerçevesini çizmektedir. Kalkınma, teknolojik gelişmeyle koşut giden verimlilik artışlarıyla anlamlı olmakta ve ona bağlı olarak hızlanmaktadır. Bazı yazarlar, toplam verimlilikdeki artışı emek ve sermaye gibi üretim faktörü olarak düşünmüşler, onu, büyümenin en önemli kaynaklarından biri saymışlardır. Bazı araştırmacılar da, kalkınmanın en önemli göstergesi

⁶⁵ Cem Alpar, **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, Genişletilmiş 2. b., Ankara İktisadi ve Ticarî İlimler Akademisi, Yay. No.124, Ankara, 1978, s. 111.

⁶⁶ MPM, Verimlilik dergisi, 1990/4, s. 9.

olarak işgücü verimliliğindeki artışları ele almışlardır. Bu görüş hem tarihsel hem de mantıksal olarak doğrulanmış ve geçerliliğini sürdürmektedir. Tarihte, verimliliği yüksek olan ekonomiler ve ülkeler iktisadî önderliği ellerinde tutmuşlar ve tutmaktadırlar.

Verimlilik artışlarının kaynakları üzerinde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu kaynakların başlıcaları yapısal değişme ve kaynakların yeniden dağılımı, makro ekonomik politikalar, sermaye yoğunluğu ve teknolojik gelişme ve emek kalitesi gibi faktörler verimliliği ortaya çıkaran kaynaklar olarak saptanmıştır⁶⁷. Sermaye yoğunluğu ve teknolojik gelişme üzerine yapılan bir çalışmada 1950-74 döneminde yedi Latin Amerika ülkesi incelenmiş ve emek verimliliği değişmelerinin sermaye yoğunluğu değişmeleriyle açıklanabileceği sonucuna varılmıştır. Sermayenin organik bileşiminin artışı ile işgücünün verimliliğinin artışı bir ve aynı şeydir. Kişi başına düşen sermaye net yatırımlarda içerilmiş olmaktadır. Bu süreç derinleştikçe işgücü verimliliği artmaktadır.

Sermaye yoğunluğu konusunda olduğu gibi, teknolojik gelişme olgusu da verimlilik değişmelerinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Ancak burada tartışmalı olan teknolojik gelişmenin üretim birimlerine nasıl yansıtacağı konusudur. Bu oldukça geniş bir alanda sürdürülen, teknolojik gelişmenin guruplandırılmasından yönetime kadar son derece karmaşık konuları içeren tartışma üzerine çok sayıda çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Çok hızlı ve dinamik bir gelişme süreci yaşayan teknolojik yenilik, işgücü kalitesinin de durmadan geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Amerikan eski Çalışma Bakanı Profesör Robert Reich, artık ulusların refahının sahip oldukları şirketlerin kârlarından kaynaklanmadığını, insanların beceri ve yatırımcılıkları ile küresel ekonomiye sunabildikleri katma değerden doğduğunu söylüyor. Reich'in Harvard üniversitesindeki meslektaşı Michel Porter ise uluslararası rekabette başarının koşullarını şöyle açıklıyor.

Uzun vadede bir ülkenin ekonomik başarısı ve yaşam standardı tamamiyle verimliliğe bağlıdır. Verimliliğinin artış hızından ise hükümetler değil, özel firmalar sorumludur. Ancak, şirketlerin verimlilik artışı sağlayabilmek için çalışanların uyum ve gayretlerine ihtiyaçları vardır. Bunun için de hükümet, firmalar ve fertler eğitim ve beceri

---

⁶⁷ MPM, Verimlilik dergisi, 1990/4, s. 12.

kurslarına yatırım yapmak zorundadır. Bu yatırımı da araştırma-geliştirme, alt yapı ve tesis ile teçhizat yatırımları takip etmelidir⁶⁸.

Bu değişkenlerin dışında sosyo-politik ve kurumsal yapıdan kaynaklanan daha nice etmen, verimlilik düzeyinin belirlenmesinde etkili olabilmektedir. Bu değişkenler arasında içsel bağlantıların olduğu ve herbirinin etkisinin kolayca ötekilerden ayrılamayacağı genel olarak bilinmektedir⁶⁹.

Yabancı sermaye yatırımlarının çeşitli etkilerinden birisi de yönetim teknikleri, işletmecilik ve know-how yani işletme teknolojisi alanında olmaktadır. Fiziksel teknoloji üstün yönetsel teknoloji de üretimde ve pazarlamada verimliliğin önemli ölçüde artmasını sağlayabilir. Yatırım kaynaklarının mümkün olan en etkin şekilde kullanılması gerektiğinden, bu etkin kullanımı sağlayacak know-how yani işletme teknolojisi büyük önem kazanmaktadır. Yabancı firmalar yatırım yaparken zorunlu olarak kendi gelişmiş işletme tekniklerini ve konuya ilişkin know how'ı getirip kullandıkları için ülkedeki kaynak kullanımı verimliliğini bu açıdan artırırlar⁷⁰.

---

⁶⁸ Kozlu, a.g.e., s. 201.

⁶⁹ MPM, Verimlilik dergisi, 1990/4, s. 13.

⁷⁰ Akman, a.g.e., s. 25.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE

1. TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYENİN GELİŞİMİ

Türkiye ekonomisinde özel doğrudan sermaye yatırımlarının mazisi çeyrek asır kadardır. Aslında bu süre fazla zaman dilimini ifade etmemekle beraber, Osmanlı devleti zamanındaki tecrübeler de dikkate alındığında, Türkiye'deki yabancı sermayeli doğrudan yatırımların diğer bir deyişle yabancı sermaye uygulamasının yaklaşık bir buçuk asırlık geçmişi vardır⁷¹.

Ekonomik sistemleri farklı olmakla birlikte hemen hemen pek çok ülke, kalkınmalarını hızlandırmak, ülke refahını yükseltmek, ileri teknoloji ve yatırım tecrübelerini değerlendirmek amacıyla yabancı sermayeden faydalanma yoluna başvurmaktadır.

Türkiye'ye yabancı sermaye girişi Osmanlı Devleti zamanına rastlar. Ancak, dünyadaki sermaye hareketlerinin özellikle ikinci dünya savaşı sonrası önemli gelişmeler kaydettiği görülmektedir. Türk ekonomisine yabancı sermaye, 1950 yılından itibaren uygulamaya konulan liberal ekonominin bir sonucu olarak girmiştir⁷².

---

⁷¹ Karluk, a.g.e., s. 39.

⁷² Hacaloğlu, a.g.e., s. 5.

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda Avrupa devletlerinin askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda ağır baskısı altında bulunuyordu. Osmanlı Devletinin doğu ile batı arasındaki köprü durumundaki coğrafi konumu, geniş topraklar üstünde büyük bir pazara sahip olması, hammadde kaynaklarını işletememesi, batının Osmanlı ülkesi üzerindeki iştahlarını kabartıyordu. Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) reformlarının yapıldığı sıralarda bile, Osmanlı Devleti batının ağır bir siyasi ve askeri baskısı altında idi⁷³.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminde Avrupa ülkelerinin Osmanlı ekonomi politikaları üzerindeki kontrolü kademeli olarak artmış ve 19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı maliyesi tamamen yabancı devletlerin denetimi altına girmişti. Bilindiği gibi bu sürecin başlangıcı 1838 Ticaret Antlaşmasına dayanmaktadır. Bu antlaşmanın getirdiği ağır şartlar Osmanlı Devleti'ni dış borçlanma yoluna başvurmak zorunda bırakmış ve hızla gelişmekte olan Batı Avrupa ekonomilerinde biriken fonlar da bu boçların kaynağını oluşturmuştu⁷⁴.

Ayrıca İmparatorluğun güçlü olduğu dönemlerde yabancıların ülke topraklarında iş görmesini kolaylaştıran ve "Kapitülasyonlar" olarak bilinen ticaret anlaşmalarına dayanan bir düzen kurulmuştu. Yabancı ülkelerle ticareti kolaylaştıran bu düzen, özellikle 19 ncu yüzyıldan başlayarak ülke ekonomisine zararlı bir yönde işlemeye başlamış, büyük devletlerin imparatorluğun iç işlerine karışmasını kolaylaştırmıştır. Bu dönemde yabancı şirketler, demiryolları, denizyolları, limanlar, tramvay, tünel gibi ulaştırma, elektrik su havagazı gibi altyapı ve hizmet sektörlerinde yatırım yapmışlardır. Bunların yanında yabancı şirketler üretimde bulunmamakla birlikte ülkenin çeşitli bölgelerinde maden imtiyazları almışlardır. Yatırımların bir bölümü yabancı hükümet garantileri taşıyan tahvillerin Avrupa sermaye piyasalarında satılmasıyla finanse edilmiş, ancak tahvil karşılığında sağlanan bu borçların önemli bir bölümü devletin cari harcamalarını karşılamakta kullanılmıştır.

1838 antlaşmasıyla dışa karşı indirilen gümrük duvarlarından sonra yeni yeni kurulmaya başlayan ve çocukluk dönemini atlatamamış olan Türk sanayii büyük bir çöküş

⁷³ Karluk, a.g.e., s. 40.

⁷⁴ Ayşe Semiha Baban, **Türkiye'de Yabancı Sermaye**, Makine Mühendisleri Odası, Sanayi Kongresi Bildirileri, Ya.No. 127, Ankara, 1987, s. 24.

içine girmiştir. Önce pamuk, daha sonra ipck ve tiftik sanayii buhrana sürüklenmiştir. Zamanla tabak sanayii ve aile içinde yürütülen pamuklu sanayi de bu durumdan zarar görmüş, pamuk ipliği üretimi gerilemiş ve pamuk işlenmeden hammadde halinde satılmaya başlanmıştır⁷⁵.

12

1.1. Atatürk Dönemi

Çöküş sırasındaki İmparatorluğun, aynı zamanda bağımsız bir dış ticaret politikası izleyebilme imkânından yoksun bir açık pazar konumunda kalmış olması Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan sanayileşme politikalarını büyük ölçüde etkilemişti. Bu politikada ülkenin temel ihtiyaç maddelerinin üretimi ve alt yapı yatırımlarında kendine yeterli ilkesi esas alınmıştı. Böyle bir politikanın uygulanabilmesinin ön şartı olarak bağımsız bir dış ticaret politikası öngörülmüştü. Nitekim, yirmili yılların sonunda Lozan Antlaşması'nın Türkiye'nin gümrük vergisi koyabilme hakkını kısıtlayan hükümleri yürürlükten kalkar kalkmaz yükselen gümrük duvarları - önemsiz ve kısa süren bazı değişiklikler hesaba katılmadığı takdirde - elli yıl kadar sürecek bir dış ticaret politikasının göstergesini oluşturmuştu. Ellili yılların başına kadar bu sanayileşme ve dış ticaret politikaları denk bütçe ve dış borçlardan kaçınma hedeflerini içeren maliye politikaları ile desteklenmiş daha sonraki yıllarda bu hedeflerden küçük ve önemsiz sapmalar dahi şüphe ve tedirginliğe yol açmıştır.

Ancak hemen belirtmek gerekir ki Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı sermayeye karşı katı, olumsuz bir tavır söz konusu olmamıştır. Erzurum Kongresi sırasında kongre kararlarının yedinci maddesinde "herhangi bir devletin fennî, sınaî, iktisadî yardımını memnuniyetle karşılız" hükmü yer almıştı. İzmir İktisat Kongresi'nin açış konuşmasında Atatürk "Ekonomi alanında düşünür ve konuşurken zannolunmasın ki yabancı sermayeye karşıyız. Bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız var. Yabancı sermaye bizim emeğimize katkıda bulunsun ve bizimle onlar için yararlı sonuçlar versin" diyerek yabancı sermayeye karşı tutumunu açıklamıştı⁷⁶.

⁷⁵ Karluk, a.g.e., s. 40.

⁷⁶ Baban, a.g.e., s. 25.

Atatürk döneminin iktisat bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Bey de kanunlara saygı gösteren yabancı sermayeye, Türkiye'nin diğer ülkelerden daha fazla ayrıcalık tanımaya hazır olduğunu bildirmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı sermayeli şirketlerin ülkeye çekilmesine çalışılmasına rağmen bu arada yapılan millileştirmeler ülkeye istenilen ölçüde yabancı sermayenin gelmemesine yol açmıştır⁷⁷.

1930 yılında çıkarılan Türk Parasının Değerini Koruma Hakkındaki 1567 sayılı kanun daha sonraki yıllarda kararnamelerle desteklenerek yabancı sermayeli şirketlerin çalışmasını güçleştiren ve yeni yatırımcıları gücendiren bir mevzuat bloku olmuştur⁷⁸.

1933-1939 döneminde Türkiye'de yabancı sermaye ile ilgili oldukça kapalı bir politika izlenmiştir. Bu politikanın izlenmesinde, özellikle 1931 yılından sonra Atatürk'ün yürürlüğe koyduğu "Devletçilik Rejimi" nin etkisi büyük olmuştur. Aslında büyük önderin yürürlüğe koyduğu devletçilik rejimi, temelde piyasa ekonomisi kurallarını ortadan kaldırmayan, kadrocuların savundukları otoriter ve sosyalist sisteme geçişe hazırlık niteliğinde, özel yabancı sermayeye hiç yer vermeyen bir devletçilik olmamakla beraber, bu dönemde ülke yabancı sermayeye büyük ölçüde kapalı kalmıştır⁷⁹. Yabancı sermaye hareketinin gelmesini engelleyen diğer büyük faktör 1929 yılında ilk uluslararası özel teşebbüsü engelleyici girişimlerin başlaması, "Menkul Kıymetler Kambiyo Borsaları" ile dövizin kontrol altına alınması yine 1567 sayılı "Türk Parasını Koruma Kanunu" ile de yabancı sermayenin daha sıkı kontrol altına alınmasıdır.

1947'lere kadar devam eden bu denetleme 22 Mayıs 1947'de Bakanlar Kurulunun (13) sayılı kararı ile yabancı sermaye girişine karşı daha yumuşak ve teşvik edici şartlar getirmiştir. Yani yabancı sermayeyi teşvik edici ilk girişim 13 sayılı kararname ile başlamıştır⁸⁰.

⁷⁷ Karluk, a.g.e., s. 46.

⁷⁸ Baban, a.g.e., s. 25.

⁷⁹ Karluk, a.g.e., s. 47.

⁸⁰ Koray Başol, **Türkiye Ekonomisi**, İzmir, 1992, s. 249.

1.2. Çok Partili Dönem

1950 yılından sonra liberal ekonomi politikasının benimsenmesi sonucu yabancı sermayenin ülkemize girişi ile ilgili hukukî tedbirler alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde 5583 sayılı Kanunla yabancı sermayeye transfer garantisi ve ülkemiz özel sektörünün dış borçlarının faizini transfer etme imkânı getirilmiştir. Ancak yeni yatırımların gerekli finansman ve teknoloji ihtiyacı için yabancı sermayeden yararlanmasını amaçlayan bu kanun, istenilen hedefe ulaşmamış küçük bir kaç firmadan başka başvuran olmamıştır. 9 Ağustos 1951'de 5821 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" adı altında 12 maddelik yeni bir kanun yayımlanmıştır. 5821 sayılı kanunla sanayi, enerji madencilik, bayındırlık, ulaştırma ve turizm sektörleri yabancı sermayeye açılmıştır. Yasa ile yabancı sermayeli şirketlere toplam kârlarının yüzde 10'unu transfer hakkı tanınmıştır. Ancak bu yasa beklenen sonuçları vermemiş yaklaşık iki senelik dönemde sadece 42 müracâat olmuş, bunların da ancak 10'unu kabul edilmiştir. 1954 yılında 6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" ile yabancı sermayeye, yerli özel teşebbüslere açık bırakılan alanlarda çalışma imkânı verilmiş ve kanundan yararlanacak faaliyet kolları daha da genişletilmiştir⁸¹.

5821 sayılı yasanın beklenen sonuçları vermemesi üzerine yeni bir yasa tasarısı hazırlanmış ve bu tasarı 1954 yılı başlarında kabul edilmiştir. 24 Ocak 1954 tarihinde yürürlüğe giren 6224 Sayılı yeni "Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu" tasarım ve ticaret sektörlerini de yabancı sermayeye açmış ve yabancı sermayeyi "memleketin iktisadî kalkınması yararlı olması, Türk özel teşebbüslerine açık bulunan bir faaliyet sahasında çalışması inhisar ve özel bir imtiyaz ifade etmemesi" koşullarıyla her alanda çalışmakta özgür bırakmıştır. 6326 sayılı Petrol Kanunu kapsamı dışındaki bütün yabancı sermaye yatırımlarını içine alan bu kanun bugün de bu tür yatırımların yasal temelini oluşturmaktadır.

Kanuna göre yatırım izni alan yatırımcının yararlanabileceği haklar şöyle sıralanabilir.

- i. Kâr transferi ve kuruluşun tasfiyesi halinde satış hasılatının transferi,

---

⁸¹ Başol, a.g.e., s. 242.

edilen teknolojiyi ülke şartlarına uydurmaları, araştırma laboratuvarları kurlmaları öncelikle makine, imalat, kimya elektronik sektörlerinin ara malı ve yatırım malı niteliğinde olanlarına öncelik verilmesi ile "Türk ekonomisinin iktisadî gelişmesine yararlı olma" prensibi ortaya konulmuştur⁸⁴.

Birinci plan döneminde sermaye ithalinin öngörülen düzeye varamamasının özellikle konsorsiyumun proje ve program kredisi olarak talep edilen yardımlara istenen ölçüde ve zamanda cevap verememesinin payı büyük olmuştur.

Özel yabancı sermaye 1970 de en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu rakam ikinci beş yıllık plan hedefinin 11, program hedefinin ise 33 milyon dolar üstündedir. 1970 den sonra yabancı sermayenin tekrar azalmakta olduğu görülmektedir.

Üçüncü beş yıllık planda kısa dönemli sermaye hareketlerinde artış görülmüştür. Buna karşın özel yabancı sermaye girişi istenen boyutlarda gerçekleşmemiştir. Dördüncü beş yıllık plan döneminde Türkiye'de 1980 yılı sonu itibariyle 6224 sayılı kanuna göre 100 yabancı sermayeli firma faaliyette bulunmakta idi. Yabancı sermaye bakımından en çekici sektör olan imalat sanayinde yer alan firma sayısı 84 adettir. Bu sektörü turizm, bankacılık, mühendislik, tarım ve madencilik izlemektedir⁸⁵.

1.4. 24 Ocak 1980 Kararları Işığında Yabancı Sermaye Yatırımları

24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik istikrâr tedbirlerinin önemli bir bölümü yabancı sermaye ile ilgilidir. 24 Ocak istikrâr tedbirleri arasında, yabancı sermaye sorunlarıyla ilgilenmek, yabancı sermaye yatırım, karar ve uygulamalarına yön vermek üzere 8/168 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi yayınlanmıştır.

Bu kararnamenin 1nci maddesi ile, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununun 1nci maddesinde belirtilen yatırımları yapacak şirketlerin ülkenin ekonomik kalkınmasına yararlı olması, Türk özel sektörüne açık bir faaliyet sahasında çalışması, tekel veya özel imtiyaz ifade etmesi şartıyla bu kararname hükümlerine göre değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

⁸⁴ Başol, a.g.e., s. 250.

⁸⁵ Alkin, a.g.e., s. 315.

Bu amaçla, yabancı sermaye ile ilgili kararlarda ve işlemlerde ahenk ve sürat sağlamak üzere, Maliye, Ticaret, Sanayi ve Teknoloji Bakanlıkları ile DPT tarafından yürütülen hizmetleri bir arada toplamak amacıyla Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuştur⁸⁶.

24 Ocak kararları ile getirilen yeni düzenlemelerde yabancı sermayeye daha gerçekçi bir gözle bakılmış; geçmişte karşılaşılan güçlükler süratli çözümler getirilmeye çalışılmış; yeni yatırım izinleri verilmiş; yabancı sermayeye güven veren bir siyasi ve ekonomik ortam yaratılmaya özen gösterilerek yabancı sermaye girişlerinin bir ölçüde de olsa hızlandırılması sağlanmıştır.

1960'lardan sonra hızlanan "ikâme sanayi" görevini tamamladıktan sonra, 1980'li yıllarda ekonominin serbest rekabete yönelmesi ve kambiyo rejiminin liberalleşmesi sanayi kesiminde dışa yönelik bir gelişmenin oluşmasına yol açmıştır. Sanayinin dışa açılması bir sonuç değil, aksine sanayileşmenin yol açtığı bir birikimin ihracat bakımından başlangıcı sayılmaktadır. Ne var ki, 1984 yılından itibaren hızlı bir gelişme gösteren ihracat sanayîi, kuruluşlarının kendilerini yenileme imkânından uzaklaştırmaları nedeniyle, geriye doğru azalan bir trend izlemeye başlamıştır.

Giderek dış satımın sanayileşmeye tercih edilmesi, birbirini tamamlaması gereken üretim-ihracat zincirinin kopmasına neden olmuştur. Bugün ekonominin yeni teknolojik yatırımlarının gerçekleşmesine imkân sağlayacak özkaynaklara sahip bulunmadığı bir gerçektir. İşletme dışı kredi kaynaklarının yüksek oranlara varan faizler nedeniyle kullanımı, ekonomik konjonktürün durgunluk arz ettiği şu dönemde, kredi veren kuruluşların ipoteğini peşinen kabul etmek anlamını taşımaktadır. Oysa, ihracata dönük sanayileşme de rekabeti koruya bilmek için teknolojik gelişmelerden yararlanacak yatırımlara başvurma gereği kaçınılmazdır. Ancak, yüksek enflasyon ve kredi faizleri karşısında sanayi yatırımları için uygun kaynak arayışı bu gün değişik kaynak alternatiflerinden ibâret değildir. Çünkü, yeterli sermaye birikimi ve döviz kaynakları olmayan, teknolojik birikimi bulunmayan ülkemizde yatırım yoğunluğu yaratmada kaynak arayışı sonuçsuz kalmaktadır.

---

⁸⁶ Karluk, **Türkiye'de...**, s. 66.

Dolayısıyla, yatırımların finansmanında iç kaynaklardan çok, yabancı sermaye öncelikli hale gelmektedir. Ancak, her ne olursa olsun, yeter ki yabancı sermaye gelsin biçimindeki bir yaklaşımın kabul edilemeyeceği de gerçektir⁸⁷.

24 Ocak 1980'de yayınlanan 8/168 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi ise bir mevzuat değişikliği olmakla birlikte köklü, süratli ve akılcı çözümleri bünyesinde bulundurmaktadır⁸⁸.

1981 yılı programında, yabancı sermayenin ödemeler dengesi açığı, tasarruf yetersizliği ve teknoloji transferi sorunlarının sağlıklı çözümünü sağlayacak önemli bir araç olabileceği öngörülmüştür.

Yeni dönem ekonomik olaylara daha farklı ve olumlu yaklaşımı ortaya koymaktadır. Ancak, bütün bu gayretlerin kısa sürede sonuç vermesini beklemek iyimser bir düşünce olmakla birlikte Türkiye'de 1980-1986 döneminde yabancı sermaye yatırımlarında olumlu gelişmeler olmuştur.

1980 sonrası Türkiye'ye gelen yabancı sermaye miktarında bir artış olmuştur. 1979 yılı sonuna kadar ülkeye gelen yabancı sermaye miktarı 228 milyon dolarken, 1986 yılı sonunda 1.802.2 milyon dolara çıkmıştır. 1980 öncesi yıllık ortalama sermaye girişi 10 milyon doların altında iken, 1980 sonrası 225 milyon dolara çıkmıştır.

1980'li yılların başından beri yürütülen ve sonraları bir dizi önlemlerle sürekli perçinlenen politika, herşeyden önce yabancı sermayeye başlıca uluslararası anlaşmaların gereklerine uygun bir ulusal yasa düzeni aracılığı ile mutlak bir güvenlik sağlamak olmuştur.

Türkiye'nin verdiği ikinci güven anahtarı ise gerek kârların, gelirlerin, patent haklarının gerekse tasfiye ya da devir durumun da, yabancı sermayenin serbestçe transferidir.

1980 yılından sonra yabancı sermaye yatırımlarında hızlı bir artış gözlenmekteyse de Türkiye, gelişmiş ülkelere göre gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımlarından oldukça küçük bir oranda faydalanmaktadır. Mesela 1982 de gelişmekte

⁸⁷ Ramazan Uludağ, *Türkiye'de Yabancı Sermayesi Uygulaması*, Ankara, 1991, s. 23.

⁸⁸ Muhammet Aktiş, *Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*, YASED, Yay. No.33, İstanbul, 1988, s. 78.

olan ülkelere doğru fon akışının yıllık tutarı 15 milyar dolar civarında olmuştur. Aynı yıl ülkemize gelen yabancı sermaye miktarının 167 milyon dolar (izin verilen miktar) olduğu hatırlanırsa, Türkiye'nin bu kaynaktan en iyi yılda bile %1,1 oranında faydalandığı ortaya çıkmaktadır. Taze para girişi olarak bu oran %1 den bile küçüktür. Halbuki Türkiye'nin sosyal, politik ve ekonomik potansiyeli çok daha büyük bir faydalanma oranını gerektirmektedir⁸⁹.

1.5. Günümüzde Durum

Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile özelleştirme kanunlarında değişiklik yapılmak amacıyla yapılan çalışmalar sonucunda yeni kanun yürürlüğe girdi. Yeni kanuna göre, 6224 sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu'nun 1'inci maddesinin birinci fıkrasına yapılan bir ekleme ile Türkiye'ye girecek yabancı sermaye, ülke çapında tekel oluşturacak faaliyetlerde bulunan kuruluşlarda çoğunluk hissesine sahip olamayacak⁹⁰.

Yabancı sermayenin fiilî girişi 1990'dan itibaren bir milyar doların üstüne çıkmıştı. Bu muazzam bir rakamdı. Düşünün ki 1954-1979 arasındaki 25 yıllık dönemde kümülatif olarak sadece 228 milyon dolar yabancı sermaye gelmişti. Yani yılda ortalama 9 milyon gibi küçük bir rakamdır.

Bu 9 milyon dolar, 1980'den itibaren artışa geçiyor ve o yıl 35 milyon dolar iken yıllar itibariyle sırasıyla 141-103-87-162-158-170-239-488-855... Ve nihayet 1990'da 1.005 milyar dolara, 1992'de ise 1.242 milyar dolara yükseliyordu.

Bunlar, 1954-79 arası kıyaslandığında gerçekten muazzam rakamlar. Ama bir de başka ülkelere giren yabancı sermaye miktarına bakın; İspanya'ya, Meksikaya vb. yılda 10 milyar dolar, Malezya'ya Singapur'a vb. yılda 5 milyar dolar yabancı sermaye girişi olmuş.

⁸⁹ Ünal Bozkurt, **Ekonomide Yabancı sermaye**, YASED, Yay. No.15, İstanbul, 1984, s. 13.

⁹⁰ "Yabancı Sermaye ve Özelleştirme Kanunlarında Değişiklik", **İstanbul Ticaret Odası Gazetesi**, 5 Mayıs 1995.

Yani bize ancak İspanya'nın onda biri, Singapur'un beşte biri oranında yabancı sermaye gelmiş.

Ülkemizin büyüklüğüne, nüfus miktarına bakın, bir de Singapur'unkine... Eğer Singapura 5 milyar dolar yabancı sermaye geliyorsa bize en azından 50 milyar dolar gelmeli.

Dünyada dolaşan yabancı sermaye miktarı yılda yaklaşık 200 milyar dolar. Bunun yüzde 80'i yabancı sermaye ihraç eden ülkeler arasında gidip gelmekte. Geri kalan yüzde 20 ise 150 ülke arasında paylaşılmaya çalışılıyor. Türkiye bu pastadan sadece yüzde yarım oranında pay alabiliyor.

Zira 1993'de 1.016 milyar dolar olan yabancı sermaye girişinin 1994 Temmuz ayı sonu itibariyle 390 milyon dolara kadar gerilediği görülüyor. 7 ayda 390 milyon dolar yabancı sermaye gelmişse basit bir orantı kurarak 12 ayda 670 milyon dolar yabancı sermaye girişi olacağı tahmin edilebilir.

Aslında bu tahminde de (belki) belli bir oranda yanılma payı mevcut olabilir çünkü düşüşteki esas sebebin 5 Nisan krizi olduğu düşünülürse o tarihe kadar iyi kötü gelen yabancı sermayenin 5 Nisan'dan sonra daha da azalmış olacağı tahmin edilebilir.

Kriz öncesi ile sonrası arasındaki farklılığı şu şekilde açıklamak mümkün: Kriz öncesinde şartlar belirli olduğu için istikrârlı bir istikrârsızlık vardı. İstikrârsızlık bilindiği gibi enflasyondan kaynaklanıyordu. İstikrâr ise enflasyonun 8 yıldır aynı oranlarda seyretmesiydi.

Bu istikrârlı istikrârsızlık iyi kötü tahminlerin yapılabilmesine imkân veriyordu. Yani yıllık enflasyon her yıl olduğu gibi 1994'te de yüzde 60-70'lerde seyredecekti. Oysa 5 Nisan kararları sonucu ilk defa bu denge bozuldu. Alınan tedbirler sonucu yüzde 150'lere doğru giden bir enflasyon gerçekleşeceği havası doğdu. Sonradan Eylülde yıllık yüzde 110 oranında bir enflasyon oluştu ki yıl sonu itibariyle şimdi yüzde 120-130'luk enflasyondan söz ediliyor.

İşte istikrârsızlık dediğimiz de bu özetlemek gerekirse, yüzde 60-70'lerde seyreden enflasyonun 5 Nisan kararları ile yüzde 150'lere varacağı endişesi, Eylülde yüzde

110'luk enflasyon ve yıl sonu itibariyle yüzde 115-120'ye çıkmıştır. 1995 için ise enflasyon oranı kolay kolay tahmin edilememektedir.

Öte yandan bu dönemin en önemli olaylarından birisi de evvelce yatırım yapmış olan yabancı sermaye şirketlerinin kriz patlak verince, yani ekonominin daralmasına paralel olarak satışlar düşünce üretimi kısımları hatta elde büyük stoklar varsa tamamen durdurmaları, ona bağlı olarak da işçi çıkarmalarının gündeme gelmesi oldu. Uluslararası kuruluşlar bu konuda kendi başlarına karar vermiyorlar. Ana merkezlerine Türkiye'nin içinde bulunduğu sıkıntılı durumu rapor ederek gerekli gördükleri önlemler hakkında onay alıyorlar.

Türkiye'de 3000 dolaylarında yabancı yatırımcı var. Bunların yarısı küçük ticari kuruluşlar olsa bile gerisi orta çaplı ya da büyük kuruluşlar. Yani 5 Nisan istikrâr önlemleri sonucu 1000-1500 kuruluştan merkezlerine Türkiye hakkında bir sürü olumsuz rapor gitti ve bu raporlar sonucu bir takım olumsuz kararlara varıldı.

Rapor veren kuruluşların başında bankalar geliyor. Bankaların bir fonksiyonu da müşterilerine danışmanlık hizmeti götürmektir. Bir ülkeye yatırım yapmak isteyen yatırımcı, o ülkede şubesi olan bir banka varsa önce ona gidip danışır. Esasen bankalar da çeşitli ülkeler hakkında raporlar hazırlayıp müşterilerinin bilgisine sunarlar. Onun için bankalar sayesinde ilgililer Türkiye hakkında geniş bilgi sahibi oldular⁹¹.

Dünya kamuoyunda uluslararası yatırımcıları bilgilendiren diğer kuruluşlardan biriside kredi notu tayinlemesi yapan Rating kuruluşlarıdır. Bu kuruluşların Türkiye hakkında yapmış oldukları derecelendirme notuda düşük seviyededir.

1994'de Türkiye'nin kredi notu Standart and Poor's rating kuruluşunda "B+" dır⁹². Bu nota göre Türkiye'nin temel ekonomi politikaları etkili şekilde ekonomiyi güçlendiremiyor sonucu ortaya çıkıyor.

⁹¹ Fasih İnal, "Yabancı Sermaye Girişi Düşmekte," *Dünya*, 20 Aralık 1994, s. 6.

⁹² Taylan Erten, "S & P'nin Falı," *Dünya*, 20 Nisan 1995, s. 8.

Tablo:2 Türkiye'nin Kredi Notunun 1991-94 Yılları Arasındaki Durumu

Tarih	Kuruluş	Not
1991	S and P	BBB (Borç ödeme kapasitesi uygun)
Mayıs 1993	S and P	BB- (Ödeme kapasitesi olumsuz değişiyor)
Ocak 1994	Moody's	BA1 (Kabul edilebilir risk düzeyinin altında)
Ocak 1994	JCRA	BBB (Borç ödemeleri olumlu)
Mart 1994	S and P	BB (Ödeme kapasitesinde risk var)
Nisan 1994	S and P	B+ (Spekülatif ülke gözetim altında)
Haziran 1994	IBCA	BA3 (Yatırım Yapılmamalı)
Ağustos 1994	Moody's	B (Riskli yüksek)
Ağustos 1994	S and P	BB (Göstergeler iyi izlenmeden çıktı)
Ağustos 1994	JCRA	BB (Riskli ülke)

Kaynak: Yeni Yüzyıl Gazetesi, 18 Mayıs 1995

Türkiye'nin kredi notundaki artış beklentilerini Standart and Poor's uzmanları ile görüşme sonucunda yetkililer Türkiye'ye fazla ümit vermediler. SP yetkilileri, "Türkiye istenilen hedefleri tutturamadı. Başta vergi, özelleştirme ve SSK sistemi olmak üzere yapısal değişiklikler konusunda çok yavaş ilerliyor" dediler. Türk ekonomisini 1 ile 3 yıl daha izleyeceklerini belirten SP yetkilileri, "Makro ekonomik göstergelerdeki bazı iyileşmeler, Türkiye'nin kredi notunun iyileştirilmesi için yeterli değil. Gündemimizde Türkiye'nin kredi notunun yükseltilmesi yok" diyerek, Türkiye'de ekonomiyi düzeltecek siyasi kararlılığın bulunmadığını da belirttiler.

Makro ekonomik göstergelerdeki bazı iyileşmeler dolayısıyla Türkiye'nin kredi notunun yükseleceğine dair oluşan beklentilere, Standart and Poor's'dan olumsuz yanıt geldi. Türkiye'nin şu andaki B+ notunun ekonominin 1 ile 3 yıl izleneceği anlamına geldiğini vurgulayan SP yetkilileri "Şu anda Türk ekonomisinin yakından izlenmesi hakkındaki tutumumuzda bir değişiklik yok. Nihai karar, bu izleme süresinden sonra ortaya çıkacak sonuca göre verilecek" dediler⁹³.

Türkiye'nin kredi notunun düşürülmesinden sonra geçen 14 aylık dönemde ekonomide alınan yol, Türkiye'nin yeni kredi puanının ne olacağını gündeme getiriyor. 5

⁹³ Sinan Debre, "Türkiye'nin Kredi Notunun Yükselmesi Gündemde Değil," *Dünya*, 20 Nisan 1995, s. 1.

Nisan ekonomik kararları ile birlikte, yabancıların özellikle üzerinde durdukları dış ticaret, cârî işlemler, ödemeler dengesi, uluslararası rezervler, dış borçları ödeme, yeniden borçlanabilme gibi konularda olumlu sonuçlar alındı. Bu olumlu sonuçların yanında enflasyon, büyüme ve gelir dağılımı bozukluğu gibi konularda da hâlâ iyileşme belirtisi yok. Tüm bunların ortak değerlendirilmesi, puanlama için sonuca ulaşılmasına yardım edecek.

Türkiye'nin uyguladığı ekonomik istikrâr tedbirleri sonucu bugün ulaştığı seviyedeki bazı olumlu gelişmeler nedeniyle, kredi notunun yükselmesi beklentisi başladı. Gerçekten, özellikle ödemeler dengesi ve dış ticarete sağlanan gelişmeler, bu beklentileri kuvvetlendiriyor. Ancak, kredi notu topyekûn bir değerlendirmenin sonucu oluştuğu için, ekonomide özellikle yapısal reformlara başlanmamış olması ümit kırıyor. Standart and Poor's yetkilileri, Türkiye'nin dış ödemeler sorunu ile borçlanma ve enflasyon sorunlarının nedenini kamu açıklarına bağlıyorlar. Türkiye ise kamu açıklarını kısımaya yönelik yapısal reformlara henüz başlamış değil⁹⁴.

Türkiye'de faaliyetine izin verilen yabancı sermaye tutarı ocak-nisan 1995 döneminde geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 47.5 artarak 462.5 milyon dolardan 682.5 milyon dolara çıktı. Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü nisan ayında 122.6 milyon dolarlık yabancı sermayeye izin verdi. Nisan 1994'de faaliyetine izin verilen yabancı sermaye tutarı 237.8 milyon dolar olmasına rağmen 4 aylık dönemler itibâriyle izin verilen yabancı sermaye tutarındaki artış eğilimi nisan sonunda da devam etti.

1980 sonrasında izin verilen yabancı sermaye tutarı ocak-nisan döneminde 682.4 milyon dolar artışla 14 milyar 648 milyon dolara, yabancı sermaye eliyle gerçekleştirilmesi öngörülen yatırım tutarı 37 trilyon 225 milyar lira artışla 219 trilyon 839 milyar liraya, Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli firma sayısı 100 artışla 2 bin 930'a, bu firmaların toplam sermayesi de 17 trilyon 849 milyar lira artışla 80 trilyon 298 milyar liraya çıktı. Ocak-nisan 1995 döneminde Türkiye'de faaliyetine izin verilen 388 yabancı

---

⁹⁴ "Üç "B"yi Yan Yana Görürsek İşler Yoluna Girecek," *Para*, 23 Nisan 1995, s. 28.

sermayeli şirketin getirdiği sermayenin 249.5 milyon dolarlık bölümü sermaye artışı, 21.7 milyon dolarlık bölümü yeni, 54.2 milyon dolarlık bölümü portföy yatırımlarından oluştu.

Faaliyetine izin verilen 682.4 milyon dolarlık yabancı sermayenin 7.3 milyon doları tarım, 10.5 milyon doları madencilik, 491.8 milyon doları imalat sanayii, 172.6 milyon doları hizmetler sektörüne yöneldi. Alt sektörler göre dağılımda 222.6 milyon dolarla taşıt araçları imalat sanayii ilk sırayı alırken, 73.3 milyon dolarla bankacılık ve diğer finansal hizmetler, 45.8 milyon dolarla demir dışı metal sanayii yabancı sermayenin en çok ilgi gösterdiği sektörler oldular⁹⁵.

Ancak "izin" verilen yabancı sermaye ile gerçekleşen yabancı sermaye "girişi"ni farklıydı. 1995'e gelindiğinde 14.5 milyar doları bulan izin miktarına karşılık gerçekleşen giriş 7.5 milyar dolardı. Bu fark şuradan kaynaklanıyordu: Yatırım yapmak üzere izin verilen yabancı şirketler, şirket kurulurken sermayenin bir bölümünü getiriyor, kalanını da şirket yönetim kurulunun kararına göre, apeller halinde ödüyorlar. Dolayısıyla, sermayenin dörtte birinin dışındaki miktarın ödenmesi, yatırım süresine göre, genellikle 3-5 yıla yakın bir süreye dağılıyor. Hatta, yabancı ortak, birikmiş kârlarının sermayeye sayılmasını isterse, yeni gerçek yabancı sermaye girişi olmayabiliyor⁹⁶.

2. TÜRKİYE'YE GELEN YABANCI SERMAYENİN SEKTÖREL VE ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

Yabancı yatırımcıların Türkiye'ye gelmeleri 1980 yılından sonra hızlanmıştır. 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu gereğince, Türkiye'de 1954'ten 1980'e kadar geçen 27 yılda, 325 milyon dolar yabancı sermaye girmiştir. Bu değer 1981 Temmuz sonu itibarıyla toplam 523 milyon dolara, 1983 Mayıs sonunda ise 830 milyon dolara çıktığı görülmektedir.

⁹⁵ "Yabancı Sermaye, İzinleri %47 Arttı," *Dünya*, 20 Mayıs 1995, s. 1.

⁹⁶ Mustafa Sönmez, a.g.e., s. 5.

1979 yılında toplam sayıları 91 olan yabancı sermayeli şirketler 1980'de 100'e, 1981'de 127'ye, 1982'de 146'ya ve 1983'te 180'e yaklaşmıştır.

Türkiye'deki yabancı sermayeli şirketlerdeki ortalama yabancı sermaye katılım oranı %38'dir. Diğer bir anlatımla, bu şirketlerin sermayesinin ortalama %62'si Türk ortaklara aittir⁹⁷.

2.1. 1980 Öncesi Gelen Yabancı Sermayenin Sektörlere ve Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkemizde yabancı sermaye konusu genellikle yanlış anlaşılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki kötü tecrübelerin sonucu konuya kuşku ve peşin hükümlerle yaklaşmıştır. Ayrıca ekonomik ve politik istikrârsızlık başta olmak üzere hükümetlerin tasarruf açığını kapatmak için dış kaynak seçimindeki yanlış tercihleri, bürokratik kademedeki yetki kargaşalığı, aleyhte kamuoyu oluşturulması gibi nedenleri saymak mümkündür. Halbuki bugün yabancı sermayeye karşı kuşku duyulmasını gerektiren olaylar da değişmiştir. Sonuç olarak Türkiye, bugüne kadar sahip olduğu potansiyele kıyasla yabancı sermayeden verimli bir şekilde yararlanamamıştır. Türkiye'den çok sonra yabancı sermayenin yararına inanmış ülkeler, yabancı sermayeden Türkiye'den daha fazla yararlanmışlardır⁹⁸.

---

⁹⁷ Hacaloğlu, a.g.e., s. 7.

⁹⁸ Bozkurt, a.g.e., s. 10.

Tablo:3 6224 Sayılı Kanun Kapsamında 1980 Yılına Kadar Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye

YILLAR	YILLIK(milyon dolar)	BİRİKİMLİ
1954 öncesi	2.8	2.8
1954	2.2	5
1955	1.2	6.2
1956	3.4	9.6
1957	1.3	10.9
1958	1.1	12.0
1959	3.4	15.4
1960	1.9	17.3
1961	1.2	18.5
1962	4.2	22.7
1963	4.5	27.2
1964	11.9	39.1
1965	11.6	50.7
1966	9.7	60.4
1967	9.0	69.4
1968	13.9	83.3
1969	13.2	96.5
1970	9.0	105.5
1971	11.7	117.2
1972	12.8	130.0
1973	67.3	197.3
1974	-7.7	189.6
1975	15.1	204.7
1976	8.9	213.6
1977	9.2	222.8
1978	11.7	234.5
1979	-6.4	228.1
1980	97.0	325.1

Kaynak DPT

1980'den önceki dönemde Türkiye'ye gelmesine izin verilen yabancı sermaye tutarı yıllar itibariyle çok düşüktür. Özellikle 1974 ve 1979 yıllarında ülkeye yeni sermaye girişi bir yana, ülkeden yabancı sermaye çıkışı olmuştur. 1954 yılında yürürlüğe giren ve

çok liberal hükümler taşıyan 6224 sayılı kanuna rağmen 1980 yılına kadar Türkiye'ye çok az miktarda yabancı sermayenin gelmesine izin verilmiş olması, sadece kanunî düzenlemeler ile ülkelerin yabancı sermayeyi çekemeyeceklerini göstermesi bakımından ilginç bir durumdur. Mesela Güney Kore'de yabancı sermayeyi Teşvik Kanunu Türkiye'den tam on iki yıl sonra çıkarılmış olmasına rağmen (1966) bu ülkede 1962-1981 yılları arasında 835 proje ile toplam 1.276.016 bin ABD doları tutarında yabancı sermayeli yatırım gerçekleştirilmesi uygun bulunmuştur. Aynı dönemde Türkiye'ye gelmesine izin verilen yabancı sermaye miktarı ise sadece 643.5 bin ABD dolarıdır⁹⁹.

Bu yıllar arasında 6224 sayılı Yasaya göre Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli firmaların sektörel dağılımı tablo 3' de verilmiştir.

Faaliyetine izin verilen yabancı sermayeli şirketlerin sektörlere göre dağılımına bakıldığında en fazla payı İmalat sanayii %68 daha sonra Hizmetler %29 ve Tarım sektörü %2.3 gelmektedir.

---

⁹⁹ Karluk, **Türkiye'...**, s. 117.

Tablo:4 6224 Sayılı Yasaya Göre Türkiye'de Faaliyette Bulunan Firmaların Sektörel Dağılımı (Aralık 1983)

Sektör	Top. Yabancı Sermaye İçindeki Payı	Firma Sayısı	Toplam Sermaye	Yabancı Sermaye	Toplam Sermaye İçindeki Payı
Tarım	2.42	3	2.992	1.488	49.73
Madencilik	0.70	2	630	432	68.57
İmalat					
Çimento	0.83	1	3.600	510	14.17
Kimya	11.05	26	8.987	6.783	75.48
Elektrikli alet ve elektronik	6.00	18	8.114	3.682	45.38
Gübre	0.77	1	1.000	473	47.30
Çıda ve İçki	10.02	16	11.387	6.152	54.03
Orman Ürünleri	1.33	4	2.200	822	37.36
Cam	2.59	3	16.050	1.593	9.93
Demir ve Çelik	2.93	6	4.990	1.799	36.05
Makine	2.32	10	5.417	1.426	26.32
Madeni Eşya	2.32	8	5.038	1.427	28.32
Demirdışı Metaller	0.77	3	2.950	478	16.20
Kağıt San.	2.36	4	3.090	1.449	46.89
Plastik San.	0.29	3	394	179	45.43
Pışmış Kıl ve Çimento Ger.	1.83	5	3.250	1.124	34.58
Tekstil	7.01	14	9.208	4.303	46.73
Lastık	1.78	4	2.001	1.096	54.77
Taşıt araçları ve yan sanayi	10.96	15	19.457	6.676	34.31
Diger	2.75	7	3.463	1.688	48.74
TOPLAM	71.03	153	114.218	43.580	38.16
Hizmetler					
Turizm	4.70	13	5.623	2.889	51.38
Bankacılık	12.45	7	13.440	7.624	56.73
Kara Ulaşımı	2.15	4	1.928	1.321	68.52
Deniz Ulaşımı	9.09	1	11.160	5.580	50.00
Diger	0.58	7	769	360	46.81
TOPLAM	28.97	32	32.920	17.774	53.99
GENEL TOPLAM	100.00	185	147.138	61.354	41.70

Kaynak: DPT Yabancı Sermaye Dairesi

Tablo 4'de bakıldığında imalat sanayii içinde kimya sanayi payının en yüksek olduğu %12 daha sonra Taşıt Araçları ve Yan Sanayi %11 Gıda-içki %10 Dokuma %8 şeklinde sıralanmaktadır.

2.2. 1980 Sonrası Gelen Yabancı Sermayenin Sektörlere ve Ülkelere Göre Dağılımı

1980 yılından sonra yabancı sermaye yatırımlarında hızlı bir artış gözlenmekteyse de Türkiye gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımlarından oldukça küçük bir oranda faydalanmaktadır. Mesela 1982 de gelişmekte olan ülkelere doğru fon akışının yıllık tutarı 15 milyar dolar civarında olmuştur. Aynı yıl ülkemize gelen yabancı sermaye miktarının 167 milyon dolar (izin verilen miktar) olduğu hatırlanırsa, Türkiye'nin bu kaynaktan en iyi yılda bile %1.1 oranında faydalandığı ortaya çıkmaktadır. Taze para girişi olarak bu oran %1 den de küçüktür. Halbuki Türkiye'nin sosyal politik ve ekonomik potansiyeli çok daha büyük bir faydalanma oranını gerektirmektedir.

Yabancı sermaye aşağıdaki yollardan ülkemize gelmektedir.

- i. 17 Sayılı Türk Parasını Koruma Mevzuatına göre (1984 başından itibaren T.P.K.K: ilgili 28 sayılı karara göre)
- ii. 6326 Sayılı Petrol Kanununa göre
- iii. 6224 Sayılı Yabancı sermayeyi Teşvik Kanununa göre
- iv. Yabancı Sermaye Dairesinin 84/1 Sayılı Tebliğine göre

17 Sayılı Türk Parasını Koruma mevzuatına göre gelen yabancı sermaye genellikle şirketlerin temsilcilikleri, şube, acenta vs. şeklinde faaliyette bulunmaktadır. Bu kuruluşlar içinde üretim faaliyetinde bulunanlar sınırlı sayıdadır genellikle ticarî faaliyet esastır. Ancak bu rejim altında gelen yabancı sermaye miktar olarak önemli değildir. Buna karşılık sınaî ve diğer yatırımların tamamı 6224 sayılı yasaya göre yapılmaktadır. Bu bakımdan 6224 sayılı yasa, yabancı sermaye rejiminin esasını teşkil eden temel yasadır.

Gerçekten 6224 sayılı yasa, oldukça geniş kapsamlı ve liberal eğilimli olmasına rağmen, yukarıda belirtildiği gibi ülkeye yabancı sermaye cezbetmede yeterli olmamıştır.

Tablo:5 1980 Yılından Sonra İzin Verilen Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı (Milyon \$)

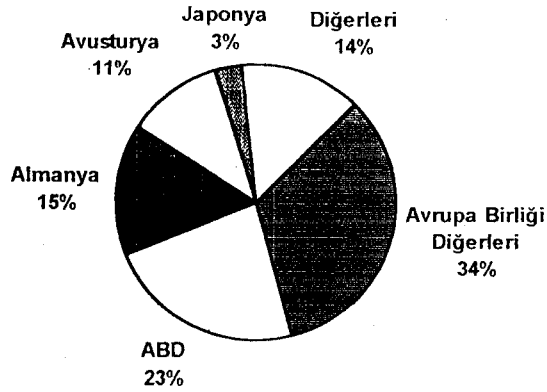
YILLAR	FAALİYET GÖSTEREN ŞİRKET SAYISI	İZİN VERİLEN YABANCI SERMAYE MİKTARI	KÜMÜLATİF	GERÇEKLE ŞEN GİRİŞLER
1980	100	97	325	35
1981	127	338	663	141
1982	170	167	830	103
1983	185	103	933	87
1984	267	271	1.204	162
1985	421	234	1.439	158
1986	610	364	1.803	170
1987	839	536	2.339	239
1988	1.109	824	3.163	488
1989	1.542	1.470	4.633	855
1990	1.813	1.784	6.417	1005
1991	2.040	1.909	8.326	1041
1992	2330	1819.96	10439	1242
1993	2554	2.271.00	12710	1016
1994	2830	1.484.66	13706(1)	830
1995 (1)	2900	563.81		-
1980-94		14.529		7572 (2)
Toplam		14.529.95		7572

Kaynak: S.Rıdvan Karluk **Türkiye Ekonomisi, Dünya Gazetesi ve Ekonomik Forum** 12 Mayıs 1995, s.2.

(1) Mart sonu itibariyle

(2) Çıkışlar hariç

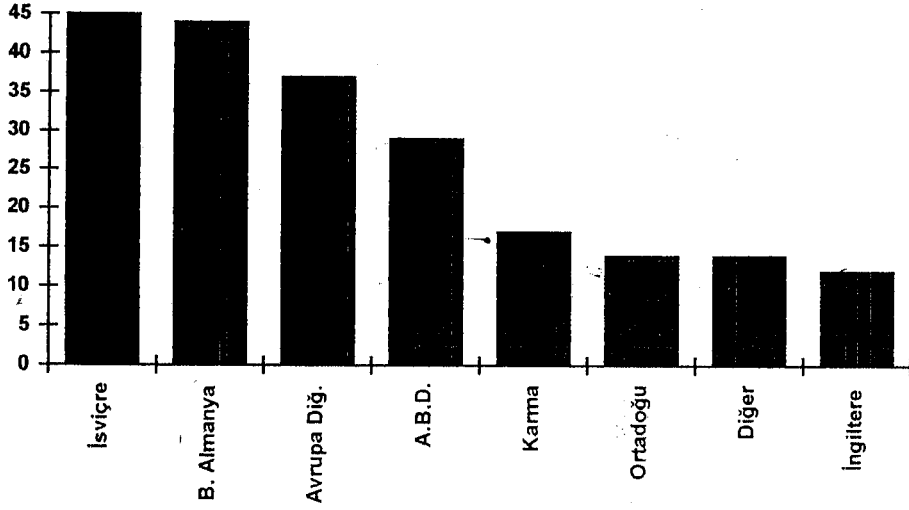
1979-1984 döneminde yıl sonları itibariyle yabancı sermaye yatırımları sektörel gösterilmiştir. Son beş yıl içinde imalat sanayiinin toplam içindeki payı azalırken, hizmetler sektörünün payının hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Bu değişim, son yıllarda izin verilen yabancı sermaye yatırımlarının daha çok bankacılık ve turizm alanlarına yatırım yapmalarından ileri gelmektedir. Özellikle bankacılık sektöründe, uluslararası bankalar sırası ile Türkiye'de şube açmaya başlamıştır. Uluslararası ticaret bankacılarının Türkiye'ye ilgi göstermelerinde ülkenin hızla artan dış ticaret hacmi ve gelişmenin gerektirdiği finansal hizmetleri sunmada yerli bankaların yeterli tecrübe ve kadroya sahip olmalarının yanı sıra yüksek kâr marjı ve finans sektörünün hizmet sunma açısından henüz bakir olması gibi önemli faktörler rol oynamışlardır.

Grafik 3: 1990-93 Yılları Arasında Yabancı Sermaye İhraç Eden Ülkelerin Dağılımı

Kaynak: IMF World Economic Outlook, May 1995

Dünyada yabancı yatırımları gerçekleştirenler büyük bir oranla gelişmiş ülkeler olmaktadır. Türkiye'ye gelen yabancı yatırımlar Dünya'da gerçekleşen yatırımlar içerisinde küçük bir pay alabilmektedir.

Grafik 4: 6224 Sayılı Kanuna Göre Faaliyette Bulunan Firmaların Ükelere Göre Sayısal Dağılımı

(Grafik 4) Yabancı sermaye miktarına göre ise yaklaşık 20 milyar TL'lık yatırım ile İsviçre ve 18 milyar TL'lık yatırımla A.B.D. ilk iki sırayı almaktadır.Yine aynı tarih itibariyle Türkiye'ye getirdikleri sermayenin nominal değeri 24.5 milyar TL'dir¹⁰³.

¹⁰³ Ünal Bozkurt, *Ekonomide Yabancı Sermayenin Yeri ve Önemi*, YASED, Yay. No.20, İstanbul, 1985, s. 12.

Tablo:6 6224 Sayılı Kanun'a Göre Türkiye'de Faaliyette Bulunan Firmaların Ülkelere Göre Dağılımı (Aralık 1984)(Milyon TL)

Ülke	Firma sayısı	Mevcut	Toplam	İlgili Sirk. Toplam	Top. Sermaye
		Y.Sermaye	Y.Sermaye	Sermyesi	İçindeki Y. Sermaye %
A.B.D.	29	17782	15.7	22647	78.5
Avusturya	3	211	0.2	452	46.7
B.A.E.	2	1362	1.2	2260	60.3
B. Almanya	44	14153	12.5	31097	45.5
Bahreyn	1	490	0.4	613	80.0
Belçika	3	220	0.2	373	59.1
Danimarka	4	1989	1.8	3740	53.2
Finlandiya	1	200	0.2	392	51.0
Fransa	6	3657	3.2	8520	42.9
Hollanda	8	7738	6.8	12151	63.7
İ.K.B.	3	1494	1.3	7573	19.7
IFC	12	1408	1.2	14700	9.6
İngiltere	1	3304	2.9	12772	25.9
İran	3	2103	1.9	2103	100.0
İsveç	45	46	0.0	803	5.7
İtalya	6	19808	17.5	46456	42.6
Japonya	2	5519	4.9	9495	58.1
Kanada	1	19	0.0	60	31.7
Karma	17	1097	1.0	3540	31.0
Kuveyt	1	11573	10.2	31945	36.2
Libya	2	976	0.9	2065	47.3
Lübnan	3	11000	9.7	22000	50.0
Lüksemburg	2	1715	1.50.9	5346	32.543.4
Pakistan	1	23821051	2.1	23822420	100.0
Panama	2	923	0.8	1696	54.4
Suriye	3	162	0.1	454	35.6
Suudi Arab.	1	540	0.5	600	90.0
Yugoslovyva	1	250	0.2	800	31.3
Genel Toplam	215	113192	100.0	249454	45.4

Kaynak: Ünal Bozkurt, **Ekonomide Yabancı Sermayenin Yeri Ve Önemi**

Öte yandan 30 Sayılı karara göre Türkiye'de faaliyette bulunma izni almış yabancı sermayeli kuruluşların %46'sı Hollanda kökenlidir¹⁰⁴. 6224 Sayılı Kanuna göre Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşların yaklaşık %60'ı Avrupa, %15'i ise Kuzey Amerika ülkelerine aittir. Ülkelere göre dağılımda 45 firma ile İsviçre (%21) ve 44 firma ile Batı Almanya ilk iki sırada yer almaktadır.

Tablo:7 30 Sayılı Kanun'a Göre Türkiye'de Faaliyette Bulunan Firmaların Ülkelere Göre Dağılımı (Aralık 1984) (Milyon TL)

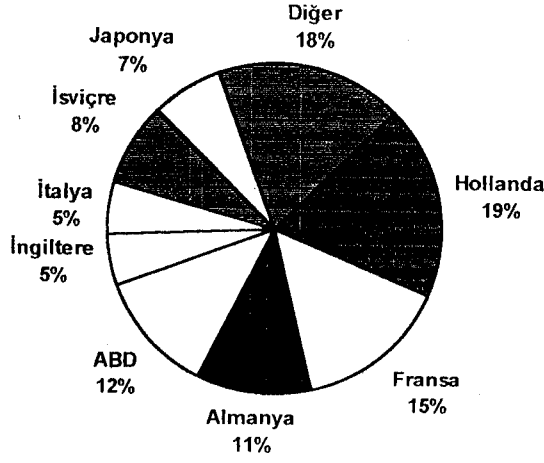
<u>Sektörler</u>	<u>Firma Sayısı</u>	<u>Mevcut Y. Sermaye</u>	<u>Toplam Y. Sermaye içindeki %</u>	<u>İlgili Srk. Toplam Sermayesi</u>	<u>Tpo. Sermaye içindeki Y. Sermaye %</u>
A.B.D.	7	201	4.3	221	90.6
Avusturya	2	37	0.8	38	95.2
B.A.E.	1	8	0.2	40	20.0
B.Almanya	3	250	5.3	501	50.0
Hollanda	2	2160	45.9	2160	100.0
İngiltere	9	357	7.6	373	95.7
Irak	3	421	8.9	473	89.0
İran	5	213	4.5	294	72.4
İsviçre	6	355	7.5	407	87.3
İtalya	1	17	0.4	50	33.6
Karma	6	403	8.6	404	99.8
Suriye	7	289	6.0	359	80.5
Genel Toplam	52	4711	100.0	5321	88.5

Kaynak: Ünal Bozkurt, **Ekonomide Yabancı Sermayenin Yeri Ve Önemi**

Yabancı sermaye mevzuatındaki gelişmelerin yanı sıra, petrol, banka, sigorta, maden, serbest bölgeler ve finansal kiralama gibi konularda yapılan düzenlemelerle, bu konudaki yatırımlar, yabancı sermaye için daha çekici hale getirildi. Son halka: 1989'da 32 nolu Kararnameyle sermaye hareketleri serbestleştirildi ve işte bu serbestleşme ile birlikte Türkiye'ye portföy yatırımları hızlandı. Hazine bonusu, devlet tahvili ve hisse senedi spekülasyonu gibi alanlara yatırımlar, doğrudan yatırımların önüne geçti¹⁰⁵. Buna göre Mart 1995 itibariyle yabancı sermayenin ülkelere dağılımı şöyle olmaktadır.

¹⁰⁴ Bozkurt, a.g.e., s. 12.

¹⁰⁵ Mustafa Sönmez, a.g.e., s.5.

Grafik 5: Yabancı Sermayenin Ülkelere Göre Dağılımı

(Toplam 39 Trilyon TL, Mart 1995)

Kaynak: Ekonomik Forum 15 Mayıs 1995

Mart 1995 itibarıyla Türkiye'de faaliyetine izin verilen yabancı sermayeli şirket sayısı 2 bin 900'e ulaştı. Bu firmaların toplam sermayesi 77.9 trilyon liraya, öngördükleri yatırımların toplam tutarı ise 209.3 trilyon liraya çıktı.

Hazine Müsteşarlığı Sermaye Genel Müdürlüğü verilerine göre, bugüne kadar fiili girişlerde 7 milyar 572 milyon dolara çıktı. İzin verilen yabancı sermaye de 2 milyar 201 milyon dolarla Fransa ilk sırayı alırken 2 milyar 25 milyon dolarla ABD ikinci sırada, 1 milyar 529 milyon dolarla Almanya üçüncü sırayı aldı. Bu ülkelerin ardından 1 milyar 362 milyon dolarla Hollanda, 1 milyar 333 milyon dolarla İsviçre, 1 milyar 246 milyon dolarla İtalya sıralandılar.

Son yıllarda Türkiye'de büyük yatırımlara yönelen Japonya'ya verilen izinlerin toplam tutarı ise 998 milyon dolar oldu. Bugüne kadar izne bağlanan yabancı sermaye tutarı 14 milyar 529 milyon dolara ulaştı. 1987-94 arasında yabancı sermaye izin hacmi bakımından en iyi yıl 2 milyar 271 milyon dolar ile 1993 olurken 1994'te 1 milyar 484 milyon dolarlık izinle yabancı sermayenin Türkiye'ye ilgisinde 1989 öncesine dönüldü¹⁰⁶.

¹⁰⁶ "Yabancı Sermayeli Firma Sayısı "2900"e Ulaştı," *Dünya*, 12 Mayıs 1995, s. 1.

3. TÜRKİYE'YE GELEN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKEYE GİRİŞ ŞEKİLLERİ

3.1. Garantisiz Ticarî Borçların Tasfiyesi Çerçevesinde

6224 sayılı yasaya ek olarak 29 Mayıs 1980'de çıkartılan GTBT'ne ilişkin 8/911 nolu kararname, Türk Lirasına çevrilmiş döviz borçlarının gerçek alacaklılar (veya bu alacağı devretmek olan yabancı alacaklılar) yatırım ve kararnamede belirtilen amaçlar için hemen kullanılmasını mümkün kılmaktadır. Bu borçların, sermaye arttırımı, genişleme yatırımı veya yeni yatırımlar için kullanılması Yabancı Sermaye Dairesi'nin sorumluluk ve yetkisi altındadır.

Bu kararname bir kaç kez uzatılmış fakat 30 Haziran 1982'de yürürlükten kaldırılmıştır. Kararnamenin yatırımları teşvik ve ticarî borçların tasfiyesi açısından ne derece önemli olduğu 1982 yılı başına kadar 1.2 milyar dolarlık ticarî borcun çok büyük bir bölümünün sermaye yatırımına (ya da komisyon karşılığı özellikle dışa yönelik teşebbüslere kredi şekline) dönüşmesinden anlaşılmaktadır. 1982 yılı ortalarında T.C. Merkez Bankası, GTB'ların tasfiye edilmemiş bakiyesinin yaklaşık 300 milyon dolar olduğunu tahmin etmiştir. Yabancı firmaların Türk ekonomisine olan güvenlerini son derece sarsmış olan ticarî borçların büyük bir kısmı bu şekilde ödenebilmiştir.

GTB'ların fason üretim yoluyla ödenmesi amacıyla 1981'de verilen teşvik belgeleri ile 452 milyon dolarlık kısmı ödenmesi öngörülmüş iken, 1982'de bu değer 184 milyon dolar olmuştur. Bu yolla yapılacak dışsatımdan 1981 yılında 210 milyon dolar; 1982'de 160 milyon dolar; 1983 yılının ilk 6 aylık döneminde ise 32 milyon dolar döviz girişi öngörülmüştür. GTB'ların tasfiyesi amacıyla gelen yabancı sermayenin sektörel dağılımda en önemli yeri dokuma ve demirçelik sektörleri almaktadır.

8/176 sayılı Garantisiz Ticarî Borçların Tasfiyesi kararı ile de dış borçların tasfiyesinde bu borçların yabancı sermaye olarak kullanılması mümkün olmuştur. Böylece ödenmemiş dış borçların bir bölümünü oluşturan garantisiz ticarî borçların bir kısmının

Türkiye'de yatırımlara dönüşmesi sağlanmıştır. Bu şekilde sağlanan yabancı sermaye yatırımları 1983 sonunda 450 milyon dolara ulaşmıştır¹⁰⁷.

Türkiye'ye gelmesine izin verilen yabancı sermayenin önemli bir kısmı imalat sanayii yatırımlarına yönelmiş ve büyük bir bölümü de garantisiz ticarî borçların tasfiyesinden karşılanmıştır. Garantisiz ticarî borçların tasfiyesi ile dış borç yükümüz azalırken, yabancı sermayeli şirketlerin yatırımlarını genişletmeleri, üretim ve istihdam seviyesi üzerinde olumlu etkiler yaratmıştır. 24 Ocak Kararlarından sonra oluşan uygun ortamda dahî garantisiz ticarî borçların dışında Türkiye'ye arzu edilen ölçüde yabancı sermayeye girişinin gerçekleşmemesi, üzerinde önemle durulması gereken bir noktadır¹⁰⁸.

3.2. Şirket Evlilikleri (Joint Venture) Çerçevesinde

Bir uluslararası şirket herhangi bir ülkede üretim birimi (Yavru Şirket) kurarken, şu iki temel yoldan birini seçer. Yeni bir şirket kurmak veya mevcut bir şirketini satın almak. Havard Çok Uluslu Şirketler Projesi çerçevesinde toplanan istatistikler, UŞ'lerin dış piyasaya girişte mevcut şirketleri satın alma yolunu oldukça sık ve üstelik gittikçe de artan ölçüde seçtiklerini göstermektedir.

Uluslararası şirketler, dış genişlemelerini çeşitli sebepler yüzünden yeni firma kurmak yerine, mevcut firmaları satın alarak sürdürmek isteyebilirler. Mesela, çoğu kez mevcut bir firmayı satın almak yenisini kurmaktan hem daha ucuza çıkabilmekte, hem de daha az riski olmaktadır. Özellikle, durumu kötü olan (zararda olan) firmaları düşük fiyata satın almak, UŞ'ler için oldukça elverişli bir genişleme yoludur. Ayrıca, çoğu kez kendi aralarındaki rekabet gereği UŞ'ler bir pazara hemen girmek zorunda kalırlar ki bu durumlarda mevcut bir firmayı satın almak tek giriş yolu olur. İkincisi bir ekonomiye yeni firma kurarak girme bazı engellere tâbî ise (gümrükler, mevzuat vs.) UŞ'ler mevcut firmaların satın alınması yolunu kullanarak bu engelleri aşacaklardır. Üçüncüsü; UŞ'ler, dünya ölçeğinde yatay ve/veya dikey bütünleşmelerini bu yolla tamamlamaya gidebilmektedirler. Hammadde kaynaklarının kontrolünden, ürünün nihaî pazarlara

¹⁰⁷ Bozkurt, *Ekonomide Yabancı Sermaye*, s. 15.

¹⁰⁸ Karluk, a.g.e., s. 143.

sürülmesine dek tüm aşamalarda giriş engellerini yükselterek rekabeti azaltmak, riski en aza indirmek, maliyet avantajı sağlamak vs. amaçları ile UŞ'ler kendi stratejisine göre değişik ülkelerde değişik firmaları satın alacaktır. Böylece her satınalma, şirketin yatay ve/veya dikey bütünleşmesinde tamamlayıcı halka olacaktır. Her endüstride bütünleşme koşulları farklı olduğundan, UŞ'lerin dış genişlemelerinde mevcûd firmaları satınalma yoluna başvurma eğilimleri endüstriden endüstriye farklı olacaktır.

Diyelim ki bir Amerikan inşaat şirketi, çağdaş cam binalar yapımında özel teknik ve deneyim sahibidir. Bu şirket Türkiye'de iş yapmayı düşündüğünde bir Türk yerli şirketi ile ortak girişimde bulunmayı isteyebilir. Çünkü yerli ortak kendisine bilmediği Türk inşaat standartları, kültürel özellikleri ve piyasa koşulları hakkında yardımcı olabilir. İki şirket ayrı ayrı zor yapabilecekleri bir işi, bir araya gelerek daha kolay başarabilirler. Esasen ortak girişimler, bazen ev sahibi ülke tarafından zorunlu kılınan koşullar arasında yer alabilir. Ev sahibi ülke hükümetleri, yerli firmaların yabancılarla ortaklığa girerek bilgi ve deneyimlerini arttırmalarını amaçlar.

Kısaca yerel şirketlerle ortak girişim kurmanın, tek başına yabancı ülkede bir bağlı şirket oluşturmaya göre avantajlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

- Yerel ortağın kendi ülkesiyle ilgili adet, kurum veya uygulamalar hakkındaki bilgisinden yararlanma; O ülkede kurulacak tek başına bir bağlı şirketin bunları öğrenmesi yıllar alabilir.

- Yerel ortağın girişimi ve sahip olduğu ünvan dolayısıyla yerel sermaye piyasalarına girme kolaylığı

- Yerel ortağın teknolojisinin o ülke koşullarında (hatta diğer şubelerde de) daha geçerli olması.

- Yerel mülkiyetin doğurduğu "yabancı olmama" düşüncesi sonucu satışların geliştirilebilmesi.

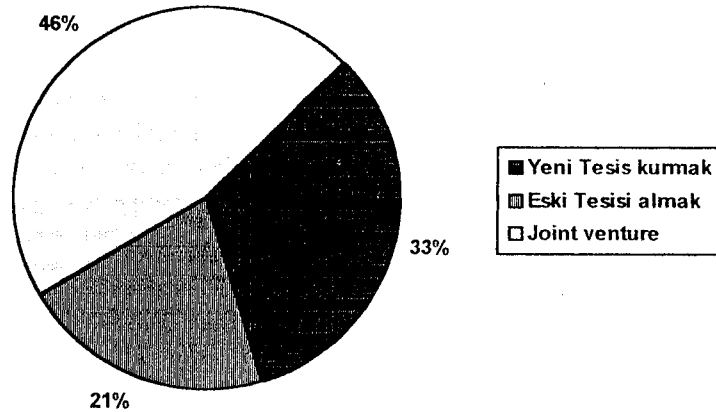
- Ortak girişimlerin siyasî nedenlerle ev sahibi ülkenin bir millileştirme kararı alma olasılığını azaltması.

- Ev sahibi ülkelerin yerel şirketlerle ortaklığı özendirici önlemler almaları, tek başına mülkiyeti ise sınırlandırmaları.

Bu yararlarına karşın, uygulamaya bakıldığında farklı olduğu görülür. Bunun önemli bir nedeni, çok uluslu şirketin yerel ortağının bazı kritik kararların alınmasına karışmasından duyulan endişedir. Bunun da temelinde yatan düşünce, bir şube için iyi olan politika ve uygulamaların şirketin tümü için mutlaka iyi olmayabileceğidir.

Çok uluslu şirketin amacı, dünya çapındaki faaliyetlerden elde edilen, vergi sonrası kazançların en yüksek düzeylere çıkartılmasıdır. Yerel ortaklar ise o ülkedeki kazançlarla ilgilenirler. Bu ikisini bağdaştırmak her zaman mümkün değildir. Bundan başka ana merkez bir tür şirket sınırları niteliğindeki bilgi ve yöntemlerin yerel ortaklar tarafından öğrenilmesini de arzu etmeyebilir¹⁰⁹.

Şirket birleşmeleri kamuoyunda "şirket evlilikleri" diye de adlandırılır. 1980'li yıllarda Avrupa Topluluğu'nda, Japonya'da ve ABD'de bir çok şirket birleşmesine rastlanmıştır. Bunların bir kısmı yerli şirketlerle yabancılar, bir kısmı da tamamen yabancı şirket arasında ortaya çıkmıştır.

Grafik 6: 1990-93 Yılları Arasında Dünya'daki Yabancı Sermayenin Yatırım Yapma Yolları

Kaynak: IMF World Economic Outlook, May 1995

1990-1993 yılları arasında dünyadaki yabancı yatırımcıların büyük bir çoğunluğu şirket evlilikleri yoluyla başka bir ülkede yatırım yapmışlardır. %46'lık bir oranla yabancı

¹⁰⁹ Seyidoğlu, *Uluslararası Finans*, s. 306.

firmalar diğerk bir ÷lkede yatırım yaparlarken cv sahibi ÷lkenin bir firması ile ortaklık kurarak yatırım yapmayı tercih etmişlerdir.

1992 yılı sonunda "Avrupa tek pazarı"na geçiş, bu tür birleşmeleri hızlandırmıştır. Böylece Avrupa, Amerikan ve Japon şirketleri, aralarında kuracakları birliklerle Avrupa Topluluğı içinde daha büyük bir pazar payı elde etmeyi amaçlamışlardır. Ayrıca, Amerikan ekonomisinin uzun dönemli gelişme projeksiyonları ve bu ÷lkedeki siyasal güven karşısında bir çok yerel Amerikan firması da yabancı şirketler, özellikle İngiltere ve Japonya'ya ait olanlar, tarafından satın alınmıştır.

1980-1992 döneminde mevcut Türk teşebbüslerine iştirak şeklindeki yatırımlardaki gelişmelerdir. Bu durum, son yıllarda dünyadaki çok uluslu şirketler arasında yoğunlaşan şirket evlilikleri olayının Türkiye'ye yansımaları şeklinde yorumlanabilir. Bu yolla yabancı şirket geniş bir pazara girme imkânına kavuşurken, Türk şirketi de sermaye ve teknoloji yanında çok uluslu şirket kanalıyla, uluslararası zincire dahil olarak kolayca dış pazarlara açılma fırsatını yakalayabilmektedir. Bu gelişmenin olumlu yanı, ÷lkemiz ekonomisinin uluslararası ekonomilerle entegrasyonuna doğrudan katkıda bulunmasıdır¹¹⁰.

Gümrük birliğı öncesinde Japon kökenli yabancı yatırımcılar Türkiye'deki mevcut yatırımlarının yanı sıra özellikle otomobil üretici büyük Japon şirketlerin ilk defa yatırım yapma istekleri oluştu. Bunlardan biri dünyaca bilinen otomobil markası Mazda (Japon Mazda Corp.) olmaktadır. 250 milyon dolarlık yatırımına 1995 yılında başlayarak 2000 yılında tamamlayacak olan Mazda Motor Corporation Mazda'nın yeni modellerini üretecek¹¹¹. Japonlar'ın Türkiye'ye ilgisinin Mazda ile sürmesinin dünya ölçüğünde yabancı sermayenin Türkiye'ye ilgisini arttıran bir gelişme olacaktır.

Sınır ötesi şirket birleşmelerinin şu gibi yararlarından söz edilebilir:

- Yabancı bir ÷lkede veya Avrupa Birliğı gibi bir bölgede faaliyete geçmenin çok kısa bir yoludur.

- Teknolojiyi içsel olarak geliştirmek yerine, çok daha düşük maliyetle mevcut teknolojiye ulaşma imkânı sağlar.

¹¹⁰ Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Raporu (1990-1992)**, s. 5.

¹¹¹ "İki Aylık Performans," **Dünya**, 14 Mart 1995. s. 6.

- Sınır ötesi birleşmelerde iç ekonomilere oranla çok daha büyük oranlarda ölçek ekonomileri elde edilebilir.

Bununla birlikte sınır ötesi şirket birleşmelerinin bazı olumsuz yönleri de vardır.

Şöyle ki;

-Kültür farklılıkları, çeşitli milliyet âdet ve değerlere sahip örgütlerin birleşmelerini güçleştirici bir rol oynamaktadır.

- Ulusal bir şirketin yabancı şirket içinde crimesi, ev sahibi ülkede olumsuz siyâsâl tepkiler doğurur.

- Farklı milliyetlere mensup şirketlerin birleşmesi, işçi ücretleri ve toplu sözleşmeler yönünden de sorunlar doğurabilir¹¹².

UŞ'lerin dışarıda ortaklıklara gitme eğilimleri UŞ'lerin sahiplik durumları çeşitli kategoriler altında toplanabilir. Bunlar tam sahiplik, hisse çoğunluğu ile sahiplik, %50-%50 sahiplik, hisse azınlığı ile sahiplik türlerinde olmaktadır.

UŞ'lerin dışarıda ortaklıklara gitme bakımından izledikleri strateji basit olmaktan uzaktır. Ortaklıklara gitme eğilimi, UŞ'in örgütlenme biçimine, içinde çalıştığı endüstriye teknolojik donanımına, dış faaliyet deneyimine, politik sosyal ve kültürel faktörlere vs. bağlı olarak değişmektedir. Ancak, yine de bazı genellemelere ulaşmak mümkündür¹¹³.

Doğrudan yabancı sermayenin, portföy yatırımlarının gölgesinde kalmasına rağmen, 1980'lerin ikinci yarısında artmasının bir kaç nedeni vardır. Birincisi mevzuatta yapılan değişikliklere bağlanabilir. 1986'da yapılan düzenlemelerin, daha liberal bir yabancı sermaye uygulamasına imkân vermesi, tereddütlerin kaybolmasına, dolayısıyla başvuruların artmasına yol açtı denilebilir. Ama bundan da önemlisi, "1992 Tek Avrupa" hedefiyle beraber, bütün dünyayı saran şirket birleşmeleri ve satın almaları salgınının (Merger & Aquisition, kısaca M & A) Türkiye'ye de yansısıyla, yabancı sermaye stokunda bir artış görüldü. "Tek Avrupa" hedefiyle, Avrupa'nın tek bir pazar haline gelmesinin hedeflenmesi, rekabetin artacağı koşullara hazırlık yapmak için daha çok güçlenmeyi; güçlenme isteği de şirketlerarası birleşmeleri ve satın almaları kamçılayacaktı.

---

¹¹² Seyidoğlu, a.g.e., s. 307.

¹¹³ Yıldırım, a.g.e., s. 164.

Her birleşme ya da satın alma, rakibi de harekete geçirmekte ve bu süreç ülkelerarası şirket birleşmelerine dönüşmektedir. İşte bu süreçte aralarında Koç, Sapancı, İş Bankası, Eczacıbaşı gibi birçok sermaye grubuna ait şirketlerin de bulunduğu firmalar, çoğunlukla, yabancı ortak alarak güçlenme yoluna gitmektedirler¹¹⁴.

3.3. Çok Uluslu Şirketler Çerçevesinde

Bir ülke ulusal kaynak ve imkânlarla üretim imkânları potansiyeli sınırlarına ulaşamıyor ya da sınırları genişleterek daha yüksek maddî refah düzeyine erişemiyorsa bunu geliştirmenin başka alternatiflerini aramak zorundadır. Bu alternatiflerden birisi, ülkenin planlanan maddî refah düzeyine ulaştıracak kadar yerli üretim faktörleri (emek, sermaye, teknoloji, yönetim ve organizasyon) arzının artışı beklemesi yani işi zamanında bırakmasıdır.

Bir başka alternatif de söz konusu ülkenin tam ya da kısmî bir uzmanlaşma ve iş bölümüne gitmesi buna bağlı olarak uluslararası ticarete açılmasıdır. Bu durumda ülke mukâyeseli üstünlükler tezinin öngördüğü bir yatırım, üretim ve ticaret politikasını uyguluyor demektir. Bu iki alternatif hiç bir ülke dışı yardım ya da uluslararası yatırım ilkesini benimsemiyor. Ülke tümüyle kendi imkân ve kaynakları ölçüsünde planlanan yatırım, üretim ve refah düzeyine ulaşmak amacındadır. Bu bakımdan ilk alternatif kısa dönemde gerçekleşme imkânından yoksundur. Ülke belirli bir süre kaynak birikimi yapıncaya kadar beklemek zorundadır. İkinci alternatif birinciye göre daha kısa dönemde gerçekleşme olasılığına sahiptir (ceteris paribus).

Ancak ekonomik olaylar sanıldığı kadar ceteris paribus şartında gelişmezler. Çünkü söz konusu ülke, kalkınma sürecinde bulunan bir ülke ise ikinci alternatif hedeflere kısa sürede ulaşmak için yetmez. Olaylar statik şartlara değil, dinamik şartlara tabidir. Üstelik belirli bir mal ve hizmetlerin üretim ve ihracatında uzmanlaşmak ülkeyi ekonomik bağımlılığa da itebileceğinden uluslararası arz ve talep konjonktürlerinden daha çok etkilenebilecektir. Bu nedenle başka bir alternatif olarak da uluslararası faktör

¹¹⁴ Mustafa Sönmez, a.g.e., s. 6.

hareketlerinden yani sermaye akımlarından yararlanması düşünebilir. Böylece ülkede üretim kapasitesi artışlarını sınırlayan faktörler (constraints) olarak beliren teknik bilgi eşitliği, döviz dar boğazı, organizasyon yetersizlikleri ve sermaye kıtlığı vs. kısmen de olsa giderilebilecektir.

Bu tür gelişmelerden sonuç olarak, dış finansman ihtiyacının karşılanması, ödemeler bilançosuna olumlu katkılar ve az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları beklenmektedir. Ancak, bu değerlendirme az gelişmiş ülkeler açısından yapılmakta ve teorik olarak doğrudur. Çok uluslu şirketlerin evrensel amaçlarının ihmal edilmesi yaklaşımın eksik tarafını oluşturur.

Bu bakımdan Türkiye de bu sonuncu alternatifi kullanmayı yıllardan beri denenmekte, çok uluslu şirket yatırımlarının ülkeye gelmesine, yatırım ve üretimi arttırmasına ve böylece ülke refahını geliştirici bir fonksiyon üstlenmesine çalışmaktadır. Bu amaçla zaman zaman kanun ve kararnamelerle teşvik tedbirleri getirilmektedir.

Türkiye'de kalkınma ya da sanayileşme eşanlımlı kabul edilmiş, olduğundan geçmişte olduğu gibi gelecek yıllarda da dış finansmana ihtiyaç vardır. Tahminler ona göre yapılmakta, hedefler ona göre tesbit edilmekte, programlar bunları yansıtacak şekilde hazırlanmaktadır. Yani, bir bakıma dış finansman açığının dışarıdan sağlanacak imkân ve çok uluslu şirket yatırımları ile giderilebilebileceği varsayımı ile plan ve program yapılmakta, yatırımlara girişilmektedir. Oysa, yukarıda incelenen tablolardaki görünüm dış finansman kaynakları ve çok uluslu şirket yatırımlarının yeterli, devamlı ve güvenilir olmadığı ve üstelik ekonomiye ağır yükler yüklediği yolundadır.

Özel sermaye girişlerinin finansman sıkıntısının giderilmesinde ve plan hedeflerine ulaşılmasında yardımcı olabileceği sadece varsayımlar altında teorik olarak doğrudur. Bu konudaki plan hedeflerine ulaşılammaması büyük bir ihtimalle yaklaşımdaki varsayımların gerçekçi olmamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü söz konusu sermaye transferlerini yapacak olan çok uluslu şirketler Türkiye'de ki faaliyetlerini Türk plan hedef ve stratejilerine göre değil, evrensel plan ve politikalarına göre yürütmek zorundadır. Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, dünya düzeyinde faaliyet gösteren bir ticarî işletme olarak çok uluslu şirket için firma kârı ve bağılı bulunduğu ülkenin çıkarları ön plandadır.

Bu faaliyetler sonucu konuk ülkelerin sosyal refahlarının artması (eğer reel anlamda artıyorsa) bu durumda sadece bir yan ürün (by-product) olabilir. Başka bir deyişle, çok uluslu şirket faaliyetlerinin asıl amacı konuk ülkelerin sosyal refahlarını arttırmaya yönelik değildir. Türkiye'deki uygulamaya bu açıdan bakılırsa, çok uluslu şirketlerin global amaçları doğrultusunda yaptıkları cüzi yatırımlar ülkedeki sektörel dağılımı ve ülkenin gerçek ihtiyaçları ile bağdaşır nitelikte değildir. Hedefler farklı olduğundan uygulamada çelişkilidir.

Türkiye'de özel yabancı sermaye mevzuat itibâriyle üç kanaldan gelmektedir. Bunlar 6326 sayılı petrol kanunu, 1567 sayılı Türk Parasını Koruma Kanununa dayanan 17 sayılı karar ve asıl önemlisi 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunudur. Biz bunlardan sadece sonuncusunun ülke ve sektörler göre dağılımını, Türk ekonomisine etkilerini önceki açıklamalarımız çerçevesinde öz olarak araştırıp yorumlarını yapmaya çalıştık¹¹⁵.

Çok uluslu şirketler dediğimiz zaman General Elektrik, IBM gibi şirketler aklımıza gelmektedir. Türkiye'nin şansı Avrupa entegrasyonu nedeniyle bu gibi uluslararası şirketlerin yanısıra orta ve küçük ölçekli sanayinin de Türkiye'de yatırım yapma imkanının olmasıdır. Avrupa'daki orta büyüklükteki bir otomotiv yan sanayi, hiç bir zaman kalkıp Malezya'da yatırım yapmayı düşünemez. Mesafe kavramı, psikolojik olarak, oraya gitmesini önler. Ama, Almanya'daki örneğin bir egzoz imalatçısı, bugün Türkiye'de bir Türk egzoscusuyla ortak yatırım yapıyor.

Türkiye'nin avantajı budur. Mutlaka çok uluslu dev şirketlerin değil, orta ve küçük ölçeklilerin de Türkiye'ye gelme şansı var. Zaten, son üç, dört senedir Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin yüzde 50'den fazlası bu tür yatırımlardan oluşmaktadır. Bu çok önemli bir olaydır. Sermayenin tabana yayılması diye bir kavram varsa bu da yabancı sermayenin tabana yayılmasıdır. Türkiye'nin lobicilik faaliyeti açısından bu çok güzel bir olaydır. Bu tür yatırımcılar ne kadar çok olursa, ilgili ülkede, bizim menfaatlerimizi kendi lehlerine korumak isteyen bir grup insan oluşturuyorsunuz demektir¹¹⁶.

---

¹¹⁵ Şatıroğlu, a.g.e., s. 225.

¹¹⁶ Yavuz Canevi, "Yabancı Sermaye Rüzgarı Türkiye'den Yana Esiyor", *Ekonomik Forum*, Yıl:2, Sayı:5, 15 Mayıs 1995, s. 14.

3. 4. Yap-İşlet-Devret Çerçevesinde

İleri teknoloji ve yüksek finansman ihtiyacı nedeniyle yatırım programına alınamamış önemli alt yapı projelerinin ilgili kamu kurulu ve yabancı sermaye iştirâkiyle gerçekleştirilmesine yönelik bir finansman modeli olan "Yap-İşlet-Devret Modeli" 1984 yılında geliştirilmiştir.

Modelin esası; uluslararası bir konsorsiyum ve ilgili bir kamu kuruluşunun müştereken kuracakları bir şirket (Project Company) üzerinden projenin dizaynı, finansmanının temini ve projenin gerçekleştirilerek 10-15 yıl gibi belirli bir süre işlettikten sonra kamuya devridir.

Burada belirtilen süre, projenin borçlarının ödenmesi ise sermaye üzerinden belirli bir kârın sağlanmasının tamamlandığı müddettir. Modelin temel avantajları şunlar olarak belirtilebilir:

- Önemli alt yapı projelerinin genel bütçeye yük getirmeden gerçekleştirilerek verimli bir şekilde işletilmesi ve özel sektör yatırımlarının teşviki,
- Projelerin gecikmesinin veya hiç gerçekleşmemesinin ulusal ekonomiye maliyetinin izole edilmesi,
- Yabancı sermaye girişi sağlanması,
- Gelişmiş teknolojilerin ülkeye getirilmesi,
- Gelişmiş yönetim ve etkin işletme tekniklerinin yurda getirilmesi,

Yap-İşlet- Devret Modeli çerçevesinde gerçekleştirilmesi planlanan projeler ve bu projelerle ilgili gelinen aşama şöyledir:

Aliğa Termik Santral Projesi:

2x500 NW gücündeki ithal kömüre dayalı Aliğa Termik Santral Projesi TEK'in %30 iştiraki ile EPDC liderliğinde ki bir Japon konsorsiyumu tarafından gerçekleştirilecektir. Kükürt arıtma ünitesi dahil toplam tesis maliyeti 1 milyar ABD doları civarında olacaktır. 26 yıllık ekonomik ömrü olan tesisin inşâsinin 1990 yılı sonunda

başlaması ve 48 ayda tamamlandıktan sonra 15 yıl süre ile ortak girişim şirketi tarafından işletilmesi ve bilahire Elektrik Enerjisi Fonu'na devredilmesi planlanmıştır.

Birecik Hidro Elektrik Santral Projesi:

6x112 NW gücünde ve Fırat nehri üzerinde inşası planlanan Birecik Hidro Elektrik santrali, yine TEK'in %30 iştiraki ve Alman-Avusturya-Fransa,Belçika ve Türk firmalarından oluşan bir konsorsiyum tarafından gerçekleştirilecek ve maliyeti yaklaşık 2 Milyar DM.olacaktır.

Ankara Metro Projesi:

Kızılay-Batıkent arası 14.5 Km'lik metro hattının inşası ve işletilmesi Kanada'lı UTDC firması liderliğindeki bir konsorsiyum ve Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin %30 iştirâkiyle oluşturulan bir ortak girişim şirketi tarafından gerçekleştirilecek ve tesis 15 yıllık işletme dönemi sonunda Belediyeye devredilecektir. Tesis toplam maliyeti 650 milyon ABD doları civarındadır. Ancak, bu projede de yabancı bankaların kredi taahhüdü 31 Ekim 1990 da sona ermiştir. 10 Nisan 1990 da inşasına başlanan projenin, dökümanların imzasına müteakip en geç 48 ay içinde tamamlanması beklenmektedir.

İstanbul Atatürk Havalimanı ve Dünya Ticaret Merkezi Projesi:

Devlet Hava Meydanları İşletmesi'nin %30 iştiraki ile ABD ve yerli firmalardan oluşan bir konsorsiyum tarafından gerçekleştirilecek olan proje mevcut Hava Limanına 7.1 Milyon yolcu /yıl kapasiteli bir terminal ilâvesi ve entegre bir Dünya Ticaret Merkezinden oluşmaktadır. 200 milyon ABD doları Hava Limanı kapasite arttırımı olmak üzere toplam 700 milyon ABD doları civarında gerçekleştirileceği tahmin edilmiştir.

İzmit Su Temin Projesi:

İzmit ve civarında su temini amacıyla 1986 yılında Yuvacık Baraj ve Su İsale projesinin baraj kısmının yapımı yerli bir firmaya 13 milyar TL keşif bedeli ile ihale edilmiştir. Ancak, bu meblâ 1990 keşif artışları ile 90 milyar TL'na yükselmiş ve finansman sıkıntıları nedeniyle su arıtma tesisi de dahil olmak üzere projenin, baraj ihalesini alan firmanın da içinde bulunduğu yerli ve yabancı firmalardan oluşan bir konsorsiyum ve İzmit Belediyesi'nin de %30 iştirâki ile Yap-İşlet-Devret Modeli kapsamında gerçekleştirilmesi talep edilmiştir.

Toplam yatırım maliyetinin 570 milyon ABD doları olacağı planlanan projenin finansman paketi içinde ihracat ve ticarî kredilerin yanı sıra İngiliz hükümetince temin edilecek 80 milyon ABD doları tutarındaki hibesi bulunmaktadır.

Toplam yatırım tutarı 5.55 milyar dolar olan beş projede gündemdedir. Bunlar;

Enron-Doğal Gaz-Santral Projeleri (2.1 milyar \$: Aliağa-Marmara Ereğlisi ve Gebze), Atatürk Havalimanı Tevsii (250 milyon \$), Yumurtalık/EPDC Termik Santrali (1.500 milyon \$), Yumurtalık/SEAPAC Liman (200 milyon \$), Yumurtalık/ABB-SEAPAC Termik Santral (1.000 milyon \$)¹¹⁷.

Fiili Girişler

Yatırım yapmak üzere izin verilen yabancı şirketler sermayenin bir bölümünü ödemekte, bakîyesini ise Yönetim Kurulu Kararları doğrultusunda apeller halinde ödemektedirler. Dolayısıyla, sermayenin ilk 1/4'lük kısmı dışındaki miktârının ödenmesi yatırım süresine göre genellikle 3-5 yıllık bir zamana dağılmaktadır. Bu nedenle, yıllar itibariyle izin verilen ve gelen yabancı sermaye karşılaştırılırken bu husus göz önünde tutulmalıdır. Bankalar aracılığıyla döviz bozdurmak suretiyle getirilen yabancı sermayenin miktarı Merkez Bankasınca tesbit edilmektedir. Özellikle, birikmiş kârların sermayeye kaydî suretiyle gelen yabancı sermaye, ödemeler dengesine yansımamaktadır. Herşeye rağmen yıllar itibariyle sağlanan gelişme için bir gösterge teşkil etmek üzere Merkez Bankasınca tesbit edilen yıllık fiili girişler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

---

¹¹⁷ S. Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, Eskişehir, 1995. s. 334.

Tablo: 8 Yabancı Sermayenin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı (Milyon \$)

Yıllar	Yeni	Tevsii	Serm. Art.	Portföy	Toplam
1980	47.32	24.82	24.86	0.00	97.00
1981	122.87	51.42	56.92	106.30	337.51
1982	76.36	20.74	47.55	22.35	167.00
1983	22.76	44.73	29.61	5.64	102.74
1984	172.40	28.15	58.62	12.19	271.36
1985	146.74	8.66	55.67	23.42	234.49
1986	244.78	23.50	65.23	30.49	364.00
1987	270.99	28.14	177.21	60.14	536.48
1988	320.62	75.93	274.04	153.88	824.47
1989	544.82	131.21	378.75	415.63	1,470.46
1990(*)	342.77	60.27	409.17	203.22	1,015.43
TOPLAM	2,312.43	497.57	1,577.63	1,033.26	5,420.94

Kaynak: **Başbakanlık**, Gelişen Türkiye 1990

(*) 1990 Ekim Ayı Sonu İtibariyle

Yukarıda da belirtildiği üzere bu rakamlara, transfer edilmeyerek sermayeye eklenen kârlar, dahil değildir. Sermayeye dönüştürülen kârları da ilave ettiğimiz takdirde 1980-1989 döneminde gelen yabancı sermayenin 3.5 milyar dolar civarında olduğunu söyleyebiliriz¹¹⁸

¹¹⁸ "Yabancı Sermaye," Başbakanlık Yayınları, 1990, s. 15.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ✓

YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1980 sonrası alınan kararlarla başlatılan ve fiyat mekanizmasına dönüşte dış ticaretin liberalizasyonuna dayanan yeni dönemde yabancı sermaye konusunda da liberalleşmeye gidilmiştir. Nitekim alınan bu önlemlerin olumlu etkileri kısa sürede görülmüştür. Türkiye'de Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun çıktığı 1954'ten 1979 yılına kadar gelen yabancı sermaye tutarı 228 milyon dolardır. 1980'den sonra yeniden düzenlenen teşvikler sonucu 1986 yılına kadar izne bağlanan sermaye tutarı 2.1 milyar dolara ulaşmıştır. Görüldüğü gibi Türkiye'nin yıllar itibariyle katettiği ekonomik gelişmeler yabancı firmaların Türkiye'ye olan ilgisini gittikçe arttırmış ve bunun sonucunda beklentilerin üzerinde yabancı sermayeye izin verilebilmiştir. Ancak şu da bir gerçek ki, bu olumlu gelişmeye rağmen ülkemizin dünya yabancı sermaye yatırımlarından aldığı pay önemsenecek kadar küçüktür. Her ne kadar ülkemizdeki yabancı sermaye yatırımları istenen büyüklük ve hıza ulaşamamış ise de gelen yabancı sermayenin ne getirip ne götürdüğü genelde incelendiğinde ülkemiz lehine bir durum ortaya çıkmaktadır¹¹⁹.

---

¹¹⁹ Bozkurt, *Ekonomide Yabancı Sermaye*, s. 14.

1. TOPLAM YATIRIMLAR ÜZERİNE ETKİLERİ

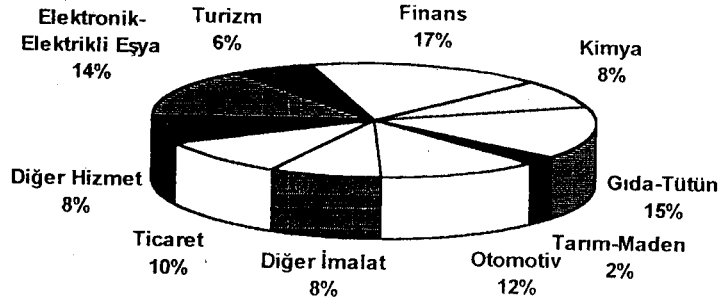
Yabancı sermaye yatırımları GSMH, toplam sabit sermaye yatırımları ve toplam özel sektör yatırımları ile karşılaştırıldığında bu göstergeler içindeki yerinin 1980'li yıllarla beraber yükseldiği görülmektedir. Yabancı sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranı 1962 yılında %0.05 ve 1970 yılında %0.07 iken 1980'li yıllarda %0.7'lere çıkmıştır. Yabancı sermaye yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımlarına 1962'de %0.4 ve 1970'de %0.4 iken 1980'li yıllarda %2.5-30'lara yükselmiş, özel sabit sermaye oranı ise %0.8'ler den %8-9'lara çıkmıştır. Yani 1980'li yıllarda Türkiye'de yapılan 100 liralık özel sektör yatırımlarına karşılık yaklaşık 10 liralık yabancı sermaye yatırımı yapılmaktadır. 1986 yılından sonra yabancı sermaye yatırımlarının toplam ve özel sektör yatırımlarındaki oransal büyüme daha hızlı bir şekilde olmuştur. 1987 yılı içinde Devlet Planlama Teşkilatı 500 milyon dolar yabancı sermayenin izne bağlanabileceğini tahmin etmiş ve 1987 yılı içerisinde 698 adet izinle 536 milyon 480 bin dolarlık yabancı sermaye gelişi onaylanmıştır.

Bu sermayenin 271 milyon doları yeni yapılacak yatırımlarda, 177,2 milyon dolarının Türkiye'de mevcut yabancı sermayeli firmaların sermaye arttırmalarını karşılamak üzere, 28.1 milyon dolarının ise mevcut yatırımların tevsiinde kullanılması öngörülmüştür.

1987'de gelmesine izin verilen yabancı sermayeli firmaların en fazla ilgi gösterdiği sektörler ticaret ve turizm olmuştur. Ticaret alanında faaliyette bulunacak 265 firmanın 46.1 milyon dolar, turizm alanında yatırımda bulunmak isteyen 77 firmanın da 132.7 milyon dolarlık talebi izne bağlanmıştır. Yatırımcıların ilgi gösterdiği alanlar, kimya sanayii, elektrik-elektronik sanayii, gıda içki sanayiidir¹²⁰.

---

¹²⁰ Banu Hasanbeşoğlu, *Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*, YASED, Ya. No. 33, İstanbul, 1988, s. 143.

Grafik 7: Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (1995)

Kaynak : Ekonomik Forum, 15 Mayıs 1995

Yabancı sermayeli şirketlerin faaliyet gösterdikleri sektörlerin dağılımına bakıldığında ilk sırayı imalat sanayiinin aldığı görülüyordu. 1995 Mart'ında 39 trilyon TL olan yabancı sermaye stokunun yüzde 57'sinin imalat sanayiinde, yüzde 41'inin de hizmetler sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir. Tarım ve madencilikteki yabancı sermaye yüzde 2 dolayındaydı. İmalat sanayiine yönelik, özellikle 1980'lerin sonlarına doğru artmıştı. İmalat sanayiinde faal yabancı sermayenin alt sektörlere dağılımına bakıldığında ise, gıda-tütün, elektrikli eşya, otomotiv ve kimya sanayiinin önde geldikleri görülüyordu.

Yabancı sermayenin yüzde 41'inin yöneldiği hizmetler sektöründe ise finans, turizm ve ticaret sektörleri önde geliyordu. Gelen yabancı sermayenin yüzde 17'sine yakınının yoğunlaştığı finans sektöründe bankacılık öndeydi, ama yabancılar, yatırım finansmanı, sigortacılık ve leasing gibi finans alt dallarına da yatırım yapmışlardı.

1980 öncesinde, yabancı sermayenin yüzde 80'e yakınının imalat sanayiinde faaliyet gösterdiği hatırlanırsa 1980'li yıllarda bu dalın önemini korumakla beraber, yabancı firmaların finans, turizm, ticaret gibi 1980'lerde teşvik edilen ve büyük kârlar sağlanan alanlara yönelmeyi de ihmal etmedikleri görülüyor¹²¹.

¹²¹ Mustafa Sözel, a.g.e., s.8.

Yabancı sermaye yatırımlarının, Türkiye'de gerçekleştirilen yatırımlar (kamu ve özel) gözönüne alındığında ekonomi içindeki yeri daha iyi anlaşılacaktır. Bunun için yıllar itibariyle kamunun, özel sektörün ve bunların toplamından oluşan toplam sabit sermaye yatırımlarını bir tabloda gösterelim.

Tablo:9 Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla, Milyar TL.)

YILLAR	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
TSSY	3287	5562	9087	14029	24139	37998	64244	102393	167590	268939
KSSY	1777	3236	5222	7480	11451	17206	27891	47030	77712	114046
ÖSSY	1510	2326	3856	6549	12688	20792	36353	55363	89878	144893

Kaynak:DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

TSSY= Toplam Sabit Sermaye Yatırımları

KSSY= Kamu Sektörü Sabit Sermaye Yatırımları

ÖSSY=Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları

Yıllar itibariyle kamunun ve özel sektörün gerçekleştirdiği sabit sermaye yatırımları yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Yabancı sermaye yatırımlarının, kamunun ve özel sektörün Türkiye'de imalat sanayi içindeki sabit sermaye yatırımlarına katkısını bulmak için sektörlerin yüzde kaçının imalat sanayiinde olduğunu göstermemiz gerekiyor. Bu nedenle aşağıdaki tablo düzenlenmiştir.

Tablo:10 İmalat Sanayinin Sabit Sermaye Yatırımlarından Aldığı Pay

YILLAR	YSSY%	ÖSSY%	KSSY%
1980	91.51	24.6	28.9
1981	73.05	29.0	24.3
1982	89.01	28.5	20.4
1983	86.56	27.5	20.0
1984	68.51	27.7	18.7
1985	60.94	32.8	12.8
1986	53.15	33.3	9.7
1987	44.86	26.2	6.3
1988	59.80	23.2	5.9
1989	62.84	20.9	4.5
1990	65.23	23.5	5.3
1991	55.69	27.7	5.1
1992 (*)	70.02	27.8	5.4
1993 (*)	65.00	27.7	4.2

(*) Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: S.Rıdvan Karluk Türkiye Ekonomisi

KSSY= Kamu Sektörü Sabit Sermaye Yatırımları

ÖSSY=Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları

YSSY= Yabancı Sermaye Sabit Yatırımları

Tablodan görüldüğü gibi 1980 yılından sonra kamu sektörü imalat sanayiine yaptığı yatırımları giderek azaltmıştır. 1980 yılında kamu imalat sanayii yatırımlarının toplam kamu sabit sermaye yatırımları içindeki payı (cari fiyatlarla) %28.9'tur. 1982'de oran %20.4, 1984'de %18.7 ve 1985'de %12.8 olmuştur. Bu yıldan sonra oran %10'un altına inerek 1986'da %9.7, 1987'de %6.3 ve 1993'de %4.2 olarak gerçekleşmiştir¹²². Kamu sabit sermaye yatırımlarının imalat sanayii içindeki payını önemi hızla azalmaktadır.

Diğer taraftan kamu sabit sermaye yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payı, dalgalı bir seyir izlemiştir. 1980' de bu pay %56.1 iken daha sonraki yıllarda

¹²² Karluk, a.g.e., s. 94.

oran düşmeye başlamış, 1985' de %58.2, 1988' de %47.4, 1990' da %43.4 ve 1993' te (tahmin) %44 olmuştur. Bunun yanında toplam sabit sermaye yatırımlarında artış görülmektedir. Bu artışın nedeni özel sektör sabit sermaye yatırımlarından kaynaklanmaktadır.

İmalat sanayii içindeki özel sektör sabit sermaye yatırımlarının yurt içindeki yatırımcılardan (yerli yatırımcı) ve yabancı sermaye yatırımlarından (yabancı yatırımcı) oluştuğu varsayılmıştır. Bu durumda yabancı sermaye yatırımlarının, imalat sektöründe faaliyet gösteren özel sektörün yapmış olduğu sabit sermaye yatırımlarına ve imalat sektöründeki toplam sabit sermaye yatırımlarına katkısı daha açık görülecektir.

Kamu ve özel sektörün imalat sanayiindeki sabit sermaye yatırımlarının değişimini aynı grafikte gösterebilmek amacıyla yıllara göre kesimlerin yapmış olduğu yatırımların miktarlarını bulmak için yukarıdaki tablolardaki değerler kullanılarak aşağıdaki tablo düzenlenmiştir. Tabloyu düzenlemek için Türkiye'ye giren yabancı sermaye yatırımlarının miktarı TL cinsinden hesap edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle giren yabancı sermaye miktarı ilgili yıllardaki döviz kuru ile çarpılması sonucunda TL'e çevrilmiştir. Bir sonraki aşamada bu tablo değerlerinin yüzde kaçının imalat sektörüne gittiğini bulmak için yukarıdaki tablodaki yüzde değerleri ile çarpılmıştır. Bu çarpımın sonucunda aşağıdaki tablo düzenlenmiştir.

Tablo:11 İmalat Sanayîdeki Sabit Sermaye Yatırımları (Milyar TL)

YILLAR	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
YERLİ ÖSSY	496	751	1252	1636	2750	4085	9629	14969	23969	38598
YSSY	40.4	49.8	59.8	65.4	328.9	982.8	1337	1321	4396	5691
KSSY	248	407	511	486	675	791	1255	2539	4196	4789
TSSY	756	1168	1788	2202	3282	6649	11242	17406	28490	44019

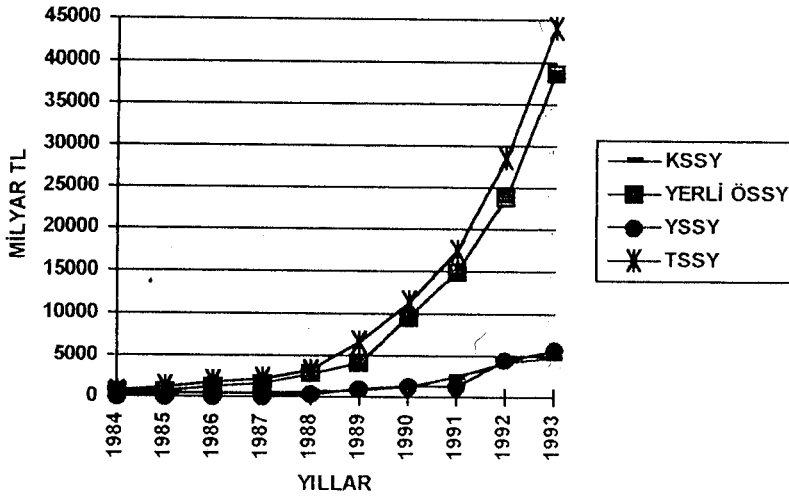
TSSY= Toplam Sabit Sermaye Yatırımları

KSSY= Kamu Sektörü Sabit Sermaye Yatırımları

ÖSSY=Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları

YSSY= Yabancı Sermaye Sabit Yatırımları

Yıllar itibariyle kamunun ve özel sektörün imalat sektöründe yapmış olduğu sabit sermaye yatırımlarının (cari fiyatlarla) miktarları bulunmuştur (bkz. tablo 11). Ayrıca özel sektör yatırımlarını oluşturan yerli ve yabancı yatırımcıların sabit sermaye yatırımlarının miktarları ve imalat sanayideki toplam sabit sermaye yatırımlarında ayrı ayrı satırlarda gösterilmiştir. Buna göre aşağıdaki grafik elde edilecektir.

Grafik 8: İmalat Sektöründeki Sabit Sermaye Yatırımları

Kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarının azalış gösterdiği yıllar arasında özel sektör sabit sermaye yatırımlarının ve yabancı sermaye yatırımlarının paralel bir şekilde artış göstermeleri toplam sabit sermaye yatırımlarını arttırmaktadırlar. Özellikle son yıllarda imalat sanayii içinde kamu sektörünün payının azalması sonucunda imalat sanayii yatırımlarını özel sektör oluşturmaktadır. 1985 yılından itibaren imalat sanayiinde yabancı sermayenin gerçekleştirdiği sabit sermaye yatırımlarının miktarı kamu sektörünün sabit sermaye yatırım miktarını yakalamıştır. 1992 yılından sonra yabancı sermayenin yapmış olduğu sabit sermaye yatırımları kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarını geçmiştir.

Türkiye'de imalat sanayinin sabit sermaye yatırımları içindeki payı gittikçe düşmektedir. 1984 yılında imalat sanayinin sabit sermaye yatırımları içindeki payı %25 iken, 1988'de %15'e ve 1989'da %14'e düşmüştür. Sektörün, uluslararası pazarlarda rekabet

edebilmesini sağlayacak üretim ölçeği, nitelik ya da teknolojik üstünlük gerektiren kritik yatırım malı alt sektörlerinin payında da bir gelişme görülmemektedir.

Diğer taraftan, Hong Kong, Singapur, Tayvan gibi yeni sanayileşen ülkelerde gözlenen temel kalkınma stratejisi, teknoloji yoğun sanayiler kurarak tüketim malları üretiminden daha ileri teknoloji gerektiren yatırım malları üretimine geçmek olmuştur. Ülkelerdeki bu gelişmelerin büyük çoğunluğunda, yabancı sermaye yatırımları tarafından gerçekleştirilmiştir. Yabancı sermayenin bu ülkelerde, lisans anlaşmaları (Franchising), ortak yatırım ya da üretim paylaşım anlaşmaları işletme fabrika satışları gibi yatırım türleri uygulandığı görülmüştür¹²³.

2. TOPLAM ÜRETİM ÜZERİNE ETKİLERİ

Türkiye'ye 1980-1992 döneminde toplam 10.2 milyar dolar yabancı sermaye giriş izni verilmiştir. 1980-1992 döneminde verilen izinlerin %63'ü imalat, %2'si tarım, %1'i madencilik ve %34'ü de hizmetler sektöründedir. Aynı dönemde verilen izinlerin %31.8'i yeni yatırımlar, %7.4'ü tevsii yatırımları, %46.7'i sermaye artışı ve %14.1'i ise mevcut yatırımlara iştirak şeklindedir. Daha önce verilmiş olan yatırım izinlerinin gerçekleşmesine paralel olarak fiili girişlerde de önemli ölçüde artış gözlenmiş, fiili girişler yıllık ortalama 1 milyar doları aşmıştır¹²⁴.

Türk ekonomisinde üretimin yürümesi, yatırımların artıp ekonomik büyümenin hızlanabilmesi için döviz bir numaralı "girdi" sayılmaktadır. Döviz, şüphesiz doğrudan doğruya değil, fakat ithalatı finanse ettiği için önemlidir. Bu sebeple döviz "en önemli" bir unsurdur. Türk ekonomisinde ihracat ve yabancı sermayeden başka döviz getiren aktivite kolları vardır. Bunlar arasında bazı hizmetleri (turizm dahil) işçi dövizlerini saymak mümkündür. Ancak bu kaynaklardan gelen döviz ya önemsiz (turizmden sağlanan döviz) veya nispeten geçicidir (işçi dövizlerinde olduğu gibi). Buna karşılık ihracat ve yabancı

¹²³ Halil Uçar, **Üretim Teknolojisinin Yenilenmesinde Dış Yatırımların Rolü**, YASED, Ya. No.37, İstanbul, 1990 s.25.

¹²⁴ Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, s. 332

sermayenin yerini ve önemini 24 Ocak sonrası uygulamaları göstermiştir¹²⁵. Gelen yabancı sermayenin de %63'ü imalat sektöründe yatırımlara giriştiği göz önünde tutulursa Türk ekonomisinde üretime katkısı azımsanmıyacak ölçüde olduğu anlaşılır.

Tablo :12 1980 ve 1992 Yılları Arasında Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (%)

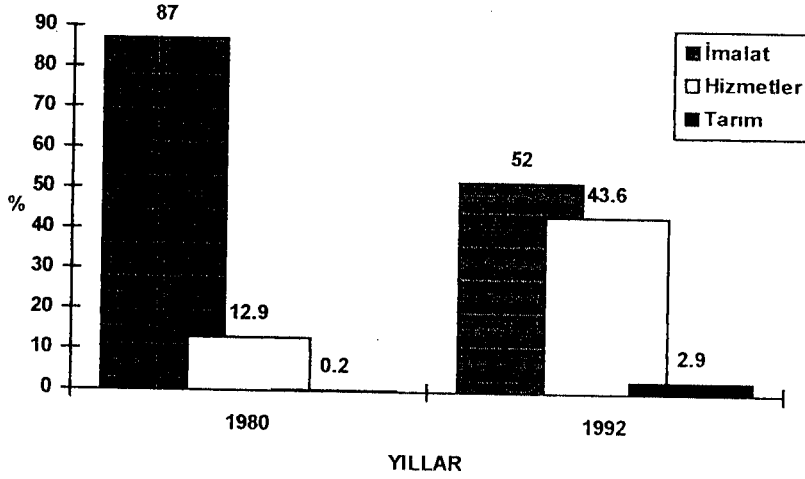
Sektörler	1980	1992
İMALAT(Toplam)	87,3	52,1
Gıda, İçki	11,6	12,1
Dokuma-Giyim	3,9	3,1
Kağıt	0,5	2,3
Lastik	- 5,5	3,2
Kimya	9,9	7,7
Cam	2,3	0,6
Taşıt Araçları	18,0	8,9
Madeni Eşya	4,5	0,5
Makina	3,7	2,3
Elektrik-Elektronik Ürünleri	24,8	4,0
Diğerleri	2,6	7,4
TARIM	0,2	2,9
HİZMETLER(Toplam)	12,9	43,6
Ticaret	-	8,4
Turizm	4,0	13,0
Bankacılık	8,5	16,8
Diğerleri	0,4	5,4
TOPLAM(Ana Sektörler)	100,0	100,0

Kaynak: Yakup Kepenek, **Türkiye Ekonomisi**

Gerçekten de 1980 ve 1992 sektörel dağılım oranları karşılaştırıldığında, toplamın içinde imalat sanayiinin görece payının %87'nin üzerinden %52 artı bir orana düştüğü görülmektedir. Alt sektörlerden gıda-içki sektörü, "sigara" yapımı alanındaki yabancı sermaye yatırımları nedeniyle konumunu korumuş, tüm öbür alt sektörler görece önemlerini yitirmişlerdir¹²⁶.

¹²⁵ Ahmet Kılıçbay, **Türk Ekonomisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Gen. Ya. No.263, Ekonomi Dizisi.19, Ankara, 1992, s.347.

¹²⁶ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1994, s.101.

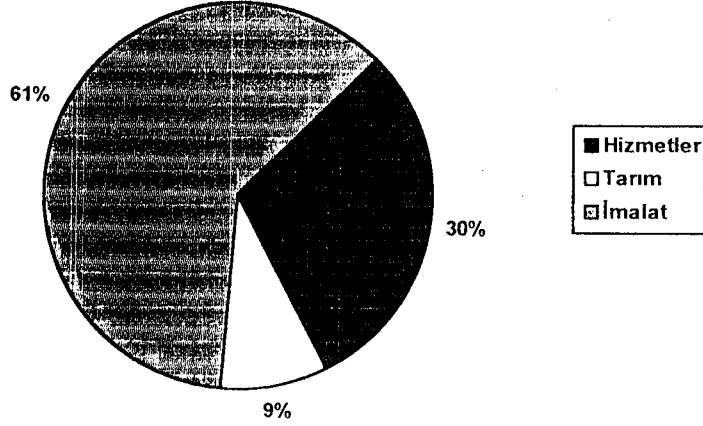

Grafik 9: 1980-1992 Yılları Arasında Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

1980- 1992 Yılları arası yabancı sermayeli firmaların Türkiye'de yapmış oldukları yatırımların sektörlerdeki dağılımı büyük oranda değişiklik göstermiştir. 1980 yıllarında imalat sanayine daha fazla yatırım yapan ve istekli olan yabancı sermayeli firmalar daha sonraki yıllarda hizmetler sektöründe yatırım yapmaya başlamıştır. Grafik 9 de görüldüğü gibi imalat sektörüne yapılan yatırımların oranı %87 den %52'ye düşmüştür. Bu oranda hizmetler sektöründe istihdam edilen işgücü artmıştır denebilir. Fakat yabancı sermaye yatırımlarının sanayileşmeye olan katkısı azalmıştır.

Çalışan personel başına üretim itibariyle yabancı sermaye kuruluşları sanayi toplamına kıyasla daha yüksek üretim değerine ulaşmışlardır. Yabancı sermayeli kuruluşlarda çalışan başına üretim değeri, sanayi ortalamasından yaklaşık %65 daha fazladır. Bu durum, yabancı sermayeli kuruluşlarda sanayi ortalamasına kıyasla verimliliğin çok yüksek olduğunun belirgin bir göstergesini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, çalışan başına üretimdeki yıllık büyüme sanayi genelinde (%52), yabancı sermayeli kuruluşlara ait üretim değerinden çok daha yüksektir (%31)¹²⁷.

¹²⁷ Bozkurt, *Ekonomide Yabancı Sermayenin Yeri ve Önemi*, s. 26

Grafik 10: 1990-93 Yılları Arası Dünyadaki Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Kaynak: IMF World Economic Outlook, May 1995

Yabancı sermayenin bütün dünya genelinde hangi sahalara yatırım yaptığına bakacak olursak, 1980 öncesinde ağırlıklı olarak imalat sektöründeydi, son zamanlarda özellikle son 10 yılda hizmetler sektörü de büyük ağırlık kazanmış durumda. Hatta yüzde 55.60'a doğru, imalatın önüne geçme durumunda, hemen hepimiz takdir edersiniz ki, hizmetler sektörü gelişmenin bir noktada ölçüsü. Belki dünya geliştikçe, yabancı sermayede o paralelde hizmetler sektörüne doğru ağırlık kazanacaktır¹²⁸.

Bununla beraber dünyadaki yabancı yatırımların %61 gibi yüksek bir oranın imalat sanayîne gitmesi sonucu, dünyadaki sanayî malları üretiminin artması kaçınılmazdır. Türkiye'de son yıllarda imalat sektörüne yatırım oranı düşmektedir.

Yabancı sermayenin ekonomiye finansman ve teknolojik bakımından yararlar sağladığı, yeni istihdam yarattığı ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesine yardımcı olduğu inkâr edilemez. Bu bakımdan kalkınma hamlesi içinde olduğumuz bu kritik dönemde yabancı sermayeden Türkiye ekonomisinin gelişmesine yararlı olma prensibi dahilinde ve iyi niyet ilkeleri içinde, denetleme mekanizmasını da devreye sokarak yararlanmaya çalışmak rasyonel olarak görülmektedir. Özellikle kalkınma dönemlerinde mali kaynak ve teknoloji yönünden ihtiyaç duyulan yabancı sermayeden yararlanmak en akılcı yol olmalıdır. Ancak ulusal çıkarlar göz önünde tutularak sonsuz bir serbesti hakkı

¹²⁸ "Yabancı Sermaye Çalışma Grubu Raporu," 3. İzmir İktisat Kongresi, 4-7 Haziran 1992, s. 147.

tanınmadan kontrollü olarak gelmesi Türkiye gibi kalkınmakta olan ülkelerin ihtiyacıdır, diyebiliriz¹²⁹.

3. MİLLİ GELİR ÜZERİNE ETKİLERİ

Dışa açık bir politika izleyen Türkiye'nin gerek sektörel bazda, gerekse ürün kalite ve niteliğinde diğer ülkelerle rekabet gücüne erişmesi gerekmektedir. Burada belirtmek gerekir ki; yabancı sermayenin kalkınmak ve gelişmek isteyen Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile entegrasyonunda da çok yönlü ve önemli pek çok katkıları olacaktır¹³⁰.

Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliğine girecek olması yabancı sermayeyi şimdiden cezbedti. Hazine'nin rakamlarına göre, Ocak-Şubat döneminde verilen yabancı sermaye izinleri geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 168.5'lik bir artış gösterdi. Yılın ilk iki ayında Türkiye'ye gelmesine izin verilen yabancı sermaye tutarı 360.52 milyon dolar olarak belirlendi. 1994 yılı Ocak-Şubat döneminde 134.28 milyon dolarlık yabancı sermaye izni verilmişti. Bu yıl izinlerin 152.89 milyon dolarlık bölümü Ocak ayında, 234.63 milyon dolarlık bölümünde Şubat ayında verildi¹³¹.

Tablo:13 1995 Yılında İzin Verilen Yabancı Sermayenin İlk İki Aylık Performansı (Milyon Dolar)

İzinler	360.52
-İmalat San.	302.36
-Tarım	5.53
-Madencilik	8.46
-Hizmetler	44.17
-1994'e göre fark	(%) 168.5

Kaynak: Milliyet, 12 Mart 1995

¹²⁹ Başol, a.g.e., s. 255.

¹³⁰ Başol, a.g.e., s. 250.

¹³¹ Milliyet Gazetesi, 12 Mart 1995.

Türkiye'de yatırımların gerçekleştirilmesinde yabancı sermayeden istifade edilmesi ile birlikte GSMH' ya etkisi (Yabancı sermayenin millî gelire oranı) Türkiye'de %1,5, Yunanistan'da %4,2, Nijerya'da %11,5, Venezüella'da %14,6, Endonezya'da %12,1, G.Kore'de %4,8, Meksika'da %7,6, İspanya'da %4,5, olmaktadır. Görüldüğü gibi yabancı sermayenin GSMH içindeki payı ülkemizde çok düşük oranda yer almaktadır.

Her ne kadar ülkemizdeki yabancı sermaye yatırımları istenen büyüklük ve hıza ulaşamamış ise de gelen yabancı sermayenin ne getirip ne götürdüğü genelde incelendiğinde ülkemiz lehine bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla yapılan "fayda/maliyet" analizi sonuçları incelendiğinde fayda/maliyet katsayısının (1) den büyük olduğu görülmektedir. İhracat yapan sektörlerin sağladıkları döviz tasarrufunun yanı sıra yabancı sermayenin diğer etkileri (istihdam yaratma, yan sanayii oluşturma, modern sevk ve idare yöntemleri, işgücü kalitesini arttırma, ihracat, net katma değer v.s. gibi) dikkate alındığında ülkeye ekonomik ve sosyal açıdan büyük katkıları olduğu çok önemli bir gerçektir¹³².

Türkiye'ye 1980-1992 döneminde toplam 10.2 milyar dolar Yabancı sermaye giriş izni verilmiştir. 1980-1992 döneminde verilen izinlerin %63'ü imalat %2'si tarım, %1'i madencilik ve %34'ü de hizmetler sektöründedir. Aynı dönemde verilen izinlerin %31,8'i yeni yatırımlar, %7,4'ü tevsii yatırımları, %46,7'i ise mevcut yatırımlara iştirak şeklindedir. Daha önce verilmiş olan yatırım izinlerinin gerçekleşmesine paralel olarak fiili girişlerde de önemli ölçüde artış gözlenmiş, fiili girişler yıllık ortalama 1 milyar doları aşmıştır. Türkiye'de yabancı sermayenin sektörel dağılımı tablo 14 de gösterilmiştir.

¹³² Bozkurt, *Ekonomide Yabancı Sermaye*, s. 16.

Tablo:14 Yıllar İtibariyle İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (Milyon \$)

Yıllar	İmalat	%	Tarım	%	Maden	%	Hizmetler	%	Toplam
1980	88.76	91.51	-	0.00	-	0.00	8.24	8.49	97.00
1981	246.54	73.05	0.86	0.25	0.98	0.29	89.13	26.41	337.51
1982	98.54	58.01	1.06	0.63	1.97	1.18	65.43	39.18	167.00
1983	88.3	86.56	0.03	0.03	0.02	0.02	13.76	13.39	102.74
1984	185.92	68.51	5.93	2.19	0.25	0.09	79.26	29.21	271.36
1985	142.89	60.94	6.37	2.72	4.26	1.82	80.97	34.53	234.49
1986	193.47	53.15	16.86	4.63	0.86	0.24	152.81	41.98	364.00
1987	293.91	44.86	13.00	1.98	1.25	0.19	347.08	52.97	655.24
1988	490.68	59.80	27.35	3.33	5.62	0.68	296.87	36.18	820.52
1989	950.13	62.82	9.36	0.62	11.86	0.76	540.59	35.75	1511.94
1990	1214.06	65.23	65.56	3.52	47.09	2.53	534.45	28.72	1861.16
1991	1095.48	55.69	22.41	1.14	39.82	2.02	809.55	41.15	1967.26
1992	1274.22	70.02	33.59	1.85	18.96	1.04	493.13	27.10	1919.90
1993	1726.00	-	31.20	-	11.80	-	501.70	-	2271.00
1994(1)	723.70	-	24.80	-	4.00	-	243.20	-	996.00

Kaynak: **HDTM ve DPT**

(1) Eylül sonu

Türkiye'de son yıllarda sigara üretimine ilişkin mevzuatta yeni düzenlemeler yapılarak, iki ayrı firmaya (Philip Morris ve RJ Reynolds) sigara üretimi yapmak üzere izin ve teşvik verilmiştir. Her iki kuruluş da, yatırıma başlamıştır. Ayrıca otomotiv ve otomotiv yan sanayinin özel önem taşıyan sektörler arasına alınarak teşviklerden yararlandırılması, bu konularda önemli yatırımların yapılmasını sağlamıştır. Japon Toyota ve Sabancı Grubu ortaklığı ile Adapazarı'nda 100.000 adet/yıl otomobil üretmek üzere başlanan yatırım gerçekleştirilmiştir¹³³.

¹³³ Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, s. 332

4. İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİ

Yabancı sermayenin sadece istihdam alanındaki etkisi bile ülkemizdeki bu tür yatırımların varlığını şart koşturmaktadır. Yapılan incelemelere göre, Türkiye'de bir kişiye ek istihdam yaratabilmek için her bir kişilik yatırım tutarı, geçen yılın ilk çeyreğinde 1 milyar 442 milyon lira iken, bu yılın aynı dönemindeki yatırımlarda bu tutar, 3 milyar 540 milyon liraya yükseldi. İmalat sanayiinde 4 milyar 16 milyon liraya kadar çıkıyor¹³⁴. Ülkemizdeki işsiz sayısı dikkate alındığında yapılması gerekli toplam yatırımın Türkiye bütçesine eşit rakamlara ulaştığı görülmektedir ki bu da ülke imkânlarının çok üstündedir. Bir yabancı sermayeli yatırımın 2000 kişiyi istihdam edecek büyüklükte yatırımla bugün Türkiye'ye gelmeyi düşünüyorsa bu Türkiye açısından çok önemli bir fırsattır.

Nihayet, yabancı sermaye de bazı ülkelerle ilgili yatırım politika ve tercihlerinde hatalı hareket ettiğini anlamış, gelişmekte olan ülkelere karşı tutumlarında olumlu değişim olmuştur¹³⁵.

Türkiye'nin en büyük 500 şirketinde 1981 yılında 519.533 bin kişi istihdam edilmektedir. Bunun yüzde 5.9'nu teşkil eden 31.121 bin kişisi yabancı sermayeli şirketlerde çalışmaktadır. 1980 yılına göre, 500 firmada istihdam edilen kişi miktarı yüzde 3.6 oranında bir azalma gösterirken yabancı sermayeli şirketlerde çalışan sayısında yüzde 1.7 oranında bir azalış gözlenmiştir. Bu eğilim, yabancı sermayeli firmaların genel istihdam seviyesi üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir.

1980 sayımı sonuçlarına göre Türkiye'de imalat sanayiinde çalışan sayısı 2.036.843 kişidir. Madencilik sektörü ile birlikte imalat sanayiinde 1981'de 2.512.970 kişi çalışmaktadır. Bu durumda 500 büyük firmanın aynı daldaki payı yüzde 23.4'tür. Yabancı sermayeli şirketlerin payı ise yüzde 1.5'tir¹³⁶.

Yabancı sermayeli kuruluşlarca istihdam edilen kişi sayısı 1988 yılı itibariyle yaklaşık 100.000 dir. Son üç yılda Türkiye'ye gelmesine izin verilen toplam yabancı sermaye, ortalama 2 milyar dolara yaklaşmıştır.

¹³⁴ "İş Yaratmak 1.5 Kat Zamlandı," **Sabah**, 12 Mayıs 1995, s. 2.

¹³⁵ Bozkurt, a.g.e., s. 18.

¹³⁶ Karluk, **Türkiye'de...**, s. 156.

Türkiye'de 1993 yılı başı itibariyle 2330 adet yabancı sermayeli kuruluş faaliyette bulunmaktadır. Bu kuruluşların tescil edilen toplam sermayesi 23.4 trilyon TL'dir. Bunun 12,6 trilyon TL'lik kısmı yabancı sermayedir. Türkiye'nin ilk 100 büyük firmasının 28 adedi ve ilk 500 büyük firmasının 90 adedi yabancı sermayelidir. 500 büyük kuruluşca 1991 yılında yaratılan katma değerın %19'u, sağlanan üretimden satış hasılatının %24'ü ve yapılan ihracatın %23'ü yabancı sermayeli kuruluşlara aittir¹³⁷.

✍ D.İ.E.'nün 1994 yılı Nisan verilerine göre Türkiye'de toplam işsiz sayısı 1.801.000 kişidir. 1993 yılı itibariyle nüfus artış hızı %2.22 dir. İşsizlere ve artan nüfusa iş sağlamak için yatırım yapmaya ihtiyacımız vardır.

✍ Diğer yandan, Türkiye'de kurulu olan yatırımlar yurt içi pazarın çok hızlı bir şekilde büyüdüğüne işaret etmektedir. Türkiye'nin çok bereketli kısmen henüz keşfedilmemiş hammadde kaynaklarına sahip olduğu belirtilmektedir. Coğrafi konum itibariyle Batı Avrupa ile Ortadoğu pazarları arasında doğal bir köprü oluşturmakta, bu ülkelerle yakınlığa ve iyi ekonomik ilişkilere sahip bulunmaktadır. Yüksek büyüme ve satın alma gücüne sahip Arap ülkeleri pazarlarına giriş için optimal bir bölgede bulunmaktadır. Bütün bu nedenlerle de yabancı sermaye yatırımları için cazip bir konumdadır.

✍ Yabancı sermayeli kuruluşlardaki istihdam oranındaki artış yüzdesi imalat sanayiinde oldukça yüksektir. ✓ İstihdam konusunda yabancı sermayeli kuruluşların sağladığı imkânlar Türkiye'deki mevcut potansiyeli bir yandan üretime kazandırarak, diğer yandan işsizliği azaltıcı fonksiyon oynuyarak Türk ekonomik hayatına katkıda bulunmaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre 1984'te çalışan sayısı bir önceki yıla göre yerli firmalarda %7 azalma gösterirken, yabancı sermayeli kuruluşlarda %31,3 oranında artmıştır. Diğer taraftan yabancı sermayeli kuruluşlar kendi personeline satın alma gücündeki azalışı telafi edecek şekilde ücret artışı sağlamaktadır. Personel başına yapılan ücret ödemeleri de yabancı sermayeli kuruluşlarda sanayi ortalamasından yaklaşık %75 daha yüksek olmuştur¹³⁸.

---

¹³⁷ Karluk, Türkiye..., s. 331

¹³⁸ Hasanbeşoğlu, a.g.e., s. 144.

Yabancı sermayenin Türkiye'deki sektörel dağılım incelendiğinde hizmetler sektörüne yapılan yatırımların oranı yıllar itibariyle her geçen gün arttığı görülür(bkz grafik 9). Hizmetler sektörü yoğun emek kullanımı gerektirdiği düşünülürse yabancı yatırımların istihdam genişletmesinde yarattığı etki küçümsenemez.

Hazine Müsteşarlığı'ndan yatırım için izin belgesi alan Japon otomotiv devi Mazda, yılda 100 bin otomobil üreteceği fabrikanın yeri için Bursa'da karar kıldı. Mazda yetkilileri fabrika yeri konusunda açıklama yapmaktan kaçınmalarına rağmen, fabrikanın Bursa'da, Mustafakemalpaşa Organize Sanayi Bölgesi'nde kurulması bekleniyor. Mazda'nın kuracağı fabrika için tahsis etmek istediklerini, bununla ilgili bir dosyayı firmaya ulaştırdıklarını, ancak kesin bir yanıt alamadıklarını söyledi.

Hazine Müsteşarlığı'ndan 300 milyon dolar tutarında yabancı sermaye teşvikli yatırım için izin belgesi alan Mazda'nın, yılda 100 bin araç üretim kapasitesine sahip, 2 bin 500 işçinin çalışacağı fabrikayı 1997'de üretime sokması bekleniyor. Fabrikada, ilk etapta, yerli katkı oranı yüzde 35-40 olan "Mazda 323" model otomobillerin üretimi planlanıyor. Mazda yatırımı gerçekleşirse, Bursa'da Tofaş ve Oyak Renault'dan sonra üçüncü otomobil fabrikası kurulmuş olacak. Diğer otomobil fabrikaları Opel İzmir Torbalı'yı, Sabancı-Toyota ortaklığı ile kurulan Toyotasa ise Adapazarı'nı tercih ettiler. Assan ile ortaklığa gidecek olan Hyundai'nin ise Gebze civarlarında fabrika kurması bekleniyor¹³⁹.

Türkiye'de yüksek enflasyon karşısında tutunamayan işçi ücretleri son bir yılda büyük gerileme gösterdi. İmalat sanayiinde ücretler ile ilgili yapılan araştırma sonuçlarına göre, yüksek enflasyon karşısında ücretler Eylül 93 - Eylül 94 arasında TL cinsinden yüzde 62'lik, dolar cinsinden de yüzde 52'lik değer kaybına uğramıştır. DİE verilerinden yararlanılarak gerçekleştirilen araştırmaya göre; İmalat sanayiinde ücretler 1 yıl içinde yüzde 52 geriledi. Eylül 93'te Türkiye imalat sanayisinde 1 işçiye saat başına 32 bin 900 TL, ya da o günlük kurla 2.77 \$ ödenirken bu rakam Eylül 94'te 1.44 \$'a tekabül eden 49 bin 100 TL oldu.

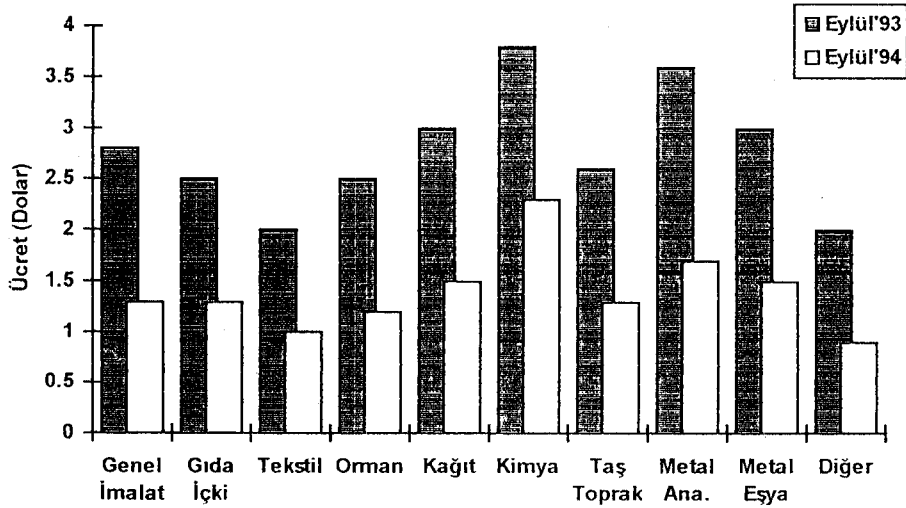
Sanayide saat ücretinin 1.4 dolara kadar düşmesi, Türkiye'nin yabancı yatırımcılar açısından cazibesini de artırdı. 1994'de saat ücreti Almanya'da 25 \$, Japonya'da 19 \$,

¹³⁹ Yüksel Mermer, "Mazda, Bursa'da Fabrika Kuracak," *Yeni Yüzyıl* 18 Mayıs 1995, s. 4.

ABD'de 16 \$, G.Kore'de 5 \$, Brezilya'da 2.7 \$, Meksika'da 2.4 \$, Polonya'da 1.4 \$, Macaristan'da 1.2 \$, Çin ve Hindistan'da 0.5 dolardı.

Ücretlerdeki reel gerileme, "Bu durum yabancı sermaye yatırımlarını cezbeder mi?" sorusunu da gündeme getiriyor. Emek maliyeti, yatırım yeri seçiminde önemli bir etken ancak, tek başına belirleyici değil. Nitekim 1977-1987 döneminde yapılan bir araştırmaya göre, Türkiye'nin AB'nin yeni üyeleri İspanya, Portekiz, Yunanistan ve uzakdoğu ülkesi G.Kore'deki ücretlerle ve emek verimliliği esasına göre kıyaslandığında, ucuz emeğin tamamen belirleyici olmadığı ortaya çıkıyor. Söz konusu dönemde dört ülkenin hepsinde dolar cinsinden ücretler yüzde 28 ile yüzde 174 arasında artarken Türkiye'de yüzde 20-30 arası gerileme oldu.

Ancak, emek verimliliği açısından bakıldığında Türkiye sanayinde kişi başına katma değer 1977'den 1987'ye aynı kalırken G.Kore'de yüzde 55, İspanya'da yüzde 84, Portekiz'de yüzde 13 arttı. Türkiye, söz konusu dönemde üretkenlikten sınıfta kalırken bu açığını düşük ücretle telafi etmeye çalıştı ama bu durum çok uzun sürmedi 1988'den itibaren ücretler tekrar yükselmeye başladı ve bu yeniden yükseliş 1993'e kadar sürdü. 1994, yeni bir ücret döneminin başlangıcı oldu. Bunun ne kadar uzun ömürlü olacağı ise tartışmalıdır.

Grafik 11: Türkiye'de Sanayide Saat Ücretleri (Eylül 93-94)

Kaynak: Ekonomik Forum 15 Mayıs 1995

1980'li yıllarda Türkiye'de sanayide verimlilik, ücretin daha yüksek olduğu ülkelerin gerisindeydi. Ancak yabancı sermaye yatırım yeri seçerken düşük ücrete değil, verimliliğe bakmıştı. Örneğin, 1990'da IMF verilerine göre, portföy yatırımı ve doğrudan yatırım olarak Türkiye'ye giren yabancı sermaye 1.2 milyar dolar görünürken İspanya'ya giren yabancı sermaye 16.3 milyar dolara ulaşmış, Portekize giden yabancı sermaye 2.7 milyar dolar olmuştu¹⁴⁰.

5. DIŞ DENGE ÜZERİNE ETKİLERİ

Dışardan ithal edilen mallara milyarlarca dolar ödenmesi ve hergeçen gün bu mallara yenilerinin eklenmesi Türkiye'den dışarıya çıkış gibi büyüyen bir döviz transferine yol açmaktadır. Bunun neticesinde "onlar üretsin biz alalım " politikası bir dar boğaza girmektedir. Çünkü üretim faaliyetlerindeki yeterlik ve yabancı ülke standartlarıyla rekabet edemememiz Türkiye'ye döviz girişinin artırılması da bir anlamda döviz transferini azaltmakla giderilebilir. Türkiye'ye döviz girişinin artırılması da bir anlamda döviz transferini azaltıp, yurt içi üretim ve ihracatın teşvik edilmesine bağlıdır. Döviz transferini nasıl azaltabiliriz?

Türkiye'ye giren yabancı sermaye miktarını artırarak, böylece hem Türkiye'de faaliyet göstermeye başlayan yabancı firmaların ürünlerini almak için yurt dışına döviz ödemekten vazgeçilecek hem de bu yabancı firmalardan vergi alınabilecek. Bir taraftan döviz ödemelerimiz azalırken, diğer taraftan vergi kazancımız artacak ve iki yönlü kazanç söz konusu olacaktır.

Yabancı firmaların izlediği yol ise öncelikle gidecekleri ülkedeki potansiyelin var olup olmadığını veya potansiyel yaratma imkânlarının ne ölçüde olduğunu araştırmaktır. Özellikle son yıllarda inşaat bayındırlık alanında yabancı firmalarla ortaklaşa bir atılıma giren Türkiye yatırımcıların teklifler yapmak üzere sık sık ziyaret ettiği bir ülke haline gelmiştir. Türkiye'nin dışa açılması ve dışardan gelen teknolojiyi kabul etmesinin yabancı firmaların etkinliklerini arttırdığı bir gerçektir. Dışa açılma politikasını hızla sürdüren

---

¹⁴⁰ Mustafa Sönmez, a.g.e., s. 7.

Türkiye, yabancı sermaye yoluyla döviz transferini durdurmaya, diğer yandan çağın teknolojisini kullanmak yoluyla ihracatı arttırmaya mecburdur¹⁴¹.

Gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunlarından biri de "Dış Ticaret Açığı" dır. Özellikle, Türkiye gibi ileri teknolojiye, zengin petrol ve enerji, hammadde, aramaları ithal etmek zorunda olan ülkelerin dış ticaret açıkları bu ülkeleri dışarıdan kaynak almaya mahkum etmektedir. Dış ticaret açıklarının kapatılmasında da yabancı sermaye yatırımları gelişmekte olan ülkelere yardımcı olabilmektedir. Türkiye'ye yatırımcı ülkeler tarafından yapılan yatırımlar 1975 yılında dış ticaret açığının %5'ini ve cari işlemler açığının %0,9 unu karşılarken 1981 yılında sırasıyla %8 ve %16.5'ini, 1986 yılında da sırasıyla %11,8 ve %23.8'ini karşılamaktadır. Bu demektir ki, Türkiye'ye yapılan yabancı yatırımlar 1986 yılında, cari işlemler açığının dörtte birini ve dış ticaret açığının onda birinden fazlasını karşılayacak düzeye ulaşmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin ödemeler dengesi açıkları ile tasarruf yatırım açıklarını kapatmak için başvurdukları bir yol da dış borçlanmaya gitmektir. Dış borç almanın bir alternatifi yabancı yatırımları ülkeye çekmektir. Yabancı yatırımların dış borç almaya karşı, önemli bir avantajı, dış borçta ana para ve faiz borçlarını ödeyememeye karşı borçlanan ülkenin bir risk altına girmesine rağmen, yabancı yatırımda bu riskin yatırımcıya ait olmasıdır.

Türkiye'nin 1980 yılları öncesinde yabancı sermaye yatırımlarını topraklarına yeterince çekememesi, onun büyük borç yükü altına girmesine neden olmuştur. 1965 yılında dövizle ödenecek borç tutarı 985.6 Milyon \$ olan Türkiye, 1987 yılı sonunda 40.895 \$'lık dış borç yükü ile karşı karşıya kalmıştır. Yabancı sermaye yatırımları Türkiye'nin dış borçlarının ortalama yıllık %1.5'ünü karşılamaktadır¹⁴².

Gelişmekte olan ülkelerin bugün karşı karşıya buldukları borç krizi üç temel soruna dayanmaktadır. Birinci sorun mali niteliklidir. Borçlu ülkelerin dış borçlarının büyük bir kısmının kamuya ait olması sebebiyle hükümetler bu borçları ödeyebilmek için dört yola başvurumaktadırlar: Yatırım, eğitim ve diğer kamu harcamalarını kısımaya

¹⁴¹ Hasanbeşoğlu, a.g.e., s. 147.

¹⁴² Tuncay Öztürk, **Türkiye'de ve Dünyada Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED, Ya. No.33, İstanbul, 1988, s.185-186.

çalışmakta, yüksek vergi almaya çalışmakta, yeni hazine bonoları ihraç etmekte ve enflasyonist bir politika izlemektedirler. Böylece, ekonomide mevcut olan kaynaklar, özel sektörden kamuya transfer edilmektedir. Dış borç ödemelerinde karşılaşılan ikinci önemli sorun dövizle ilişkindir. Ekonomide yapılan tasarrufların dövizle çevrilmesi büyük ölçüde ithal ikâmesi veya ihracatın arttırılması ile mümkün olmaktadır. Fakat gelişmekte olan ülkelerin hepsinin aynı zamanda ihracatlarını arttırmaya çalışmaları, dünya ekonomisinde bir arz fazlalığına yol açabilir ve bu malların fiyatlarının düşmesine sebep olarak dış ticaret hadlerinin kötüleşmesi sonucunu doğurabilir.

Borç krizinin üçüncü boyutu daha çok kredi veren ülkeler ile ilgilidir. Alacaklı ülkeler, pazarlarını geliştirmekte olan ülkelerin ürünlerine açmalı ve ekonomilerini iç baskıları bahane ederek bu ülkelere karşı korumamalıdır. Gelişmiş ülkeler açısından bilinmesi gereken gerçek, korunan pazarlar ile muntazam borç ödemelerinin hiç bir zaman aynı zaman da gerçekleşemeyeceğidir. Sanayileşmiş ülkeler, hem kendi pazarlarını bu ülkelerin mallarına açmalı ve hem de talebi genişletici tedbirleri birlikte almalıdırlar. Borçlu ülkeler ancak bir şeyler satarak borçlarını ödeyecekleri için, sanayileşmiş ve gelişmiş ülkeler serbest ticareti kısıtlayıcı tedbirlere daha fazla başvurmamalıdır¹⁴³.

5.1. İhracata Etkileri

Gelişmekte olan ülkelerin en büyük ekonomik sorunlarından biri de "Dış Ticaret Açığı" dır. Özellikle, Türkiye gibi ileri teknolojiye, zengin petrol ve maden yataklarına sahip olmayan, enerji, hammadde, aramaları ithal etmek zorunda olan ülkelerin dış ticaret açıkları bu ülkeleri dışarıdan kaynak almaya mahkum etmektedir. Dış ticaret açıklarının kapatılmasında da yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkelere yardımcı olabilmektedir. Türkiye'ye yatırımcı ülkeler tarafından yapılan yatırımlar dış ticaret açığının %5'ini ve cari işlemler açığının %0,9'unu karşılarken 1981 yılında sırasıyla %8 ve %16,5'ini, 1986 yılında da sırasıyla %11,8 ve %23,8'ini karşılamaktadır.

---

¹⁴³ S. Rıdvan Karluk, "Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Yükünün Hafifletilmesinde Yabancı Sermaye yatırımlarının Önemi ve Bu Konuda Uygulanan Yeni Politikalar," *İstanbul Sanayi Odası Dergisi*, 15 Aralık 1988, Yıl.23 Sayı.274. s. 47.

Türkiye'de Cumhuriyet döneminde dış ticaret, 1930-1946 döneminde 1938 yılı dışında devamlı fazla vermiştir. Bunda, o dönemde izlenen, döviz kuru, ihracat ve ithalat rejim ve politikalarının çok önemli rolü vardır. Dış ticaret dengesi, ilk defa 1974 yılında 2.2 milyar dolar açık vererek milyar sınırını aşmış ve daha sonraki yıllarda bu milyarlı açıklar, hızla büyüyerek devam etmiştir. Türkiye'de dış ticaret dengesindeki açık 1980'deki 5 milyar dolar seviyesinden 1988'de 2.6 milyar dolara gerilemiş, fakat bu yıldan sonra ithalatta görülen patlama sonucunda açık hızla artarak 1990 yılında rekor seviyeye ulaşmıştır (9.3 milyar dolar).

Dış ticaretin fazla verdiği yıllarda ihracatın ithalatı karşılama oranı da, devamlı yüzde yüzün üzerinde gerçekleşmiştir. Bu oran 1946'dan başlayarak 1980 yılına kadar azalarak devam etmiştir. 1981'den sonra ihracattaki hızlı artışa paralel olarak oran 1988'e kadar yükselmiş, daha sonra ihracatın genişlemesi sebebiyle oran yeniden düşmeye başlamıştır.

Cumhuriyet döneminde dış ticaret hacmi, ilk defa 1962 yılında 1 milyar dolara ulaşmış, 12 yıl sonra ise 10 milyar dolar olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan 39 yıl sonra 137 milyon dolardan 1 milyar dolarlık dış ticaret hacmine ulaşabilen Türkiye ekonomisinde bu hacim, 30 yıl sonra 1992'de 37 kat artarak 37.7 milyar dolara çıkmıştır.

Türkiye'de geçerli dış ticaret rejiminin serbestleştirilme süreci kapsamında ihracat da kısıtlayıcı kurallardan arındırılmaktadır. İhracatla ilgili kurallar her yıl gözden geçirilerek yayınlanır. Önceden onay veya lisans almayı gerektiren ihraç mallarının listesi de devamlı olarak gözden geçirilir ve değişiklikler yapılır. Bu listedeki malların sayısı son yıllarda gittikçe azalmıştır. Onay veya kayıt gerektiren ihraç mallarının fiyatları Ticaret Bakanlığınca kontrol edilir. Bunun sebebi ihraç mallarının dünya piyasalarında rekabet edebilecek fiyatlarla satılmasını sağlamaktır. Gerekli görüldüğü takdirde Ticaret Bakanlığı yol gösterici veya asgari fiyatlar koyabilir. İhracatı teşvik amacıyla bazı tedbirler öngörülmüştür. Bu tedbirlerden hem yerli hem yabancı yatırımcılar yararlanabilir.

Bu kapsamlı mevzuat değişikliklerinin etkisi kısa zaman da görülmüştür. Yetmişli yılların sonlarında daha önce değindiğimiz sebeplerden ötürü Türkiye'deki faaliyetlerini kısıtlamayı veya tamamen durdurmayı düşünen yabancı yatırımcılar karar değiştirmekle

kalmamış, Türkiye'de yatırım yapmak isteyen yabancıların sayısında bariz bir artış olmuştur. Bu artışta üretime yansımıştır¹⁴⁴. Yabancı sermayeli kuruluşlar, bir çok yeni mamulün üretim teknolojisini beraberinde getirirler. Değişik konulardaki üretim farklılığı ve kendi içindeki çeşitliliği bir ekonomi için büyük imkânlar sağlar.

Karşı görüşte olanlar ise, bu üretim çeşitliliğinin ülke ekonomisi için "israf" olacağını savunurlar. Bunlara göre yabancı sermayeli kuruluşlar üretim çeşitliliğine ülke yararı düşüncesi ile değil "oligopolist" rekabetin bir gereği olarak giderler. Bu gelişmekte olan ekonomilere pahalı bir fatura yükler. Genellikle bu üretim çeşitliliğinden üst gelir grupları yararlandığından gelir grupları arasındaki farkın açılması sosyal sorunları artırır¹⁴⁵.

Türkiye'nin ilk 100 büyük firmasının 28 adedi ve ilk 500 büyük firmasının 90 adedi yabancı sermayelidir, 500 büyük kuruluşca 1991 yılında yaratılan katma değerın %19'u, sağlanan üretimden satış hasılatının %24'ü ve yapılan ihracatın %23'ü yabancı sermayeli kuruluşlara aittir¹⁴⁶. Bu rakamlar yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'nin dış ticareti ve dengesi üzerindeki etkisinin büyüklüğünü ortaya koymaktadır.

Mazda yatırımını gerçekleştirdikten sonra yalnız başına üretiminin yüzde 50'sini ihraç taahhütü ile gelirken yılda 500 milyon dolar civarında ihracat yapacağı da edinilen bilgiler arasında¹⁴⁷.

Diğer taraftan Türkiye'nin dış borçları giderek artış göstermektedir. Türkiye yüzyıl sonra ikinci bir borç krizinin ağır koşullarını yaşıyor. Osmanlı'nın mali iflasını belgeleyen 1881 Muharrem Kararnamesi'nin üzerinden bir yüzyıl sonra başlayan borçlanma süreci giderek derinleşiyor. 1994'ün ilk altı aylık periyodu itibariyle, dış borç stoku 66.5 milyar dolar düzeyinde bulunuyor. Bu büyüklük Türkiye'yi dünyanın en borçlu 5-6 ülkesi arasına sokuyor. Bu durum ne kadar ürkütücü ise de bundan da önemli olanı dış borç stokunun yıldan yıla çok hızlı büyüme göstermesi. Nitekim 1980 başında dış borçların toplamı 16.2 milyar dolar düzeyinde iken, bu rakam yaklaşık 15 yıl içerisinde 4.5'e katlanmış durumda. Dış borçlardaki artış oranı özellikle 1980'li yılların ortalarından itibaren çok yüksek

---

¹⁴⁴ Baban, a.g.e., s. 34.

¹⁴⁵ Güngör Uras, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul, 1979, s. 54.

¹⁴⁶ Karluk, *Türkiye...*, s. 333

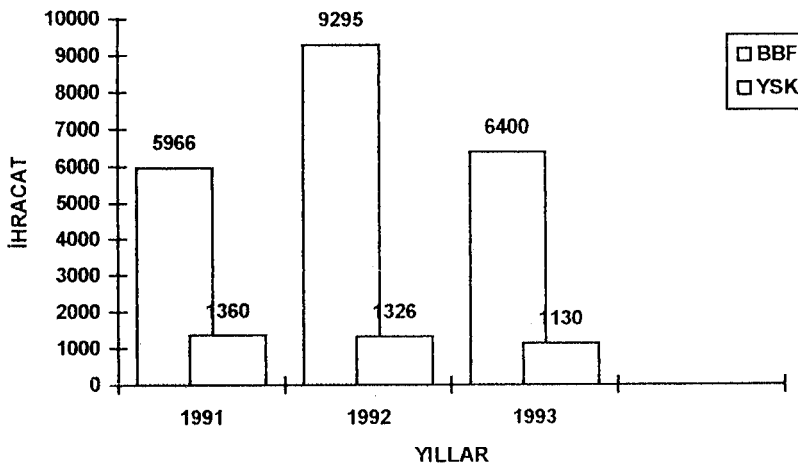
¹⁴⁷ "Mazda'dan 250 Milyon Dolarlık "Dev" Yatırım," *Dünya*, 14 Mart 1995, s. 1.

Tablo:15 500 BBF ile YSK'lı Firmaların 1993 Göstergeleri (Milyon TL)

ÜRETİMDEN SATIŞLAR:	YILLAR	BBF	YSK
	1991:	213.756.022	52.034.078
	1992:	382.142.200	63.549.581
	1993:	688.721.867	130.486.095
SATIŞ HASILATI:			
	1991:	261.434.981	68.724.224
	1992:	468.041.012	83.159.467
	1993:	850.495.798	179.859.887
BİLANÇO KARI:			
	1991:	(-5.930.805)	4.029.219
	1992:	957.896	5.617.127
	1993:	18.663.182	19.044.578
İHRACAT:			
	1991:	\$ 5.966.794	\$ 1.360.036
		TL 25.804.290	TL 6.484.748
	1992:	\$ 9.295.253	\$ 1.326.324
		TL 44.436.601	TL 9.700.709
	1993:	\$ 6.400.937	\$ 1.130.300
		TL 74.555.828	TL 13.255.382

Kaynak: Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Ekim 1994

Verilen değerleri bir grafiğe aktarırsak BBF'nın ve YSK'un yapmış oldukları ihracat miktarları daha kolay karşılaştırılabilir. Türkiye'nin ilk 100 büyük firmasının 28 adedi yabancı sermayelidir. Bu nedenle üretilen ürünlerin ve yapılan dış ticaretin dünya rekabetine uyum sağlaması kolaydır. Diğer taraftan yeni teknoloji elde edilmesi bu firmalar tarafından daha kolay olmaktadır.

Grafik 12: BBF ve YSK 1991-1993 Yılları Arasında Yapmış Oldukları İhracat Miktarlarının Karşılaştırılması (1000 \$)

BBF içinde yer alan YSK'ların ihracata katkıları 1991 yılına göre az da olsa bir düşüş göstermiştir. BBF içinde sayılan bu YSK'lar BBF ihracatının beşte birini gerçekleştirmiştir.

6. VERİMLİLİK ve REKABET GÜCÜ ÜZERİNE ETKİLERİ

Türkiye'nin üretim konusunda verimlilik artırma çalışmalarına Yabancı Sermayeli Kurumların katkısı büyük olmuştur. Yapılan araştırmalar Yabancı Sermayeli Kurumlarda sanayi ortalamasına kıyasla verimliliğin çok yüksek olduğunu göstermiştir.

Bu verimliliğin kaynağı Yabancı Sermayeli Kurumların sahip oldukları teknolojik üstünlük ve yeni yönetim tekniklerini en iyi şekilde kullanabilmelerinde yatmaktadır. Tekelleşme sürecinde olan batılı teknoloji sahibi firmalar, Türkiye'ye ellerindeki teknolojiyi transfer etmekten kaçınmaktadırlar. Bu tarihte görülmüş bir olgudur. Buna karşılık Türkiye eski Sovyetler Birliği'nden transfer edilen teknoloji ile bazı konularda bu çemberi kırmayı başarabilmiştir. İki ülke arasında 1967 yılında sanayi tesislerinin inşaatı için tesisat, malzeme ve hizmet sağlanmasını öngören anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalardan en önemlisi "İzmir Aliğa Rafineri "sidir. Yine aynı anlaşma uyarınca V/O Neftechimpromexport Firması Türkiye'de Soda Sanayi A.Ş.'nin Mersin Kromsan Tesisleri ile Etibank Bandırma Sülfirik Asit ve Hidrojen Peroksit tesislerinin kurulmasından teknoloji ve makina donatımı sağlamıştır. Böylece doğal kaynaklar yönünden zengin imkânlarla sahip Türkiye zaman kaybetmeden bu kaynaklardan yararlanmayı başarmıştır.

Kalkınmakta olan ülkeler arasında yer alan Türkiye'nin yabancı teknoloji ile sahip olduğu doğal kaynakları bir an önce üretime kazandırması ve en verimli şekilde üretim artışı sağlanmalıdır. Aksi takdirde bu kaynakların bir taraftan atıl kalması, diğer taraftan kaynak ihtiyacının döviz transferi yoluyla giderilmeye çalışılması Türkiye'nin kalkınmasını engelleyecektir. Türkiye'nin dış borçlanma yoluyla teknolojisini getirmeye dönük çalışmalarının titizlikle yürütülmesi gerekir. Çünkü bilindiği gibi teknoloji çok büyük yatırımlar gerektirir ve geri getirisi uzun vadeli bir karlılığa dayanır.

Yabancı Sermaye Türkiye'de Yönetim Tekniklerindeki getirmiştir. Şayet Türkiye Yabancı firmaların getirdiği yönetim tekniklerinden yararlanmasaydı gerek özel teşebbüs gerek iktisadî kamu teşebbüsleri bugün sahip oldukları yönetim anlayışına sahip olabilirler miydi? Elbetteki bugün Türkiye'de yönetim anlayışının gelişmesinde Yabancı sermayenin katkıları inkâr edilemez. Yabancı firmalar Türkiye'de faaliyet göstermeye başladıkları yıllarda, yönetim kademesindeki bazı yetersizlikleri eğitim, yurt dışından eleman sağlama, mevcut elemanları geliştirme gibi yollarla gidermeye çalışmışlar hatta yönetici sıfatına sahip olacak şahısları yurt dışına göndermişlerdir. Böylece yönetim olayına işletmenin faaliyetleri bütünü içinde bakmayı, yönetim başlıbaşına bir sorumluluk olduğu anlayışını yerleştirmiştir. Bu yönde ilk çalışmaları yine kendileri başlatan yabancı firmalar yöneticilik anlayışının en mükemmel örneklerini sunarak Türk yatırımcılarına ve firmalarına yol göstermişlerdir. Bugün Türk yatırımcıları aynı yolda yürümeye gayret göstermekte, yönetim tekniklerini ve uygulamaları alanında kendilerini geliştirmeye çalışmaktadır. yönetim becerisi kazanmanın elde edilen kârı günden güne arttırması yapılan çalışmaların boşa gitmediğinin bir ifadesidir.

Gelişmekte olan bir ülke için yönetim anlayışının bilinçli olarak ele alınması ve gereken önemin verilmesi şarttır. Bu konunun yatırımcılara aşılması yabancı sermayenin Türkiye'ye gelişi ve bu konudaki ilk çalışmaları kendisinin başlatmasıyla sağlanmıştır. Bir yandan teknoloji zamanla yarışırmasına gelişmekte, diğer yandan hızla değişen şartlara uymak için çabalayan bir insan topluluğu gündeme çıkmaktadır. Ayrıca mekanizasyon ve otomasyon çalışanları monotonlaştırmakta onların yaptıkları işden tatmin olmalarını günden güne azaltmaktadır. Ve tüm bunların yanında gerek çalışanlar gerekse teknoloji arasındaki koordinasyon ihtiyacı hissedilir biçimde artmaktadır. Teknolojisi günden güne gelişen Avrupa ülkeleri teknolojinin gelişmesi ile birlikte gündeme gelen ve Türkiye'nin yeni yeni içine girdiği sorunlarla yıllardır karşı karşıyadır.

Bunun yanısıra bu sorunlara da çözüm aramakta Türkiye'den çok evvel davranmış ve en kalıcı çözümlerden biri olarak yönetim anlayışının yaşanılan çağa ve sorunlarına elastik bir yapıda olması gerektiğini bulmuştur. Maddî kaynakların yanısıra yönetim anlayışını da beraberinde getiren yabancı sermaye Türkiye'ye yıllar boyunca kazandığı bir

çözümü sunmaktadır. Fakat unutmamalıdır ki yönetim teknikleri de sürekli bir gelişme kaydetmeye mecburdur. Çözüm de sürekli yeni çözümlere açılmalıdır. Türkiye bu konuda model olarak yabancı sermayeli yatırımları seçebilir. Bu yatırımcıları ve onların kazandığı tecrübeleri yakından görüp kavraması ise yabancı sermayeyi Türkiye'ye çekmekle mümkündür. Gerek işgören tatmini gerekse örgütsel etkinlik ve verim için buna mecburdur¹⁵⁰.

İstihdam yaratma yeteneği ve verimlilik artışı gibi göstergeler Yabancı Sermayeli Şirket'lerin ülke ekonomisine katkısını belirlemek açısından önem taşımaktadır.

Tablo:16 500 Büyük Sanayi Kuruluşu ve Yabancı Sermayeli Kuruluşların Ortalama Verimlilikleri

Yıllar	YSS		BBSK	
	VERİMLİLİK	İSTİHDAM	VERİMLİLİK	İSTİHDAM
1988	12.7	46089	6.6	701956
1989	21.3	51240	11.3	716293
1990	30.1	59996	17.8	703323

Kaynak: İTO, Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, 1989-1991'den yararlanarak hazırlanmıştır.

1989 yılında Beşyüz Büyük Sanayi Kuruluşunun ortalama istihdam yaratma hızı %2.86 iken, bu oran Yabancı Sermayeli Şirketler için %10.87'dir. Ortalama verimlilik 1989 yılında Yabancı Sermayeli Şirketler'de %21.3 iken Beşyüz Büyük Sanayi Kuruluşunda %11.3 olmaktadır¹⁵¹. Yabancı sermayeli şirketlerin yerli şirketlerden daha verimli üretimde buldukları görülmektedir.

Yabancı sermayenin Türkiye ekonomisinin rekabet gücüne katkısı tartışılmaz. Ekonomi hem yurt içinde hemde uluslararası pazarlarda rekabet gücünü arttırmaktadır. Toyata dışında yeni Japon otomotiv üreticilerinin Türkiye'de yatırımına izin verilmesi otomobilde uluslararası rekabet gücümüzü artırırken yurt içinde de tatlı bir rekabet havası yaratacaktır¹⁵².

¹⁵⁰ Hasanbeşoğlu, a.g.e., s. 146.

¹⁵¹ Erkal Fidan, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C.XI, Eskişehir, 1993, s.138.

¹⁵² "Kimseye Gelmesinler Demeyiz," **Milliyet**, 12 Mart 1995, s. 8.

Türkiye'de dar anlamda ulusal teknolojik yeteneği karakterize eden göstergeleri belirlemeye yönelik olarak yapılan en son çalışmalardan biri, DİE'nin 1990 Yılı Araştırma-Geliştirme Göstergeleri Çalışması Sonuçlarıdır. Bu çalışmadaki sonuçlar DİE'nin Mayıs 1991-Mayıs 1992 döneminde gerçekleştirilen ve Türkiye'deki tüm araştırma birimlerini ve personelini kapsayan anket sonuçları ile 1990 Kesin Hesap Kanunları, Detay Yatırım Programları, Bütçe Dökümleri ve Üniversite Faaliyet Raporlarından elde edilen bilgilere göre derlenmiştir.

Türkiye'de ulusal teknolojik yeteneği belirlemek için bu çalışmadan faydalanırken, diğer yeni sanayileşen ülkelerle bir karşılaştırma yapabilmek için de Lall'in çalışmasından yararlanılmıştır ve "Tablo 17" elde edilmiştir.

Tablo:17 Bazı Ülkelerde Ulusal Teknolojik Yetenek Göstergeleri (Bilim ve Teknoloji)

	Türkiye	G.Kore	Tayvan	H.Kong	Singapur	Hindistan	Brezilya	Meksika	Tayland
GSMH içinde Ar-ge'nin Payı (%)	0.03 (1990)	2.3 (1987)	1.1 (1986)	v.b	0.5 (1984)	0.9 (1984)	0.7 (1982)	0.6 (1984)	0.3 (1985)
GSMH'nin Olarak Verimli Sektörde Ar-Ge %'si (1990)	0.05	1.5	0.7	v.b	0.2	0.2	0.2	0.2	v.b
GSMH'nin Olarak Verimli Sektör Girişimcilerin Finanse Ettiği Ar-Ge %'si (1990)	0.06	1.9	0.6	v.b	0.2	0.1	0.1	0.02	0.04
Milyon Başına Çalışan adamı/Mühendis	680 (1990)	1283	1426	v.b	960	132	250	217	150
Tolam Bilim adamı/Mühendisler									
a. Toplamı(000)	1.086	361.5	v.b	145.5	38.3	1000-2000	1.362	565.6	20.3
b. Milyon Başına (Yıl)	17.803 (1994)	8.706 (1986)	v.b	26.459 (1986)	15.304 (1980)	1282-2564 (1985)	11.475 (1980)	10.475 (1970)	472 (1975)

Kaynak:Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Mayıs 1995

Doğu Asya ve Latin Amerika'daki yeni sanayileşen bazı ülkelerle Türkiye'nin bilim ve teknoloji göstergelerini şu şekilde yorumlamak mümkündür. GSMH içinde Ar-Ge

harcamalarının payına bakıldığında, bu oranını Türkiye'de % 0.3 iken G.Kore'de % 2.3, Tayvan'da % 1.1, Hindistan'da % 0.9, Brezilya'da % 0.7 ve Meksika'da % 0.6 olduğu görülmektedir. Bu oranlar, Türkiye'nin Ar-Ge'ye ayırdığı kaynağın ne kadar yetersiz olduğunu vurgulamak açısından çok önemlidir. Kaldı ki sanayileşmiş kapitalist ülkelerde bu oran daha da yüksektir. Örneğin Japonya'da % 4'e yakındır.

Verimli sektörde yapılan Ar-Ge'nin GSMH içindeki payına bakıldığında bu oran Türkiye'de % 0.05 iken G.Kore'de % 1.5, Tayvan'da % 0.7, Hindistan, Brezilya, Meksika ve Singapur'da % 0.2 civarındadır. Bu oranda da Türkiye yeni sanayileşen ülkeler gerisinde kalmaktadır. Bu oranın düşüklüğü aynı zamanda Türkiye'deki verimli sektörün (özel zektörün) Ar-Ge'ye verdiği önemi de açıkça göstermektedir. Verimli sektör girişimcileri tarafından finanse edilen Ar-Ge harcamalarının GSMH içindeki payına bakıldığında da oranlarda önemli bir farklılaşma gözükmemektedir. Bu oran Türkiye için % 0.06 iken G.Kore'de % 1.9, Tayvan'da % 0.02 düzeyindedir.

Milyon nüfus başına Ar-Ge'de çalışan bilim adamı/mühendis sayısına bakıldığında, Türkiye için bu rakamın 680 iken G.Kore'de 1.283, Tayvan'da 1.426, Singapur'da 960, Brezilya'da ise 250 civarında olduğu görülmektedir. Bu gösterge açısından bakıldığında, Türkiye'nin Hindistan, Brezilya, Meksika ve Tayland'dan daha yüksek bir düzeyde olduğunu söylemek mümkündür.

Toplam bilim adamı ve mühendis sayısına bakıldığında, 1994 yılı itibariyle Türkiye'de bu rakamın 1 milyonun üzerinde ve milyon nüfus başına düşen mühendis/bilim adamı sayısının 17.803 olduğu belirlenmiştir. Bu rakamlar H.Kong'da 145.5 bin/26.459, Singapur'da 88.3 bin/15.304, Brezilya'da 1.362 bin/11.475, G.Kore'de 361 bin/8.706 ve Hindistan'da 1.000-2000 bin/1.282 olarak belirlenmektedir. Türkiye'nin, mühendis/bilim adamı sayısı ve milyon nüfus başına düşen bilim adamı sayısı diğer ülkelerin üzerinde olmasına rağmen, üçüncü dünya ülkelerini teknolojik olarak kategorize eden bir çalışmada, daha alt bir kategoriyi temsil eden ikinci kategoride olduğu görülmektedir¹⁵³.

Türkiye'nin Ar-Ge ve Teknoloji Üretimi için avantajlarını şu şekilde sıralayabiliriz.

-Çağı yakalama isteği

---

¹⁵³ Alkan Soyak, "Teknolojik Gelişme ve İnsan Faktörü," *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Yıl:32 Mayıs 1995, s. 52.

- Doğal gelişim süreci ve teknolojik bilgi birikiminin artması
- Değişen tüketim kalıpları ve talep yapısı
- Ulusal ve uluslararası boyutlarda rekabetin artması
- Yeniliklere açık olarak eğitilebilecek genç nüfus yapısı
- Çağdaş bir telekomünikasyon alt yapısının varlığı¹⁵⁴.

Bugüne kadar teknoloji geliştirme ihtiyacı duymadan, teknoloji transferi ve dış ortaklı yatırımla yetinen ve ucuz işçilikten de yararlanarak ihracatını geliştiren Türk sanayiinin, yakın gelecekte bu olanağını yitirme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu bildiriliyor.

7. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu tarafından hazırlanan "Bilim ve Teknoloji" konulu raporda Türk sanayiinin önündeki temel sorunun, yeniliğe dayalı rekabet gücünü kazanmak olduğu vurgulandı. Bu rekabet gücüne uluslararası niteliği araştırma ve geliştirmeye (AR-GE) dayalı ulusal üretimin vereceğinin açıklandığı raporda, niteliği ne olursa olsun, araştırmanın özel olarak özendirilmesi gereken bir faaliyet olduğuna değinildi.

Raporda, devletin üniversite ve endüstrilere olan araştırma desteği düzeyinin ciddi bir sanayileşme programının gerektirdiği düzeyin çok altında kaldığı bildirilerek, bu durumun temel araştırma yanında, endüstriyel araştırma için de büyük risk yarattığı açıklandı. Destek düzeyinin yüksek tutulmasının zorunlu görüldüğu raporda üniversitelerimizin sanayiinin ihtiyacı olan insan gücünü eğitebileceği kaydedildi. "Yaparak Öğrenme" ve özümseven teknolojiyi "yeniden üretmek" için başlangıç koşullarının Türkiye'de bulunduğuna da değinilen raporda ulusal AR-GE düzeyimizin geri kalma nedenleri şöyle sıralanıyor:

- i. Kamu sektöründe yatırım yetersizliği ve var olan AR-GE birimlerinin aslı görevlerinden uzaklaşmaları.
- ii. Özel sektörün teknoloji transferi ile sınırlı ve daha çok iç pazara yönelik üretimle yetinmesi.

---

¹⁵⁴ "Ar-Ge Olmayınca Teknoloji Üretilmiyor," *Dünya*, 27 Aralık 1995, s. 14.

iii. Üniversitelerin temel araştırma ile sınırlı kalmış kapasitesini bunun dışında geliştirmek için destek ve motivasyona sahip olmaması.

Raporda açıklanan ve ulusal AR-GE düzeyinin gerii kalmasına neden olan faktörlerin uzun zamandan beri var olduğu ve bunlara değişen koşullar doğrultusunda yenilerinin eklendiği belirtilerek, AR-GE konusunda yapılması gereken çalışmalar şöyle açıklanıyor:

-Temel araştırma (yeni buluşlar); sonuçlarının uzun vadeye yayılması kârlılığın belirsiz olması ve uzmanların üniversitede yoğunlaşması nedeniyle devlet desteğinde üniversitelerde ve enstitülerde yapılacak.

-Uygulamalı araştırma (yeni proses ve ürünler) sanayiiden gelmeye başlayan talep nedeniyle, ağırlık olarak "üniversite-sanayi" işbirliği ile sürdürülecektir. Bu alanda güçlenmek için yoğun ve değişik devlet desteği ve teşviki söz konusu olacak.

-Geliştirme (proses ve ürün iyileştirmesi); şimdilik sanayiinin sorumluluğuna bırakılarak destek verilecek.

-Veri tabanı oluşturması için yapılacak çalışmalar, kamu kuruluşlarına bırakılacak¹⁵⁵.

Ülke ekonomisinin güçlenmesi, sosyal ve iktisadî refahın sağlanması, bölgelerarası dengesizliğin giderilmesi, ülkenin huzurlu ve itibarlı bir ülke haline gelmesi, millî paranın uluslararası değere sahip olması, işsizlik, enflasyon, devalüasyon, deflasyon vs. gibi ekonomik krizlerden uzak kalması gibi çeşitli ekonomik dar boğazlardan kurtulmasının temeli, ülke yatırımlarını süratle çoğaltmaya, verimliliğini arttırmaya, sonuç olarak da öz finansman kaynaklarını tüm ülke yatırımları için yeterli hale getirmeye dayanmaktadır¹⁵⁶.

¹⁵⁵ "Sanayi, Rekabet Gücünü AR-GE ile Kazanabilir," *Dünya*, 2 Ocak 1995, s. 2.

¹⁵⁶ Esat Çelebi, "Türkiye'de Verimliliği ve Yatırımları Arttırma Zorunluluğu," *Dünya*, 2 Aralık 1995, s. 6.

SONUÇ

Günümüzde dünya ekonomisinde ülkeler arası yıllık 204 milyar dolar yabancı sermaye yatırımları akımı gerçekleşmektedir. Yabancı yatırımlara karşı olan bir çok devlet bugün ülkelere yabancı sermayeyi çekebilmek için büyük çaba harcamaktadırlar. Bu yeni oluşum yabancı sermaye yatırımlarından küçük bir pay alan Türkiye'yi de etkilemektedir.

Yeterli sermaye birikimini sağlayamayan az gelişmiş ülkeler çözümü dış borçlarda veya yabancı yatırımlarda aramaktadır. Dış borç faiz ödemeleri bu ülkelere belli bir aşama sonrası aşırı yük getirmektedir. Ayrıca alınan kredilerin etkin şekilde kullanılmaması durumunda ise daha kötü sonuçlar doğmaktadır. Üretime yönlendirilemeyen kaynaklar işsizliği azaltamamakta ve mal arzı darlığı yaratarak enflasyon gibi ekonomik sorunlar doğurmaktadır. Yabancı sermaye yatırımları borçlanma gereğini azaltırken ödemeler bilançosuna yaptığı olumlu katkılarda dış ticaret dengesini sağlayıcı etkiler yapar. Üretim kapasitesini artırır. İstihdam alanları yaratır. İşsizlik oranını aşağıya çeker. Yeni teknolojiyi ve yönetim becerisini ülke ekonomisine kazandırır.

Yabancı sermaye yatırımları etkin şekilde yönlendirilebilirse; üretim faktörlerinin verimli bir şekilde kullanılmasını sağlar. Böylece verimlilikteki artış ülkenin rekabet gücünü arttırdığı için, dış pazarlardan çok daha fazla pay alma imkanı yaratır. Yeni verimli sektörler yaratarak ihraç mallarında çeşitlenmeyi sağlar.

Bu olumlu etkilerin yanında yabancı sermayenin olumsuz etkileri de vardır. Yabancı sermaye yatırımları ihracatı arttıracak yönde teşvik edilemezse ödemeler bilançosunda beklenen olumlu katkı gerçekleşemez. Hatta yaptığı ithalatla ödemeler bilançosuna daha da yük getirebilir. İyi yönlendirilemeyen yabancı sermaye iç talebi düşünerek yatırımlarını bu çerçevede yapar ve yurt içinde tekel yada oligopol gibi eksik rekabet pazarlarını oluşturur.

Türkiye'de yaşanan temelinde kamu gelir-gider dengesizliğinin oluşturduğu ekonomik istikrarsızlık, belirsizlikleri arttırmaktadır. Her konuda, uzun vadede istikrar arayan yabancı sermaye için ekonomik belirsizlik bu ortamı zorlaştırmaktadır.

Türkiye'nin sahip olduğu ucuz işgücü avantajı da ortadan kalkmaktadır. Örneğin, Güney Kore'de imalat sanayiinde çalışılan saat başına işgücü maliyeti Türkiye'den dörtte bir oranında daha düşüktür. Bu fark Endonezya'da ve Çin'de onda bire kadar düşmektedir. Ayrıca çalışma saatleride bu ülkelerde Türkiye'den daha uzundur.

Türkiye'ye daha fazla miktarda yabancı sermaye yatırımları gelmelidir. Yabancı yatırımcıları Türkiye'ye çekebilmek için uzun dönemli istikrar sağlanmalı, ekonomik ve siyasal belirsizlik ortadan kaldırılmalıdır. Hızlı işleyen bürokrasi oluşturulmalıdır. Türkiye'nin pazar potansiyeli ve ülkenin coğrafi konumu gibi özellikleri daha ön plana çıkarılmalıdır.

Avrupa ile gümrük birliğine gitmekte olan bir ülkeyiz. Bir yanda zengin AB ve Orta-Doğu pazarlarına diğer yandan gelişme potansiyeli yüksek Doğu-Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu pazarlarına yakın olmamız Türkiye için yeni avantajlar yaratmıştır. Türkiye bu avantajını en iyi şekilde kullanmalıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AKMAN, Ayhan : **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, İstanbul YASED Yayınları, 1988.
- AKTIŞ, Muhammet : **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, İstanbul: YASED Yayınları, 1988.
- ALKİN, Erdoğan † : **Ulaslararası Ekonomik İlişkiler**. İstanbul: 1990.
- BABAN, Ayşe Semiha : **Türkiye'de Yabancı Sermaye**. Ankara: Makine Mühendisleri Odası, Sanayi Kongresi Bildirileri, 1987.
- BAŞBAKANLIK : **Yabancı Sermaye**, 1990.
- BAŞOL, Koray : **Türkiye Ekonomisi**. İzmir: 1992.
- BOZKURT, Ünal † : **Ekomide Yabancı Sermayenin Yeri ve Önemi**. İstanbul: YASED Yayınları, 1985.
- BOZKURT, Ünal : **Ekonomide Yabancı sermaye**. İstanbul: YASED Yayınları, 1984.
- BRAINARD, Harry G : **Dış Ticaret Teorileri**. Çev. Osman Tekok. Ankara: Ankara İktisadi ve İlimler Akademisi Yayınları, 1975.

CANEVİ, Yavuz

: "Yabancı Sermaye Rüzgarı Türkiye'den Yana Esiyor", Ekonomik Forum, Yıl:2, Sayı:5, 15 Mayıs 1995.

ÇELEBİ, Esat

: "Türkiye'de Verimliliği ve Yatırımları Arttırma Zorunluluğu", Dünya. 2 Aralık 1995.

DALAN, Necla

: "Sanayi, Rekabet Gücünü AR-GE ile Kazanabilir", Dünya. 2 Ocak 1995.

DEBRE, Sinan

: "Türkiye'nin Kredi Notunun Yükselmesi Gündemde Değil", Dünya. 20 Nisan 1995.

DEMİRCAN, Daim

: Türkiye'de Yabancı Sermaye. İstanbul: 1977.

DEVECİĞOLU, Tayfun

: "BBB'miz Bir Çıt Daha Düşerse", Milliyet. 13 Mayıs 1993.

ERİMEZ, Erkin

: Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler. İstanbul: YASED Yayınları, 1988.

ERTEN, Taylan

: "S & P'nin Falı", Dünya. 20 Nisan 1995.

FİDAN, Erkal

: "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları", Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi. C.XI, 1993.

GÜLEŞÇİ, Hasan

: "Yabancı Yatırımcıyı Cezbetmenin Yolları", Ekonomik Forum, Yıl:2, Sayı:5, 15 Mayıs 1995.

GÜNEY, Enver

: "Mazda'dan 250 Milyon Dolarlık "Dev" Yatırım", Dünya. 14 Mart 1995.

HACALOĞLU, Tuncay

: Yabancı Sermaye ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Uygulaması, Ankara: 1983.

HAN, Ergül

: Az Gelişmişlik ve Kalkınma Ekonomisi.

Kütahya: A.Ü.İktisadî ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, 1991.

HASANBEŞOĞLU, Banu

: Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler. İstanbul: YASED Yayınları, 1988.

HAZİNE ve DIŞ
TİCARET
MÜSTEŞARLIĞI

: "Yabancı Sermayeli Firma Sayısı "2900"e Ulaştı", Dünya. 12 Mayıs 1995. **"Yabancı sermaye, İzinleri %47 Arttı", Dünya.** 20 Mayıs 1995

IMF

: Foreign Private Investment in Developing Countries. Occasional Paper, No, 33, January, 1985.

IMF

: World Economic Outlook. Washington: A Survey by the Staff of the International Monetary Fund, 1995.

INGRAM, James C
and Robert M. Dunn

: International Economics. 3 rd ed. New York: 1993.

İLKİN, Akın

: Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi. İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, 1979.

İNAL, Fasih

: "Yabancı Sermaye Girişi Düşmekte", Dünya. 20 Aralık 1994.
: "İş Yaratmak 1.5 Kat Zamlandı", Dünya. 12 Mayıs 1995.

İ.T.O.

: "Yabancı Sermaye ve Özelleştirme Kanunlarında Değişiklik", İstanbul Ticaret Odası Gazetesi, 5 Mayıs 1995.

İYİBOZKURT, M. Erol

: **Uluslararası İktisat.** Bursa:Uludağ Üniversitesi Yayınları, 1992.

KARLUK, S. Rıdvan

: **Türkiye Ekonomisi.** Eskişehir: 1995.

KARLUK, S. Rıdvan

: **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları.** İstanbul: İ.T.O, Yayını, 1983.

KARLUK, S. Rıdvan

: **Uluslararası Ekonomi, Teori Sistem Kurumlar,** 2. b. Bilim Teknik Yayınevi,1987. #

KARLUK, S. Rıdvan

: **"Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Yükünün Hafifletmesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının Önemi ve Bu Konuda Uygulanan Yeni Politikalar", İstanbul Sanayi Odası. 15 Aralık 1988, Yıl.23 Sayı.274.**

KAYACAN, Hale

: **"Üç "B"yi Yan Yana Görürsek İşler Yoluna Girecek", Para. 23 Nisan 1995.**

KAZGAN, Gülten

: **"Dış Sermaye Spekülasyonu Tercih Ediyor", Ekonomik Forum, Yıl:2, Sayı:5, 15 Mayıs 1995.**

KEPENEK, Yakup, Nurhan Yentürk

: **Türkiye Ekonomisi.** İstanbul: Remzi Kitapevi, 1994.

KILINÇBAY, Ahmet

: **Türk Ekonomisi.** Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.

KINGLEBERGER, Charles P

: **Uluslararası İktisat.** Çev. Necdet Serin. Ankara: Doğan Yayınevi, 1970.

KOZLU, Cem

: **Türkiye Mücizesi için ... Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri.** Ankara: Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, 1994.

KUTLU, Erol

: **Dünya Ekonomisi.** Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1995.

SOYAK, Alkan

: "Teknolojik Gelişme ve İnsan Faktörü",
Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Mayıs
1995.

SATIROĞLU, Kadir D

: Çok Uluslu Şirketler. Ankara: Ankara
Üniversitesi, S.B.F Yayını, 1984.

TEKİN, Suat

: Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye
Yatırımları ve Beklentiler. İstanbul: YASED,
Yayımları, 1988.

TERLİKSİZ, Levent

: Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye
Yatırımları ve Beklentiler. İstanbul: YASED
Yayımları, 1988.

T.O.B.B.

: İktisadî Rapor, Ankara, 1988.

TOPRAK, Vamık

: Milletlerarası İktisat. Ankara: Sevinç
Matbaası, 1974.

UÇAR, Halil

: Üretim Teknolojisinin Yenilenmesinde Dış
Yatırımlarının Rolü. İstanbul: YASED
Yayımları, 1990.

ULUDAĞ, Ramazan

: Türkiye'de Yabancı Sermayesi Uygulaması.
Ankara: 1991.

URAS, Güngör

: Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları.
İstanbul: 1979.

YIDIRIM, Ali Ekber

: "Ar-Ge Olmayınca Teknoloji Üretilmiyor",
Dünya. 27 Aralık 1995.

YILDIRIM, Nuri

: Kapitalizmin Gelişim Sürecinde Yeni Aşama
Uluslararası Şirketler. İstanbul: 1979.